T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE TARİHİ BİLİM DALI

DELEUZE ’ÜN ÖZNE ANLAYIŞINDA YERSİZYURTSUZLAŞMANIN ARACI ROLÜ OLARAK ŞİZOFRENİK GEZİNTİNİN İMKANI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Haci ÖZER

BURSA- 2025

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE TARİHİ BİLİM DALI

DELEUZE ’ÜN ÖZNE ANLAYIŞINDA YERSİZYURTSUZLAŞMANIN ARACI ROLÜ OLARAK ŞİZOFRENİK GEZİNTİNİN İMKANI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Haci ÖZER

Danışman:
Prof. Dr. Kasım KÜÇÜKALP

BURSA- 2025

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Felsefe Tarihi Bilim Dalı'nda 702321002 numaralı Haci ÖZER'in hazırladığı "Deleuze'ün Özne Anlayışında Yersizyurtsuzlaşmanın Aracı Rolü Olarak Şizofrenik Gezintinin İmkanı" başlıklı yüksek lisans tezi ile ilgili savunma sınavı, …/…/… günü …. - … saatleri arasında yapılmıştır. Alınan cevaplar sonunda adayın ……. olduğuna …… ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Prof. Dr. KASIM KÜÇÜKALP
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. Sinan KILIÇ
Erciyes Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Tuğşat GÜZELOĞLU
Bursa Uludağ Üniversitesi

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: / /2025

Tez Başlığı / Konusu: Deleuze'ün Özne Anlayışında Yersizyurtsuzlaşmanın Aracı Rolü Olarak Şizofrenik Gezintinin İmkanı

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 143 sayfalık kısmına ilişkin, / /2025 tarihinde şahsım tarafından turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 6'dır.

Uygulanan filtrelemeler:
1- Kaynakça hariç
2- Alıntılar hariç/dahil
3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı : Hacı ÖZER
Öğrenci No : 702321002
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Programı : Felsefe Tarihi
Statüsü : Yüksek Lisans

Prof. Dr. Kasım Küçükalp
(Adı, Soyad, Tarih)

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Deleuze’ün Özne Anlayışında Yersizyurtsuzlaşmanın Aracı Rolü Olarak Şizofrenik Gezintinin İmkanı” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı : Hacı ÖZER

Öğrenci No : 702321002

Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri

Programı : Felsefe Tarihi

Statüsü : Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Hacı Özer
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri A.B.D.
Bilim Dalı	: Felsefe Tarihi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Kasım KÜÇÜKALP

Deleuze'ün Özne Anlayışında Yersizyurtsuzlaşmanın Aracı Rolü Olarak Şizofrenik Gezintinin İmkânı

1-) Bu eserde amaç olarak şizoanalizin imkan ve sınırlıklarını ele alır. 2-) Deleuze arzunun akışını engellediğini ve farka ihtimam göstermediğini ileri sürdüğü temsilci düşünme biçimleri olarak hiyerarşik, im rejimleri, özdeşlik, ağaç biçimli, aşkın, diyalektik düşünme pratiklerini eleştirir. 3-) Deleuze'ün sınır tanımadan yaratma anlamında değerlendirilebilecek şizoanaliz yöntemini oluşturma mantığının anlaşılma açısından felsefe nedir sorusuna cevaben kavramlar yaratma süreci olarak değerlendirme yaklaşımı bu eserde kendine yer edinir. 4-) Bu eserde arzunun akışını serbest bırakmak için geliştirilen şizofrenik gezinti yöntemi tanıtılır. Şizoanalizde öznenin ne'liğinin anlaşılması ve engelleri kaldırmak için ortaya konulan kavramlardan bahsedilir. 5-) Şizofrenik gezintinin farkı yok sayan sistemlere karşı bir mistik pusula(eleştirel kaçış çizgisinin devamlılığı anlamında) olarak işlevsel olabileceği ileri sürülür 6-) Şizofrenik gezintinin sınırlılıkları; Anti-Hegel tutum, yeninin dayatılması, yetiler doktrini bağlamında ele alınır. 7-) Bu çalışmada Deleuze'ün filozof tartışmalardan nefret eder ve kaçar düşüncesi üzerine Hegelle sık sık düşmanca tartışması bir tür çelişki ve sınırlılık olarak düşünülür. 8-) Bu eser, yalnızca yeniyi temel almanın ölçüt ve motivasyon problemini doğurmasına ek olarak yeninin bir tür dayatmaya dönüşerek yeni bir mikro faşizm türü olduğu ileri sürer. 9-) Herhangi bir konuda hiyerarşi oluşturmaya karşı çıkan filozofun yetiler doktirininde yetileri daima duyumsallıkta başlatması ve nihayetinde yaratımın mekanı olarak düşüncenin öne sürülmesi yoluyla çelişki yaşayabileceği ifade edilir. 10-) Bu eserde, Deleuze felsefesinde hareketle çıkmazları olduğu düşünülen kısımlarda kavramlar yaratılır

Anahtar Kelimeler: Deleuze, Şizoanaliz, Özne, Temsilci düşünceler, Oluş felsefesi

ABSTRACT

Name & Surname	: Hacı Özer
University	: Bursa Uludağ University
Institute	: Social Sciences Institute
Field	: Philosophy and Religious Studies
Subfield	: History of Philosophy
Degree Awarded	: Master
Supervisor	: Professor Dr. Kasım KÜÇÜKALP

The Possibility of Schizophrenic Wandering as an Instrumental Agent of Deterritorialization in Deleuze's Conception of Subjectivity

1-) This study aims to explore the potentials and limitations of schizoanalysis as developed within the framework of Deleuzian philosophy. 2-) Modes of representative thinking — such as hierarchical structures, regimes of the image, identity-based logic, arborescent models, transcendence, and dialectics — which Deleuze argues obstruct the flow of desire and neglect the primacy of difference, will be critically introduced. 3-) The schizoanalytic method, understood as a practice of limitless creation, will be examined in relation to Deleuze's conception of philosophy as the creation of concepts, particularly as a response to the question *"What is philosophy?"* 4-) The method of schizophrenic wandering, developed to liberate the flow of desire, will be introduced. Concepts proposed in schizoanalysis to grasp the nature (*quiddity*) of the subject and to dismantle the obstacles impeding desire will be discussed. 5-) The function of schizophrenic wandering as a kind of mystical compass operating against systems that erase difference will be evaluated. 6-) The limitations of schizophrenic wandering will be addressed, particularly in relation to Deleuze's anti-Hegelian stance, the imperative to always generate the new, and tensions within the doctrine of faculties. 7-) Although Deleuze is known for avoiding polemics and philosophical debates, his frequent antagonistic engagements with Hegel will be considered as a point of contradiction and limitation within his thought. 8-) Basing the entire philosophical project exclusively on the principle of novelty has been argued to result in problems of measure and motivation, potentially turning into a form of imposition — even a micro-fascism of the new. 9-) The insistence on initiating all faculties with sensibility, and ultimately positing thought as the space of creation, may lead to a tension within Deleuze's philosophy, particularly considering his strong opposition to all forms of hierarchy. 10-) In moments where Deleuzian thought appears to encounter impasses, new concepts will be constructed as part of this study's intervention.

Keywords: Deleuze, Schizoanalysis, Subject, Representational Thought, Philosophy of Becoming

ÖNSÖZ

Karanlık ve aydınlık sözleri temyiz etme kudreti elimizde bulunur mu? Birdenbire karşımıza çıkan habere nasıl karşılık verilir? İçimizde bizden başka konuşmacımız var mı? Eğer var ise bu konuşmacılar aydınlık sözleri fısıldarlar mı? Daha da uzayıp gidebilecek bir sürü soru var. Diledim ki sözlerime aydınlıklar eşlik etsin. "Sözlerim var köprüleri geçirmez/ Kimseyi ateşten korumaz kelimelerim". Ateşten korur mu sözcüklerim bilemedim. Karanlıklara bata çıka dursam da konuşmacılarım beni aydınlığa taşımakta yalnız bırakmasınlar istedim.

Aydınlık sözleri seçmekte görünen ve hatırlayabildiğim destekçileri arasında emektar annem ve babam çok etkilidir. Kardeşlerim bu fısıldamaya dahildir. Eşimin her anlamda sabru sebatına müteşekkirim. Hocam Ayşe EROĞLU'na ders döneminde rahat hissettiren ve karşılıklılığı içeren diyalog tarzından dolayı teşekkür ederim. Akademik alana mesafeli olan düşüncelerime varlığıyla bilmeden etki ederek beni bu yola tekrar davet eden Kasım KÜÇÜKALP hocamın fısıldamalarına minnettarım. Hocamla tanışmama vesile olduğu kadar süreçte fikirlerini benimle paylaştığı için Tuğşat GÜZELOĞLU'na müteşekkirim. Sinan KILIÇ hocama yorum ve katkıları için teşekkür ederim. Ersin KUŞDİL, Muhsin YILMAZ, Derda KÜÇÜKALP, Ali Yaşar SARIBAY, Corry SHORES, Engin KUT, Nami BAŞER hocalarıma değişim ve Deleuze üzerine konuşma alanı oluşturdukları için müteşekkirim. Biçim noktasında fikir veren ve eleştiri yapan Ahmet DAĞ, Ogün ÜREK, Sedat PALA hocama teşekkür ederim. Okuduğum, dinlediğim bütün samimi şairler ve yazarlar bu fısıldamaya dahildir. Ve son olarak hatırlamadığım görünen ve görünmeyen konuşmacılarıma teşekkür ederim.

Dilerim ki bu eser aydınlık sözler fısıldasın. Ve hatırlatsın hatırlamayı unuttuklarımızı

Hacı ÖZER

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ..... **iii**
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU ..... **iv**
YEMİN METNİ ..... **v**
ÖZET ..... **vi**
ABSTRACT ..... **vii**
ÖNSÖZ ..... **viii**
İÇİNDEKİLER ..... **ix**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞİZOFRENİK GEZİNTİYE ENGEL OLMASI BAKIMINDAN TEMSİLCİ DÜŞÜNCELER

1. Fark kötü müdür? 8
   1.1. Hiyerarşik düşüncede farkın felsefesi 15
   1.2. İm rejimleri (“İnsanlığın en temel nevrozu”) 20
   1.3. Özdeşliğe karşı heterojen bir fark 25
   1.4. Yaşamak ağacın köklerini kesmekle başlar (“Ağaçlardan gına geldi”) 29
   1.5. Aşkın form 34
   1.6. Diyalektiğin formu 39

İKİNCİ BÖLÜM

TEMSİLCİ DÜŞÜNCENİN KARŞISINDA DELEUZE’ÜN ŞİZOFRENİK ÖZNESİNİN GEZİNTİSİ

2. Felsefe Nedir? 45
   2.1. Deleuze’ün Özne Teorisi 51
   2.2. Oluş Felsefesi 57
   2.3. Arzulama Makineleri 61
   2.4. Şizoanaliz 67
   2.5. Yersizyurtsuzlaşma 71
   2.6. Köksap/Rizom 76
   2.7. Göçebe ve Savaş Makinesi 80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DELEUZE FELSEFESİNİN İMKANLARI VE SINIRLILIKLARI

3. İmkan ve Sınırlılıklar.....83
3.1. Mistik bir pusula(eleştirel kaçış çizgisi) olarak şizofrenik özne.....83
3.2. Deleuze felsefesi yaşamı saf bir biçimde olumlama mücadelesi midir? Anti-Hegel örneğiyle bir giriş.....92
3.3. Süreğen yeninin çürütmesi: Yeninin dayatılması olarak mikro faşizm.....105
3.4. Deleuze felsefesi şizofrenik gezintiyi başarabilmiş midir? Vaatler ne denli gerçekleşti?.....121

SONUÇ.....134

KAYNAKÇA.....143

GİRİŞ

Bu çalışma, postyapısalcı olarak değerlendirilebilecek olan Fransız filozof Gilles Deleuze'ün (1925-1995) özne anlayışını ele almayı amaçlamaktadır. Deleuze'ün sunmuş olduğu şizofrenik gezintide olan öznenin imkan ve sınırlılıkları nedir? Bu soru temelinde Deleuze'ün karşı çıktığı temsilci düşünceler tanıtılıp buna karşılık olarak Deleuze felsefesi tarafından temsilci düşüncelerin despotluğundan kurtulmanın özgür yolu şeklinde sunulan şizoanalizin detaylarından bahsedilecektir. Son olarak ise şizoanalizin sunduğu vaatler ve sınırlılıklar dile getirilecektir. Her şeyden önce zor bir filozof ile karşı karşıya olduğumuz ileri sürülebilir. Deleuze felsefesinin çok çeşitli malzemelerden oluştuğu söylenebilir. Bu çoklukta malzemenin okumayı zorlaştırdığı söylenebilir. Öyleki bu çeşitlilik; *"felsefeden edebiyata, biyolojiden fiziğe ve ileri matematiğe kadar uzanan malzeme çeşitliliğidir."*[1]

Deleuze için yeni ve diri bir metafizikçi ile karşı karşıya kaldığımız söylenebilir. Klasik metafizikçilerden farklı olarak sabit biçimli yapıların karşısına dinamik bir değişimi yerleştiren bir metafizikçi olduğu dile getirilebilir. Kendisine bir söyleşide yöneltilen canavar olup olmadığı sorusuna karşılık olarak, düşünmenin bir tür canavarlaşma olduğunu ifade eden bir filozofla karşı karşıya olduğumuzun altı çizilebilir. Aynı söyleşide Deleuze, canavarın tanımı olarak *"bileşik"* ifadesini kullanmış olup kendi düşüncesini de canavarlaşma olarak dile getirmektedir. Yaşama duyduğu inanç dolayısıyla düşüncede canavarlaşan filozof "*yaşama ilişkin her türlü sızlanma*"nın dikkatini çektiğini belirtmiştir. Deleuze için bu tür nevrotik sızlanmalara katlanmak güç olup bunun üstesinden gelmenin yolu olarak şizofrenik gezinti yöntemini ortaya koyduğu ifade edilebilir.[2]

Deleuze'ün arzuyu özgürleştirme filozofu olduğu söylenebilir. Filozof, söyleşilerinde de değindiği üzere ruhsal sancıların kaynağının arzuların serbestçe dolaşımda olmaması olduğunu ifade eder. Buradan hareketle Deleuze, arzuyu merkeziyetçi düşüncelerin

[1] Ian Buchanan, *The Incomplete Project of Schizoanalysis* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2021), 13.
[2] Arnaud Villani, "Deleuze'le Söyleşi", çev. Hakan Yücefer, *Cogito* 82 (Ocak 2020), 19-21.

hapishanesinden kurtarmanın yolu olarak sunduğu şizofrenik gezinti yöntemiyle birlikte arzunun serbest bırakılmasını önerir.

DSM-V tanı sistemine göre şizofreni tanı kriterleri olarak; dezorganize konuşma(örn. konudan bağımsız ifadelere başvurma, sapma ve muğlak ifadeler), dezorganize davranış, sanrı ve var sanıların bulunduğu ifade edilebilir.[3] Deleuze'ün dilinden ifade edilecek olursa klinik bir sabitliği ifade eden ruhsal tanımlamalara karşılık olarak şizofreni, yaratıcı anlamda öznelliğin devamlı olarak oluşturulduğu bir süreç olarak ifade edilebilir. Kaostan düzen çıkarılan ve bir tür otopoietik(kendi kendini yaratma) oluşlara kapı aralayan devamlı bir biçimde yaratma sanatı olarak ifade edilebilir. Şizofrenik gezinti bu ifade biçimiyle birlikte değişim için bir mikro politika yöntemi olarak görülüp pragmatik bir işleve sahiptir denilebilir.[4]

Şizofrenik gezintide bulunan birey, divanda uzanan halde bulunan nevrotik bireyden daha iyi bir model olarak ele alınır. Filozof; temsilci psikanaliz tarafından divanda uzanmış halde bulunan bireyin anne, baba ve çocuk üçgenine sıkıştırılmasını ve toplumda zoraki bir konuma hapsedilmesini kendi yöntemi olan şizoanaliz yönteminden farklı tutmaktadır. Psikanalizin papazının sabit biçimli tasavvurlarına karşılık olarak filozof, dış dünyanın bütün güzelliğiyle yaşandığı doğayı tercih eder. Deleuze, özneyi yalnızca aile içerisindeki düzene dahil eden psikanaliz yöntemi yerine, içeri ve dışarının fark edilmediği, insan ve doğanın ayırt edilemediği, her şeyin birbirine geçtiği bir makinesel düzeni tercih eder. Filozofun, kimsesiz olmak iyi ve beni kendi kendimle baş başa bırakın diye seslendiği ifade edilebilir. Şizofren, merkezi bir egoya ve ebeveynlerin dünyasına sıkıştırılmaya inanmayı terk eden kişi olarak da düşünülebilir. Deleuze'e göre bir anne ve baba figürüyle zoraki bir ilişki kurulacak olunursa doğadaki her şey bireyin anne ve babası haline gelebilir. Halihazırda bireyin anne babası olabildiği gibi gelecekte de sürpriz anne babalarının ortaya çıkabileceği ifade edilebilir.[5] Buradan hareketle bu özne

[3] Ertuğrul Köroğlu, *DSM-5 tanı ölçütleri başvuru el kitabı* (Ankara: Hekimler Yayın Birliği Yayıncılık, 2013), 49.
[4] Eugene B. Young vd., *The Deleuze and Guattari dictionary* (London ; New York: Bloomsbury, 2013), 23, 200.
[5] Gilles Deleuze - Felix Guattari, *Anti-Ödipus: Kapitalizm ve Şizofreni 1*, çev. Fahrettin Ege vd. (Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 2014), 14, 31, 42.

anlayışında her şeyin her şeyle devamlı bağlantı kurabildiği düşüncesinin hakim olduğu ileri sürülebilir.

Yersizyurtsuzlaşma kavramı ise tahakkümün aracı olarak işlev gören anlam sistemlerinden özgürleşmenin yolu olarak dile getirilebilir. Yersizyurtsuzlaşma sürecinde anlam; sabit biçimde içerikleri olan aşkın, psikanaliz, özdeş, merkeziyetçi düşünceler yerine içkin ve kendi içinde fark yaratan öznenin tekil anlamını yaratmak olarak düşünülebilir.[6]

> *"Şizoanalizin olumsuz görevinin nasıl şiddetli ve yıkıcı olması gerektiğini görmüştük: aileden, ödipallikten, hadım-edilmeden arındırmak, tiyatroyu, düşü ve fanteziyi ilga etmek, onların kodunu çözüp yersizyurtsuzlaştırmak-korkunç bir küretaj, kötü niyetli bir etkinlik. Ama her şey aynı anda vuku bulur. Çünkü bu anda süreç özgürleşir (mekanisyen olarak şizoanalistin görevini şimdiden tanımlayan moleküler kaçış çizgilerini izleyen arzulama-üretimi süreci). Ve kaçış çizgileri hala, toplumsal sahanın bütününe saldıran molar ve toplumsal yatırımlarla doludur: o halde şizoanalizin görevi her durumda nihayet, toplumsal sahaya yapılan libidinal yatırımların doğasını, onların olası içsel çatışmalarını, onların aynı saha üzerinde bilinç-öncesi yatırımlarla olan ilişkilerini, bunlarla olan olası çatışmalarını, kısacası arzulama-makineleri ile arzunun bastırılışı arasındaki bütün bir etkileşimi keşfetmektir. Süreci tamamlamak, askıya almamak, onun boşlukta dönmesine neden olmamak, ona bir amaç vermemek. Akımların yersizyurtsuzlaşması içinde, kod çözümü içinde asla yeterince uzağa gidilmeyecektir".*[7]

Bu haliyle yersizyurtsuzlaşma kavramının bütün despotik rejimlere karşı olduğu söylenebilir. Örnek vermek gerekirse kapitalist makine sistem içerisindeki bütün değerleri yersizyurtsuzlaştırır. Kapitalist sistem, nerede bir kod çözümü varsa orada işlev görür. Güçlü bir biçimde yersizyurtsuzlaşma yapan kapitalist makine sonunda oluşturduğu yeni yurtlanmalar merkeziyetçi, baskıcı bir coğrafyadan fazlası değildir. Örneğin kapitalist makinede bir fabrika gerçek bir kapatma olup hapishaneden aşağı kalır

[6] Sinan Kılıç, *Deleuze-Guattari / Şizoanaliz Yaratıcı Bir Fark ve Arzu Ontolojisi*, ed. A.Kadir Çüçen (Ankara: Sentez Yayınları, 2013), 163-167.
[7] Deleuze - Guattari, *Anti Ödipus*, 549.

yanı yoktur.[8] Deleuze felsefesi için, katmanlaştırarak arzuyu kapatan bütün sistemleri tek tek çözme yoluna gittiği ileri sürülebilir.

Modern felsefede özne, Descartes ile başlayan *"Cogito ergo sum"*(düşünüyorum o halde varım) düşüncesine dayandırılabilir.[9] Özne düşüncesi, başlangıcından 1900'lü yıllara değin merkezileşmiş, sabit, değişmez olarak ele alınmıştır. Öznenin olmuş bitmiş bir proje olarak tanıtılmasına 1900'lü yıllardan itibaren radikal bir eleştiri getirilmiştir. Öznenin geleneksel anlamda değişmez yapısı özellikle Fransız postyapısalcı gelenekle birlikte radikal bir eleştiriye maruz kalmıştır. Postyapısalcı felsefe, genel anlamıyla sabit ve değişmez anlamlara karşılık olarak devamlı bir biçimde değişen bir anlam anlayışını ortaya koymuştur. Hatta postyapısalcı felsefe öyle ileri gider ki öznenin yokluğunu dahi iddia ettiği ifade edilebilir. Bir başka şekilde ifade edecek olursak, bilginin elde ediliş sürecinde evrensel olarak sunumu yapılan hakikat içerici felsefelerden kopuş olduğu ifade edilebilir.[10]

Bu yeni felsefe biçiminin sabit bir pusulası, haritası yoktur. Yükselişte olan öznenin bu yeni yorumunda önceden belirlenmiş herhangi bir yer yön yoktur. Buradan hareketle özneyi düşünme ve tanımlama; deneme ve yanılma halinde ilerleme anlamına gelip yargı koyucu, tamamlayıcı bir halde olmadığı söylenebilir. Yeni olarak ifade edilebilecek bu felsefe biçiminde esas olanın; tarihin, toplumların önceden belirlemiş olduğu çizgiler yerine öznenin tamamlanmamış ve tamamlanmayacak olan sıra dışı seyahatine davet olduğu ifade edilebilir. Bu tür çoklukların ifade yeri ampirizm ve pragmatizm olarak dile getirilebilir. Buradan hareketle herhangi özne; bir tanrı, kral, otorite tarafından verili bir bağlantı olmayıp devamlı çokluğa açıldığı denilebilir. Anlaşılabileceği üzere bu felsefe biçiminde son noktası konulan bir öykü ve romandan bahsedilemez. Filozofun çokluğa açılan düşüncesinde olmuş bitmiş bir son yargıdan ziyade devamlı olarak ve ve… bağlacı ortaya çıkar. Bu felsefe biçiminde sabit bir ontoloji yoktur. Her özne kendi hayatında deneyleyen ve kendi anlamını yaratan olarak ele alınır. Bu düşüncelerden hareketle;"

[8] Deleuze - Guattari, *Anti Ödipus*, 538.
[9] Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi* (İstanbul: Say, 2022), 497.
[10] Cevizci, *Felsefe Tarihi*, 247-248.

Hem antika bir tarih nostaljisinden hem de neyin gelmekte olduğunu çoktan görmüş ilerlemecilikten kaçınabilmenin yolu böylesi bir deneylemeden geçer" denilebilir.[11]

Deleuze düşüncesinde *"Tanrı hediyesi"* olarak sunulan hiçbir ikramı kabul etmeyip felsefeyi; daima kategorize edici düşüncelere karşılık olarak rahatsız edici, sarsan, aptallaştırıcı bir yönüyle kavrayış ortaya konmaktadır. Bilgisayar biçiminde dile getirilen algoritmik zihin modelini reddetmiştir. Filozofun düşüncesinde bilgi, önceden tahmin edilen bir bilgisayar sistemine indirgenemez. Deleuze düşüncesinde anlam, daima çokluğa açılıp keşfedilemez bir biçimde olandır. Buradan hareketle onun için beyin kararsız ve olasılıksal bir haldedir. Düşünce sabitleştirilmiş bir beynin uzağında yer alarak önceden belirlenmemiş bağlantı ve sinaptik ağlar halinde ortaya konabilir.[12]

Deleuze felsefesinde tarihsellik içeren hemen hemen her şeyin reddedildiği söylenebilir. İlk çağ, Orta Çağ, Rönesans vb. dönemlerin felsefeleri okunmadan düşünme ortaya konulamayacağı söylenegelmiştir. Deleuze için felsefe tarihinin bu denli merkeziyetçi bir yapı ortaya koymasıyla birlikte düşüncenin önü tıkanmıştır. Filozofun düşüncesinde gerçek bir başlangıcın yolu; bu tür baskıcı, engelleyici sistemlere hakikatmiş gibi davranmaktan vazgeçmek şeklinde ortaya çıkar.[13]

Diğer bütün şeylerde olduğu gibi özne, daha çok makine şeklinde tasvir edilip çemberler arası daimi bir geçiş halinde ifade edilen canlı bir harekete sahiptir. Merkez daima bir çemberden ötekine geçer şekilde tasvir edilir. Buradan hareketle özne, bir merkezden ötekine sürekli sıçrayan haliyle rastlantısal bir biçimde olduğu ifade edilebilir. Merkezileşmiş bir ego olmayıp daima güncellenen bir öznesel süreç şeklinde dile getirildiği ortaya konulabilir.[14] Egonun varlığından bahsedebilmek için kayıt tutucu bir süreçten bahsedilmesi gerektiği dile getirilebilir. Kayıt tutan özne yerine daima "süreç" halinde olan ve tüketerek üreten özne vardır. Öznenin tüketerek eylediği her tüketimle yeniden oluştuğu bir süreç hakimdir. Buradan hareketle öznenin süreç halinde olan

[11] John Rajchman, *Deleuze Bağlantıları*, çev. Barış Şannan (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2013), 11.
[12] Rajchman, *Deleuze Bağlantıları*, 16-18.
[13] Gilles Deleuze - Claire Parnet, *Diyaloglar*, çev. Ali Akay (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2016), 27.
[14] Deleuze - Guattari, *Anti Ödipus*, 38-39.

ifadesiyle birlikte, sabit bir öznellikten bahsedilmeyen anlamda düşünüldüğü söylenebilir.[15]

Tüketilen, arzu kaynağı olan şeyin önü bu felsefede tıkanmaz. Arzunun kapıları sonuna kadar aralanır. Arzu psikanalizdeki ifade ediliş haliyle bir eksiklik değildir. Tümel ifadelere sahip bütün felsefeler *"molar örgütlenmeler*" olup arzuyu nesnesinden yoksun kılıcı düşünceye sahiptirler. Molar biçimde örgütlenmeler tekil anlamı yok sayıp arzunun nesnesine her daim yakın oluşunu göz ardı ettiği ileri sürülebilir.[16] *"Molarlık doğası gereği oluşun-feshidir."*[17] Oysaki özne; merkeziyetçi yapılardan kurtulmadığı durumda doktorların, rahiplerin, klasik danışmanların, ebeveynlerin bakımına muhtaç hale getirilir.[18]

> *Esnek ya da molarlaştırılmış bir birey sadece belirli sınırlar dahilinde istikrarlıdır. Yaşayan her şey ölür, kayalar ufalanır, genler mutasyona uğrar, evrenler oluşur ve yok olur. Bir birey istikrarının sınırları içinde bile her zaman değişmektedir*[19]

Öznenin geleneksel sabit biçimli yorumlarına karşılık çağdaş felsefe devamlı olarak oluş felsefesini ortaya koyar. Geleneksel Batı metafiziğinde ortaya koyulan sabit biçimli öznenin sorgulanmasıyla birlikte çağdaş Fransız felsefesi özneyi akış içerisinde tanımlayarak öznenin yeni yorumunu ortaya koymuştur. Postyapısalcı Fransız geleneği içerisinde yer aldığı düşünülebilecek Gilles Deleuze çalışmanın kapsamı içerisinde yer almaktadır. Filozofun özne anlayışında mikro politika yöntemi olarak sunulan şizofrenik gezintinin etki alanlarının aydınlatılması hedeflenmektedir. Öznenin yaşamı dikkate alındığında evde, okulda, işyerinde, seyahatte, düşüncede vb. birçok yerde öteki kimlikle temas halindedir. Şizofrenik gezinti bütün mekanlar, bedenler birlikte düşünüldüğünde sınır tanımayan hali heyecan verici olduğu kadar mekan ve bedenlere temas etmesiyle birlikte ortaya çıkabilecek çatışma hali de kaygı verici olduğu ileri sürülebilir. Peki bu kavramların kaynağı nedir? Deleuze düşüncesinde bu kavramlar nasıl ortaya çıktı?

---

[15] Deleuze - Guattari, *Anti Ödipus*, 33.
[16] Deleuze - Guattari, *Anti Ödipus*, 48.
[17] Brian Massumi, *Kapitalizm ve Şizofreni İçin Kullanıcı Rehberi*, çev. Fahrettin Ege (Ankara: Bilim Ve Sosyalizm Yayınları, 2013), 130.
[18] Deleuze - Guattari, *Anti Ödipus*, 249-250.
[19] Massumi, *Deleuze ve Guattari'den Sapmalar*, 85.

Deleuze için felsefe nedir? Bu vb. sorulara cevap aramak Deleuze düşüncesinde kavramların nasıl oluşturulduğu ve neye karşılık olarak ortaya konulduğunu bilmek açısından önem arz eder. Şizofrenik gezintinin daima bağlantılar oluşturan özelliği düşünüldüğünde bir tanımın göz kırptığını söyleyebiliriz. Şizofren yaratıcı, sınır tanımayan özelliğiyle felsefe tanımında da ortaya çıkar. Deleuze düşüncesinde en genel haliyle felsefe kavramlar yaratmak şeklinde dile getirilebilir.

Araştırmanın yanıt aradığı temel soru şudur: Deleuze felsefesinde öznenin özgürleşme pratiği olarak sunulan yersizyurtsuzlaşma halinin devamlılığında yöntem olarak kullanılan şizoanalizin imkan ve sınırlılıkları nelerdir? İlerleyen bölümlerde araştırma kapsamında bu sorulara cevap aranması hedeflenmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde Deleuze felsefesinin radikal bir şekilde eleştirdiği temsilci düşünceler ele alınacaktır. Deleuze felsefesinde temsilci düşünceler yaratıcı olmayı engelleyen ve farka ihtimam göstermeyen sabit biçimli yapılar olarak dile getirilir. Bu tür düşüncelere karşılık olarak Deleuze felsefesi kavramlar yaratma yoluyla felsefesini oluş temelli dile getirir. Çalışmanın ikinci bölümünde temsilci düşüncelerin despot biçimli baskılarına karşılık Deleuze felsefesinin ortaya koyduğu kavramlardan bahsedilecektir. Şizoanaliz yöntemi temsilci düşüncelerin baskılarından kurtulmak üzere ortaya atılmıştır. Oluş felsefesini temel alan şizoanaliz yöntemi gereği kendisine destekçi olarak yaratılan kavramlardan bahsedilecektir. Çalışmanın üçüncü bölümünde Deleuze felsefesinin imkan ve sınırlılıkları değerlendirilecektir. İmkan olarak bir pusula niteliği taşıyabileceği değerlendirilecektir. Sınırlılıklar olarak ise yeni ve saf bir yaratıcı olma düşüncesinin yeni bir baskı aracı olarak işlev görebileceği, anti-Hegel tutumun Deleuze düşüncesiyle tutarlılığı, şizoanaliz yöntemindeki vaatlerin yeterince gerçekleşmediği düşünülmüştür, Sonuç bölümünde ise Deleuze felsefesinin çıkmazlarının olduğu düşünülen noktalarda kavramlar yaratılacaktır.

Çalışma birincil ve ikincil kaynaklar ele alınarak değerlendirilecektir. Çalışmanın sınırlılıkları Yüksek Lisans süresi ve taranan literatür çerçevesindedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞİZOFRENİK GEZİNTİYE ENGEL OLMASI BAKIMINDAN TEMSİLCİ DÜŞÜNCELER

1. Fark kötü müdür?

Fark; neden ve hangi düşünce biçimleri tarafından yadsınır, Deleuze farkın altını neden sıklıkla çizmiştir? Ulaşılmak istenen hedef neydi? Deleuze felsefesinde farkın korumasına yüksek bir değer verildiği söylenebilir. Genel olarak değinilecek olursa hiyerarşik, im rejimleri, özdeşlikçi, ağaç biçimli, aşkın, diyalektik şeklindeki farklılığı bir merkeze göre yorumlayarak ötekileştiren düşünce sistemleri ele alınacaktır. Deleuze'ün Fark ve Tekrar adlı eserinde kaleme aldığı şu alıntı fark düşüncesine bakışını özetler niteliktedir:

> *"Fark ve tekrar, özdeşin ve olumsuzun, özdeşliğin ve çelişkinin yerini almıştır. Fark ancak özdeşliğe olan tabiiyeri sürdürüldüğü takdirde olumsuzu işaret eder ve kendisinin çelişkiye kadar taşınmasına izin verir. Her nasıl kavranırsa kavransın, özdeşliğin önceliği temsilin dünyasını tanımlar. Halbuki modern düşünce özdeşliklerin kaybolmasından ve özdeşin temsili altında işleyen tüm kuvvetlerin keşfinden olduğu kadar, temsilin iflasından doğmuştur. Modern dünya simulakranın dünyasıdır. Burada Tanrı'dan sonra insan da hayatta kalmaz, tözün özdeşliğinden sonra öznenin özdeşliği de kalmaz. Bütün özdeşlikler daha derinde fark ve tekrarın oyunuyla görsel efekt gibi üretilmiş, yalnızca simüle edilmiştir. Biz farkı ve farklının farklıyla ilişkisini, bunları Aynı'ya indirgeyen ve olumsuzdan geçiren temsilin formlarından bağımsız olarak, kendi içinde düşünmek istiyoruz."*[20]

Deleuze düşüncesinde yaşam sonsuz biçimde hızlıdır. Sonsuz hızla hareket eden yaşam, devamlı yeni çizgiler oluşturarak hayata gelir. Her çeşit çizgi; yeni bir üretim ve yeni bir fark anlamına gelir. Farkı yok sayan sistemlerin, bu çizgileri kendi belirledikleri uzunluklara göre kesip biçtiği söylenebilir. Belli bir noktaya göre mesafe belirlemeyle merkezileşen ölçümler, Deleuze düşüncesinde farklılığı yok sayan düşüncelerdir. Bu felsefe biçiminde hayatın sonsuz hızlarından alınan birtakım değişkenlerle üretim

[20] Gilles Deleuze, *Fark ve Tekrar*, çev. Burcu Yalım - Emre Koyuncu (İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2017), 15.

oluşturulup bu üretimin bütün şeylere genelleme yoluyla farklılığı yadsıma biçimi şeklinde dile gelmediği ifade edilebilir. Deleuze'ün karşı olduğu düşünce biçimlerinin farkı, olumsuz olarak değerlendirip onu aşılması gereken bir özellik olarak ortaya koyduğu söylenebilir.[21] *"Gerçekte, fark genel anlamda kavrama işlendiği sürece, hiçbir şekilde farka dair tekil bir İdeamız olamaz; elimizde yalnızca temsilin dolayımından geçmiş bir fark kalır".*[22] Şeyler bir şeylere benzerlikleri oranınca ele alındığı müddetçe farkın dikkate alınmadığı ileri sürülebilir. *"Farkı kendinde düşünmek"* herhangi bir temsilin altında sıkışıklığından kurtarmak anlamına gelir. Soyut tümellerin ardından farki yok saymak bu felsefede problemlidir. Fark kendi içinde anlaşılmalıdır. Tümeller altında tikelin eritilmesi başkasının varlığını yok saymaktır. Bu tür bir bakış açısı ötekini yok saymak hatta öteki adına konuşmak anlamına gelir. *"Konuşmanın felaketi konuşmak değil, başkaları için konuşmak veya bir şeyi temsil etmektir."*[23]

Deleuze felsefesinde ise her fark yeniye işaret olup olumlayıcı özelliğe sahip olduğu ifade edilebilir. Nietzsche'ci düşüncenin de etkisiyle Deleuze düşüncesinde filozof *"rejim profesorü"* olmak yerine devamlı yeni bağlantıları arayan şair olmayı sürdüren ve farkı olumlayıcı anlamda değerlendirilir. Deleuze felsefesi, aşkın olduğu iddia edilen hastalıklı düşüncelerle yaşamı değersiz gösteren bir bakış açısı yerine farkı sürekli olarak olumlayan bir düşünce olarak ortaya çıkar. Filozof; yerleşik, düşünülmemiş farklılığı yadsıyan ilkelere karşılık bu temel ilkeleri eleştirip yeni değerleri yaratan kişi anlamında değerlendirilir. Deleuze düşüncesinde filozof, tanım itibariyle daima *"çekiç ve dönüşüm"* ile hareket ettiği belirtilebilir. Bu tanımla birlikte filozof ve felsefe, insanı itaat eden özne olmaktan ziyade eline çekiç alıp şeyleri yontulabilen ve yeniyi ortaya çıkarabilen anlamında değerlendirir. Buradan hareketle Deleuze felsefesinin yontarak yaratıcı bir felsefe haline geldiği dile getirilebilir. Yaratmak, bu felsefe biçiminde yaşamın ağır yüklerinden kurtulmak anlamında ifade edilebilir. Deleuze felsefesi için yaratmayla birlikte yaşamın hafif bir hal aldığı düşünülür. *"Taşıyıcı"* olmak; bu felsefe biçiminde olumsuzlanmasıyla birlikte değerleri yüklenmek, farklılığı yok saymak anlamında dile getirilirken buna karşılık olarak "*hafifletmek"* ise olumlamak ve yüklerden kurtulmak

[21] Gilles Deleuze, *Nietzsche*, çev. İlke Karadağ (İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2016), 26-27.
[22] Gilles Deleuze, *Fark ve Tekrar*, çev. Burcu Yalım - Emre Koyuncu (İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2017), 52.
[23] Deleuze, *Fark ve Tekrar*, 83, 101.

anlamına gelir. Neşelenmek isteyen herkes yüklerinden kurtulsun sloganıyla hareket eder denilebilir.[24]

Deleuze düşüncesinde farkı yok sayan felsefeler aşkın bir temelde yükselirken, devamlı değişkenliği dile getiren oluş felsefesi içkin bir felsefedir. İçkin felsefe bu dünyada kalmak anlamına gelebilir. İçkin felsefede tek bir merkez ve sabitliğin olmadığı söylenebilir. İçkin felsefede şeylerin daima değişen özellikleriyle birlikte farkı önemseyen bir pozisyonda olduğu ileri sürülebilir. Buradan hareketle Deleuze düşüncesi içkin bir felsefe olarak ortaya çıktığının altı çizilebilir. Deleuze için aşkın felsefe biçimleri farklılığı inkar edip tek bir merkezde toplamaya çalışan despot sistemlerdir. Bu düşünce pratiğinde insan üstü bir merkeze itaat etme fikri şiddetle eleştirilir. Deleuze düşüncesi kapalı bir sistem değildir. Açık bir sistem olarak devamlı bir şekilde çoğalıp sonsuz düzeyde çeşitlendiği belirtilebilir. Hayat bu düşünce biçiminde o denli hızlı ve akışkan bir haldedir ki onu hakikati kucaklar vaziyette elde tutmak mümkün değildir. Bu düşünce için şeylerin belli bir forma sokulması mevcuttur. Şeylerin bir forma sokulması ile birlikte sahip oldukları yoğunlukların akışkanlığının, dondurma ve katmanlaşmaya feda edildiği vurgulanabilir. Bize kalıp biçiminde sunulan bütün şeyler başka zihinlerin yaratıcı düşünceleridir. Bununla birlikte belirli yaratmaların ilk ve değişmez ilke gibi sunulmasına karşı çıkılır. Deleuze düşüncesi, genelleme düşüncesine şiddetle karşı çıkan bir duruş sergiler. Bu felsefi bakış açısında genellemeler, arzuyu genellenen şeyin hizmetine sokmaktan başka bir işe yaramadığı şekilde düşünülür. Filozofun düşüncesinde aşkın biçimli düşüncelerden sıyrılmak yaşamayı umurda tutmak anlamına gelir. Yaşama karşılık vermek farkı tanımaktan geçer. Buradan hareketle genellemelerden kaçınan bu felsefe, kendini farka aralayarak özgürlüğün yolunu açtığı şeklinde ifade edildiğinin altı çizilebilir.[25]

Bu düşünce biçimi, ağaç biçimindeki kökçü anlayışa sahip olmadığından dolayı kendini özgürleştirici bir felsefe yapma hali olarak gündeme getirdiği ortaya konulabilir. Ağaç biçimli düşünceler farkı yok saydığı düşünüldüğünde sevgili bir yaşama kefen biçtiği ileri sürülebilir. Düşünmenin yolu, hep bir öncekine yaslanmak biçimindeki kronolojik

[24] Deleuze, *Nietzsche*, 26-27.
[25] Kasım Küçükalp, *Çağdaş Felsefede Farklılık Tartışmaları* (Bursa: Emin Yayınları, 2016), 83-86.

tarihsellik anlamında ifade edilmez. Düşünmek, herhangi değişkenler arasında serbestçe bağlantı kurmak anlamında dile getirilebilir. Buradan hareketle felsefe yapmak ve düşünce üretmek için çok iyi bir felsefe tarihi okuru olmak gerektiği anlamında ifade edilmediği söylenebilir.

> *"Felsefe tarihi daima felsefede ve düşüncede iktidarın casusu oldu. Baskıcı rolünü yüklendi: Platon'u, Descartes'ı, Kant ve Heidegger'i, şunun bunun onlar üzerine çıkan kitaplarını oku- madan, nasıl düşünebilirsiniz? Düşünce uzmanları tarafından harika bir yıldırma ekolü üretilir, ama bu ekole, bu tekbiçimliliğe, hatta daha iyisi bu uzmanlığa o kadar aykırı kalınır ki, onlarla alay edilir. Felsefe adı verilen düşüncenin bir imgesi, tarihsel olarak insanları düşünmekten meneden şey böyle kuruldu".*[26]

Görüldüğü üzere filozof; düşünmeyi herhangi bir şahıs, kurum, iktidar, Tanrı düzeneklerine ait kılmayıp bizzat üretimin kendisine has kılar. Deleuze felsefesinde; arzuyu serbest bırakan, farklılığı olumlayan düşünce desteklenmeli şeklinde düşünülebilir. Filozof, felsefe tarihine hakim olabilir ancak düşünmesini bu tarihe yaslanmak zorunda bırakmaz. Tarihin bir ayartma olarak temsilci düşünceler tarafından farkı yok saymak amacıyla kullanıldığı düşünülmüştür. Tarihin bir parmağın işaret ettiği şekliyle bir yönünü gösteren biçimi Deleuze felsefesinde kendine yer edinmez. Yalnızca geçmişin işaret ettiği tek bir yön yaşamda farkı yadsıyan bir hinlik olarak dile getirilir. Deleuze düşüncesi için bu biçimde dile getirilen tarihin kamburluğundan kaçabilen filozofların değerli olduğu ileri sürülebilir. Örneğin *"Lucretius, Spinoza, Hume, Nietzsche, Bergson"* Deleuze için farklılığı yadsımayan hakiki filozoflardır. Spinoza bu filozoflar arasında kendisine en üst sıralarda yer bulur denilebilir. Öyleki Spinoza için Deleuze'ün kendisi de dahil olmak üzere kimse Spinoza'yı anlamanın kıyısından dahil geçememiştir.[27] Hayal gücünü hiyerarşik düzene tabi tutmayan, hayal gücünün serbestçe salınımını sağlayan bütün filozoflar farka ihtimam gösterip filozofun saflarında kendine yer bulduğu şeklinde özetlenebilir. Deleuze'ün kendi ifadesiyle *"Temsilin*

[26] Deleuze - Parnet, *Diyaloglar*, 27.
[27] Deleuze - Parnet, *Diyaloglar*, 29.

hiyerarşilerinin yerini taçlı anarşiler; temsilin yerleşik dağılımlarının yerini göçebe dağılımlar alır" denilebilir.[28]

Fark felsefesiyle birlikte Deleuze bütün hiyerarşileri yıkmaya çalışır. Deleuze Batı düşüncesinin içerisinde derinlere kök salan temsilci düşüncenin karşısına fark felsefesini diker. Kimlik, birlik düşüncesi Platon'dan beri Batı düşüncesinde kökleşmiştir. Bu düşünceyle birlikte fark kimliğe, birliğe bağlı bir şekilde ifade edilmiştir. Bu tür birlik düşüncesi oluşturarak farkı hiyerarşikleştiren düşünceler Deleuze düşüncesinde engelleyen ontolojiler olarak dile getirilir. Bu tür engelleyici düşünme biçimleri yıkılırsa fark verebilir.[29]

> *"Fark ancak bu koşul altında, temsil edilmeden ve dolayımlanmadan, kendinde düşünülür. Buna karşın, bütün Platonculuğa "şeyin kendisi" ile simulakra arasında bir ayrım yapma fikri egemendir. Farkı kendinde düşünmek yerine, onu daha baştan bir temelle ilişkilendirir, aynıya tabi kılar ve mitsel bir formda dolayımlamayı getirir. Platonculuğu tersyüz etmek şu anlama gelir: orijinalin kopya üzerindeki, modelin imge üzerindeki üstünlüğünü reddetmek. Simulakranın ve yansırnaların saltanatını yüceltmek"*[30]

Modern dünya kendini özdeşliğin dışında tanımlar. Filozofun felsefesinde, temsilin bitmesiyle birlikte modern dünya ortaya çıkmıştır. Tanrı, özne, töz kavramları iflas edip özdeşliklerini yitirmiştir. Deleuze düşüncesi farkı temsile indirgeyen, özdeşlik içerisinde farkı eriten, model kopya ayrımıyla simülakr kötü gören bir sisteme karşı delir. Fark hiçbir şeye benzemez. Fark zapt edilmesi zor bir şey olarak dile getirilebilir. Bu felsefede, farkı temsil tek altında evcilleştirmek yerine kendi içinde anlaşılır kılmanın gayreti olduğu ifade edilebilir. *"Biz farkı ve farklının farklıyla ilişkisini, bunları Aynı'ya indirgeyen ve olumsuzdan geçiren temsilin formlarından bağımsız olarak, kendi içinde düşünmek istiyoruz."*[31]

[28] Deleuze, *Fark ve Tekrar*, 2017, 362.
[29] Deleuze, *Fark ve Tekrar*, 101.
[30] Deleuze, *Fark ve Tekrar*, 100.
[31] Deleuze, *Fark ve Tekrar*, 15.

Bu bir tür *"temelsizleşme"* içerir. Temelsizleşmeyle birlikte farkın önü açılır. Temelsizleşmeden kasıt ise zeminsiz olmaktan ziyade serbest bir gezinimdir. Bu sürekli başka yollara açılan yeni bir zemin keşfi olarak adlandırılabilir. Temsilci düşünceler için ise, *"Belki de Aristoteles'ten Leibniz' e ve Hegel' e kadar bütün fark felsefesinin hatası da fark kavramını salt kavramsal bir farkla karıştırmış olmak, farkı genel anlamda kavrama işlemekle yetinmiş olmaktır."* Bununla birlikte farkın açıldığı zemin daima "*vahşettir*". Farkın yeni ve bilinmeyen olması sebebiyle vahşi tanımı yerinde olabilir. Bu yüzden Deleuze felsefesinde farkı kopya olarak gösteren felsefeler elden geçirilmelidir. Hatta öyleki ters yüz edilmelidir.[32]

> *"Modern felsefenin vazifesi Platonculuğun tersyüz edilişiyle tanımlanmıştı. Bu tersyüz edişin pek çok Platoncu özellik barındırması yalnızca kaçınılmaz değil, arzulanan bir şeydir. Platonculuğun halihazırda farkın Bir'in, Analog'un, Benzer'in ve hatta Olumsuz'un kuvvetlerine tabiiyetini temsil ettiği doğrudur."*[33]

Deleuze düşüncesinde, Platon'dan sonra Aristoteles felsefesinde de farka gerekli ihtimam gösterilmediğinin altı çizilir. Cins ve kategorik fark ayrımı farkın vahşiliğinin anlaşılmasında yeterli değildir. Aristoteles' te benzer şekilde farkı bir kavramın altında yok eder. Farkın kendine has vahşiliğini evcil bir kavramın altında ehlileştirir. Fark evcil kavramlara belirli bir mesafe altında oranlanır. Fark "*dağıtıcı ve hiyerarşik"* bir uygulamaya tabi tutulur. Fark bu Aristoteles düşüncesinde de dolayımlanan bir haldedir. Deleuze felsefesinde Aristoteles farkı, kendi içindeki farklılaştırıcılığı üzerinde anlamaya çalışmaz. Aristoteles farkı dolayımlayarak, evcilleştirerek *"kavramla uzlaştırır"*. Aristoteles düşüncesinde fark temsilci düşüncenin altında yok edilmiştir. Yine görüldüğü üzere *"farkın karşıta, analojiye, benzerliğe tabi kılınması, tüm yönleriyle dolayımlama"* mevcuttur. Deleuze'ün felsefesinde Aristoteles düşünceside farka gerekli vahşiliğini tanımayarak sahte bir işleme tabi tutarak evcilleştirmiştir.[34]

> *"Ayrıca diaforanın diaforası Aristoteles'te sahte bir nakilden başka bir şey değildir: burada asla farkın doğasını değiştirdiğini görmeyiz; asla en tümel ve en tekil olanı*

[32] Deleuze, *Fark ve Tekrar*, 52-53, 102.
[33] Deleuze, *Fark ve Tekrar*, 92.
[34] Deleuze, *Fark ve Tekrar*, 58-59.

kendi dolayımsızlıkları içerisinde ilişkiye sokacak bir farkın farklılaştırıcısını keşfetmeyiz."[35]

Deleuze için temsilci düşünceler, farkı daima benzerlik oranında açıklaması dolayısıyla ortadan kaldırılması gereken bir şey olarak görür. Filozofa göre fark, bütünlük içerisinde eritilmek yerine kendi adına kıyaslanmadan dile getirilmelidir. Bir bakıma kişinin heves ettiği gibi yaşamasıdır. Engellere takılmadan ve engellemeden kendine göre bir yaşamanın iddiası olarak gündeme gelir. Farklılık ortaya çıktığında aynılıkla kıyaslanmadan önce kendi içinde fark olarak değerlendirilmelidir. Kendi içinde farkın statüsünün tanınması için temsil edici bütünlüklerin hiyerarşisinden kurtulmak gerektiği ileri sürülebilir. Örneğin Zapatistalar; temsil edici, kahramanlaştırıcı, tektip siyaset yerine devamlı değişen merkezi olmayan bir siyaset olarak görülmüştür. Deleuze düşüncesine göre Zapatistalar sabit rollerin giyinip kuşanıldığı bir yeryurt olmak yerine rollerin daima güncellendiği bir yer yurt olarak ifade edilebilir. Daima liderlerin ve kralların cilalanıp servis edildiği yerde Deleuze felsefesi tek tip temsil edici örneklere karşılık farka bütün olarak ihtimama davet eden bir felsefe olma özelliği taşır.[36]

Kurtuluşun reçetesi farkın altını çizmekte görülür. Nerede nasıl oturulacağı, ne söyleneceği, nelerin sevilip nelerin nefret edileceği temsilci düşünceler tarafından katı bir reçeteye tabi tutulduğu söylenebilir. Buna karşılık Deleuze düşüncesi içkin bir intizam sunar. Hatta her türlü intizamın temsil biçimli kapma aygıtları tarafından yakalayacağı bir şey olduğundan bundan da kaçılır. Deleuze felsefesinde temsilci düşüncelerin olmaz dediği yerde beden tahayyül edemeyeceği şeyi arzular. Olmaz denilen bastırılan şey arzunun akışta olmasıyla birlikte olması mümkün hale getirilir. Temsilci düşüncenin engellemelerine karşılık arzu olamayacağı şey haline gelir. Fark temsilci düşüncelerin ileri sürdüğü şekilde durağan olarak aktarılmaz. Bu felsefe biçimine göre en basit haliyle dahi bir nesne çok çeşitli katman ve bileşenlerden meydana geldiği ileri sürülebilir. Fark felsefesine göre *"Dünyamız istikrarlı değildir. Daimi olarak yeniden yola koyulan yaratımdır."*[37]

---

[35] Deleuze, *Fark ve Tekrar*, 58.
[36] Simon Tormey, "'Not in my Name': Deleuze, Zapatismo and the Critique of Representation1", *Parliamentary Affairs* 59/1 (01 Ocak 2006), 138-154.
[37] Massumi, *Deleuze ve Guattari'den Sapmalar*, 78-80, 200.

En genel haliyle Deleuze düşüncesinde farkın yapay bir anlamı olmayıp gerçek bir birleşim ve üretim olduğu fikrinin hakim olduğu ileri sürülebilir. Deleuze düşüncesinde fark kötü olarak nitelendirilmez. Buna karşılık olarak Deleuze'ün düşüncesinde genel olarak farkı olumsuz gören, dışlayan temsilci düşüncelerin altı çizilecektir. Deleuze felsefesinde köksap biçimindeki(devamlı yatay olarak çoğalan) düşüncenin karşısında olan hiyerarşik felsefede fark olumsuz olarak dile getirilmiştir. Hiyerarşik felsefeler farkı kendisine bağımlı ve benzer bir biçimde açıklamıştır. Bununla birlikte hiyerarşik düşünce biçiminde fark, negatif ve çelişki içeren olarak dile getirilmiştir. Genel olarak değinilecek olursa hiyerarşik düşünce özcü, katmanlaştırıcı, merkeziyetçi bir özelliğe sahip olduğu ifade edilebilir. Peki tekmil almadan yaşanabilir mi?

1.1. Hiyerarşik düşüncede farkın felsefesi

Hiyerarşi teması derin ontolojik ve epistemolojik sorgulamalara tabi tutulmalıdır. Deleuze felsefesinde yoksulluk, göçmenlik, emek, cinsellik gibi kavramların sırasıyla zenginlik, yerleşiklik, sermaye, ödipal temsillere tabi olarak izah edilmesi problemli olarak dile getirilir. Bu türde hiyerarşi oluşturma yoluyla farkın göz ardı edilmesi felsefenin sorgulaması gereken temel meselelerden olduğu söylenebilir. Hiyerarşi biçimli düşüncelerin temsiller yaratmak yoluyla oluşturduğu baskıcı rejimi çökertme yoluna gidilmelidir. Deleuze felsefesi bu noktada temsilleri çökertmek yoluyla hiyerarşik düşüncenin sonunun geleceği yönünde örnek felsefelerden biri olarak dile getirilebilir. Temsil sisteminin; psikiyatri, sanat, edebiyat, medya, vb. bütün rejimlerde bir normallik, yasa, model üretmek yoluyla hiyerarşi ürettiği öne sürülebilir. Deleuze felsefesinin, bu durumdan şikayetçi olmak yerine temsil düzeninin çökertilmesi ile birlikte hiyerarşik düzenin yok edilmesi olarak anlam kazandığından söz edilebilir. Bu hamle ile birlikte yaşam ve özgür düşüncenin önünün açıldığı fikri egemendir.[38] Kendi derinliklerine inmenin hesabı var mıdır? Kendi derinliklerini dile getirmek için kaç farklı sıraya tekmil getirmek gerekir? Kendi derinliklerindeki farkı dile getirmek kötü müdür?

Hiyerarşik düşünce geleneğinde fark olumsuz olarak dile getirilmiştir. Hiyerarşik düşünce için fark, merkezden uzaklaştıkça kötü bir biçime bürünür denilebilir. Bu

[38] Dorothea Olkowski, *Gilles Deleuze and the Ruin of Representation* (London, England: University of California Press, 1999), 1-3.

düşünce biçiminde belirli bir merkez olup şeyler o merkeze yakınlığı ile ölçülür. Buradan hareketle bu düşünce biçiminde sabit bir yapı olduğu ifade edilebilir. Bu tür hiyerarşi içeren sabit yapıların izini Platon'a kadar sürmek mümkündür. Platon felsefesinde idea bir tür sabit bir yapı olarak dile getirilebilir. Platon felsefesinde dile getirildiği üzere fark bir kopya anlamına gelip farkın ideadan uzaklaştığı ölçüde kötü bir şekle dönüşeceği belirtilir. Şeyler için yapılan tanımlarda ideaya benzerliği ölçüsünde değerli olduğu dile getirilebilir. Bu ve benzeri olarak yapılan tanımlarda farkı gerçek olmaktan uzak tutup kopya olarak gören bütün temsilci düşünceler Deleuze için farka ihtimam göstermeyen felsefelerdir. Deleuze felsefesinde farka özen göstermek, şeylerin kendi içerisinde farkını kabul edip değerli kılmak anlamında ifade edilebilir. Örneğin Deleuze için hakiki öğretmen yaptığımın aynısını yap ifadesi yerine benimle birlikte yap düşüncesiyle hareket eder. Bu ifade öğretmen ünvanını değerden düşürmek anlamında olmayıp öğretmenin sorulan sorulara cevap veren sesli bir ansiklopedi olmaktan ziyade öğrencilere içsel bir keşif yaşayabilmesi için pratik yaptıran kişi olarak dile getirmek olduğu ifade edilebilir.[39]

Platon felsefesinin temelinde simulakr bir modelin kopyası olarak taklit biçiminde ifade edilirken Deleuze için farkın kendi içinde değerli olduğu görüşü hakimdir. Herhangi bir modeli asıl yapmaktan uzak duran Deleuze tekrarın anımsamaya bağlı bir modele dayanması fikri yerine orjinsiz bir anlayış fikri ortaya koyar. Platonda tekrarlar ilk an'a(B) dayanır. Bu tekrar birden fazla kez tekrar ederek aynı olan korunur. Tekrarlarda B'nin türevleri alınır. İnsanın, kaybolmuş veya unutulmuş bir kimlik şeklinde düşünülmesi yerine bütün farklı biçimlerin ifadesi olan maske, kılık değiştirmeler vb değişimler farkın kendisidir. Bu tür farkların tekrarı Platondaki gibi aynı olanın çıplak tekrarı yerine farkın içsel farkı olup herhangi bir modele dayandırılamaz. Bu tekrar biçiminde ilk terim olmayacağı gibi son terimde yoktur. Farkın kendisi orijinal olarak görülüp pozitif halde düşünülüp olumlanır.[40]

Aristoteles düşüncesinde organik temsil modeli olarak ifade edilen özdeşlik, karşıtlık, anoloji, benzerlik hiyerarşi kurması bakımından Deleuze düşüncesinde eleştirilir. Aristoteles düşüncesinde şeyler özdeş olarak ortaya çıkmakla birlikte varlığı hiyerarşik

[39] Ronald Bogue, *Thinking with Deleuze* (Edinburgh: Edinburgh university press, 2019), 10, 15.
[40] Daniel W. Smith, "The Concept of the Simulacrum: Deleuze and the Overturning of Platonism", *Continental Philosophy Review* 38/1-2 (2005), 111-115.

biçimde benzerlikler kurarak sınıflar. Görüldüğü üzere Aristoteles düşüncesinde varlığın dereceleri vardır. Aristoteles düşüncesinde dile getirildiği üzere bu biçimdeki düşünüş farkı olumlamak yerine hiyerarşikleştirir. Buna karşılık olarak Deleuze düşüncesinde gerçek fark benzerlik, özdeşlik, karşıtlık, anoloji gibi kavramlarla açıklanamaz. Fark bir tür canavarlıktır. Fark, Deleuze düşüncesinde hiçbir şeye benzemez. Fark mevcut olduğu takdirde ciddi bir çatlak ve onun arasından sızan tanınmaz bir yenilik olduğu düşünülebilir. Buradan hareketle fark veya şiddet benzemeyen yapısıyla hiçbir şeyin hiyerarşisi altına konulamaz.[41]

Fark ve arzu felsefesi olarak adlandırılan bu felsefe biçiminde tekil olay, tekil düşünce tarih içerisinde çeşitli biçimlerde kodlanarak sabit bir hale getirilmiştir. Özdeşlik düşüncesinin Batı metafiziğinde merkezi bir yer alıp arzuların bu merkeze göre konumlanması ve tekdüze bir hale getirilerek hiyerarşik bir düzen verilmesi, arzunun "çokluğa" açılan yanı itibariyle pek mümkün görünmemektedir. Arzunun ve farkın sınırsızlığı düşüncesinden hareketle Deleuze için, temsilci düşüncenin varlığı aynılaştırmak suretiyle bir merkeze hapsetmesinin yolunu açmak daimi bir kodbozumu ile mümkün olduğu söylenebilir.[42] Bu düşünce biçiminde kategorize edilmiş ilişkiye sokulmuş bir maddi düzenden ziyade kaosun içerisinde farklılık akışkan bir halde bulunur. Bu tür bir kaosa düzen kazandıran ise içkin tekilliklerimizdir.

Deleuze felsefesinde irade eyleminin yaratmaya tabi olduğu yaratmak eyleminin de farka tabi bir biçimde dile getirildiği ifade edilebilir. Fark felsefesinden hareketle yaratma eylemini kaybetmiş insanın intiharı da mutlu bir ölüm olarak görülen bu felsefede her şeyin fark ve yaratmak olarak düşünüldüğü söylenebilir. Farkı olumsuz gören felsefe biçimleri şeyleri kategorize ederek hiyerarşiyi meşrulaştırdığı söylenebilir. Buradan hareketle şu değerlendirme dile getirilebilir: 4 Kasım 1995 tarihinde Paris'te apartmanın penceresinden atlayarak intihar eden filozof son zamanlarında akciğerinin alınması, konuşma yeteneğinin bozulması vb. rahatsızlıklar onu yaratma eyleminden alıkoyduğu düşünüldüğünde intihar meşru ve mutlu bir ölüm olarak değerlendirilmiştir. Bireyi tekil olarak çokluklar içindeki bağlamında anlamaya çalışan bu felsefede, meşhur *"Kendini*

[41] Olkowski, *Gilles Deleuze and the Ruin of Representation*, 19-23.
[42] Küçükalp, *Çağdaş Felsefede Farklılık Tartışmaları*, 111.

Bil" antik sözü *"Konumunu bil"* biçiminde güncellenerek kendi içerisinde yaratmayı devam ettiremeyen beden için konumu gereği ölümün ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Hayatı hayır demenin cesurluğu ve evet demenin yaratıcı gücü olarak yorumlayan bu felsefede fiziksel sorunları artan filozofun artık hayatı evetleyemeyişi, olumlayamayışı konumundan ötürü ölümü ortaya çıkardığı ifade edilebilir. Görüldüğü üzere yaşamı yaratmak dışında bir anlamla özdeş kılmayan bu düşünce biçiminde yaratma faaliyeti kısıtlanmış bir hayat intiharla birlikte ölümle sonuçlanmıştır. Buradan hareketle tıpkı Sokrates'in ölümünde olduğu gibi Deleuze'ün ölümü de mutlu bir ölüm olarak değerlendirilmiştir.[43] Görüldüğü üzere Deleuze düşüncesinde hayat benzerlik kurup hiyerarşilere hizmet etmek anlamı taşımayıp yalnızca üretebilidiği sürece var olması gerektiği düşünülebilir.

Buyruk verici felsefelerin keskinliğinden filozof kendini deyim yerindeyse bunalır halde bulmuştur. Bu felsefe biçimi partizan hareketlerin tektipleştirici sloganlarından bunalan bir felsefedir. Deleuze felsefesinde buyruk verici her şey aşkın, hiyerarşik bir sisteme hizmet için açıldığı düşünülür. Egemen sistemin dil üzerinden kurduğu etkinin rolü nedir? Bu sorudan hareketle Deleuze için birçok diğer kavramda olduğu gibi dilin kendisi de buyruk verici olarak hiyerarşi yarattığı ileri sürülebilir. Dili kullanmak, iletişimde olmak bir tür ortak paydada buluşmak anlamına gelebilir. Filozof için ise ortak paydada buluşmak demek aşkının kurduğu hiyerarşi tuzağına düşmüş olmak anlamında dile geldiği belirtilebilir. Deleuze felsefesi için dilin kendisi daima dikotomik ilişkilere özneyi sıkıştırarak despotlaştığı söylenebilir. Dil, bu haliyle hayatın kendisini ifade etmek yerine daima nesiller arası kanun taşıyıcıdır. Herkesi tek bir çatı altında toplamaya zorlayan sloganlardan kurtulmak gerektiği düşünülür. *"Sözcükler aletler değildir, fakat tıpkı işçilere kazma kürek verdiğimiz gibi öğrencilere de dil defter ve kalem veririz. Bir gramer kuralı söz dizimsel bir belirteç olmazdan önce bir iktidar belirtecidir"*.[44]

Gazeteler, Medya, Kitap vb. birçok alet bize ne yapmamız gerektiğini devamlı tekrar edip duran aygıtlardır. Dilin bu yönüne ek olarak bu ve benzeri bir çok sistem emredici,

[43] Finn Janning, "Happy Death of Gilles Deleuze", *Tamara - Journal for Critical Organization Inquiry* 11/1 (2013), 29-36.
[44] Gilles Deleuze - Felix Guattari, *Kapitalizm ve Şizofreni 2: Bin Yayla*, çev. Emre Sünter (İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2023), 85-87.

alıkoyan bir biçimde harekete geçer. Tek başına oluşturulmuş bir söz olmayıp dile gelen her ifade birden çoktur. Bu haliyle özneden bahsedilemez. Özneleştirme ve dil bu konumda hiyerarşi oluşturmanın aracı olarak işlediği ifade edilebilir.[45] Sosyal kurallara uyum sağlamanın ilkelerinde gramatik anlamda doğru cümle kuruluşu yatar.

> *"Bir dilin birimi öncelikle politiktir. Ana dil yoktur. Egemen bir dilin iktidarı ele geçirmesi vardır; bu bazen geniş bir cephede ilerler, bazen de aynı anda çeşitli merkezleri çökerterek. Bir dilin çok sayıda homojenleştirmeye, merkezleştirme tarzını kavrayabiliriz: cumhuriyetçi tarz kraliyet tarzıyla aynı olmak ya da ondan daha yumuşak olmak zorunda değildir. Ama bilimin sürekli sabitler ve sabit bağlantılar çıkartma girişimine politikanın onları konuşanlara dayatma ve buyruk sözcükler aktarma girişime eşlik eder".*[46]

Örneğin modern eğitimle birlikte dilde ortaklaşmaya gidildiği söylenebilir. Egemen iktidarlar yönetimi kolay kılmak adına birçok konuda ortak bir kanal kurma arayışında olduğu dile getirilebilir. Dilin bu çeşit ortaklaşmasıyla birlikte minör diller baskılanır ve tek bir çatı altında toplandığı düşünülür. Burdan hareketle dil için yersizyurtsuzlaşmanın önünde bir engel olarak ifade edilebilir. Şizofrenik gezinti yöntemiyle birlikte "*dil kekeletilerek"* oluşun önündeki dil bariyeri kaldırılarak oluşun devam ettiği söylenebilir. Şizofrenik yöntem minör bir dil yaratarak hiyerarşik yapılardan serbest kalarak özgürlüğe adım atar. Majör dil kurularak değişmez olan yapılara hizmet edilirken minör dil devamlı olarak düşüncenin türeyen biçimine hizmet eder denilebilir. Buradan hareketle majör dilin *"geçiş-sözcükleri(parolalar)*"ne sahip olduğu açığa vurulabilir.[47] Bu felsefe biçiminde aynı biçimde tezahür etmeyi şart koşan her şey hiyerarşi doğurararak despotizme hizmet eder. Buradan hareketle bütün hiyerarşilerden devamlı olarak kaçış ve yeninin üretimi noktasında mücadele olduğu söylenebilir. Kaçış çizgileri; bilinmezlik, güvenlikli olmayan biçimde tanımlanarak engellenir. Deleuze düşüncesinde bu tür telkinler tek bir izi takip etmeye yönlendirerek kişinin kendi derinliğinde akan arzu akışını engelleme yöntemidir. Kendi olanın bir parolası yoktur. Buna karşılık despotlar daima parola verir.

[45] Deleuze - Guattari, *Kapitalizm ve Şizofreni 2: Bin Yayla*, 90.
[46] Deleuze - Guattari, *Kapitalizm ve Şizofreni 2: Bin Yayla*, 113.
[47] Deleuze - Guattari, *Kapitalizm ve Şizofreni 2: Bin Yayla*, 119-123.

Hiyerarşik düşünceler sabit parolalar üretmek yoluyla farkı tek bir merkezde toplar. Deleuze düşüncesine göre parola biçiminde çalışan sistemlerin anlamın tekdüzeleştirilmesi yoluyla hiyerarşi ürettiği söylenebilir. Buna karşılık Deleuze düşüncesinde anlam kuvvettir. Çeşitli kuvvetlerin devamlı karşılaşması ve karışımından anlam doğar. Kuvvet devamlı olarak akışta olduğu için anlam sonsuz düzeyde genişleyerek devam eder. Tek bir hiyerarşik merkeze toplanabilecek bir anlam bütünlüğünden bahsedilemez. Deleuze felsefesinde her olay kendi güç ilişkileri içerisinde anlaşılmalıdır. Olaylar anlamını kuvvet ilişkilerine göre kazanır. Hiyerarşik düzenin anlattığı şekliyle istikrarlı bir yapıdan ziyade çeşitli sayıdaki vektörlerin oluşturduğu dinamizm olarak dile getirilebilir. Anlamı sabitleştiren hiyerarşik düşünceye karşılık süreç içerisinde her olayın kendi diyagramı oluşturularak anlaşılması esastır[48]

Bütün bölümlerde işlenecek olan konuların baskınlığı fark ve özdeşlik karşıtlığı ikileminde toplanabilir. Fark felsefesi olayların tekilliğini öne çıkarırken özdeşlik düşüncesi farklılıkları bir merkezin etrafında toplayarak hiyerarşi oluştururlar. Fark felsefesinde baskın düşünce farkın korunarak özdeş biçimli düşüncenin hiyerarşi oluşturmasına kurban edilmemesi olarak özetlenebilir. Bu düşünce biçimi im rejimleriyle farklı açılarıyla detaylandırılacaktır. İm rejimleri genel anlamıyla göstermeye, işaret etmeye yarayan ortak bir anlam şeklinde dile getirilebilir. En genel anlamıyla psikanaliz, iktidarlar, krallar; kategorize ederek anlam, ideoloji ortaklığı sunan Freud'dan Marx'a im rejimleri oluşturmak yoluyla anlamı sabitlediği dile getirilebilir.

1.2. İm rejimleri *("İnsanlığın en temel nevrozu"[49])*

Bin Yayla adlı eserinde ayrı bir bölüm/yayla olarak dile getirilen konulardan biri de im rejimleridir. Yaylaların birbiriyle ilişkisiyle olduğu gibi hiçbir yayla bir diğerine indirgenemez biçimde kendine ait konu ve kavramlarla ifade edildiği söylenebilir. Bütün yaylalar genel olarak farklı olanı yadsıyan hiyerarşik düşünce merkezlerini farklı temalarda eleştirip bu tür merkeziyetçi yapılara karşılık oluşun, farkın anlamı korunmak adına kavram yaratıldığı ifade edilebilir.[50]

[48] Massumi, *Deleuze ve Guattari'den Sapmalar*, 21-27.
[49] Deleuze - Guattari, *Kapitalizm ve Şizofreni 2: Bin Yayla*, 127.
[50] Ronald Bogue, *Deleuze ve Guattari*, çev. Ali Utku - İsmail Öğretir (İstanbul: Birey Yayınları, 2002), 162-163.

İm işaret anlamına gelir. İmler birer anlam oluştururlar. İm hakkında Deleuze ve Guattari yaptıkları basit anlatımıyla im'den im'e devamlı bir gidiş geliş olup sonsuz düzeyde gerçekleştiği dile getirilebilir.[51] İm sabit yapılardan kaçan şeydir. Sürekli olarak devam eden değişimin adı olarak dile getirilebilir. Rahatı bozan, devamlı rahatsız etmeye devam eden bir biçimde olduğu söylenebilir. İlginçliğini ise bu tanınmaz biçimindeki haliyle bedeni sarmalamayan süreklilikten aldığı ileri sürülebilir. Bu tür karşılaşmalar düşünceyi tanınır olandan uzaklaştırdığı için yeni ve yaratıcı olduğu açığa vurulabilir. Bu tür karşılaşmalar organize olamamak anlamına gelip gerçek ve yaratıcı bir düşünce biçimidir. Düşünceyi imleyerek sabitlemek ise yaratıcılığın kapısını kapatıp despotizmin kapılarını aralamak anlamında ifade edildiğinden bahsedilebilir.

İm yarattığı yoğun etkiyle kişide derin bir aptallık ve cehalet duygusu uyandırır. Bu yeni ve yaratıcı bir şeyin ortaya çıkışının habercisi olarak dile getirilebilir. İmlerin devamlılığı ile birlikte yeninin önü hep açıktır. Düşünce imlendiği bir diğer deyişle sabitlendiği andan itibaren şizofrenin despot rejim tarafından ele geçirildiği dile getirilebilir. İm temsillerden kaçarak temsiliyet içeren düşüncelere boyun eğmeyecek denli hareketlidir. Anlam hiçbir zaman aşkın bir biçimde ifade edildiği haliyle bütün olarak dile getirilemez. Yerinde durmayan bir şey hakkında konuşmanın pek kolay olmadığının altı çizilebilir. Buradan hareketle anlamın yalnızca küçük aralıklarda gizli olduğu ifade edilebilir. Ve yine ekleyecek olursak im yalnızca oluş halinde olan öznenin ifadesi olarak dile getirilebilir. Yeni bir duyum ve duygu biçimiyle birlikte im'ler daima yeni bir bakış açısı ortaya çıkardığından söz edilebilir.[52] İm'in oluşturduğu bu şaşkınlıkla birlikte düşüncede yoğun bir duygulanım oluşur. Bu tür şiddette bir duygulanımın var olmadığı durumda yeni bir düşünceden bahsedilemez. Düşünmek, yeni olana davet olup temsilden kaçan şey olarak dile getirilebilir. Düşünce kendini im'in yeni biçimlerine kapatmadığı müddetçe yeni olanın kişiyi daima bir oluşun kanalında akıtacağı ileri sürülebilir. Düşüncenin çatlakları içerdiği ve daima içeriye yeniyi sızdıran bir biçiminin olduğu dile getirilebilir.[53]

[51] Deleuze - Guattari, *Kapitalizm ve Şizofreni 2: Bin Yayla*, 124-126.
[52] Françoıs Zourabichvili, *Deleuze: bir olay felsefesi*, çev. Aziz Ufuk Kılıç (İstanbul: Bağlam, 2021), 58-61.
[53] Zourabichvili, *Deleuze*, 65.

"Aslında, imlemlilik ve yorumlama hastalığı yeryüzünün ya da derinin iki hastalığı, bir başka deyişle, insanlığın en temel nevrozudur". İm'lerin bu çeşit sabitlenmesi yahut psikanaliz tarafından daima Ödipus senaryosuna hapsedilmesi tekrar tekrar Deleuze ve Guattari tarafından yinelenen radikal bir eleştiriye tabi tutulmuştur. Buradaki im rejiminin özneyi anne-baba-çocuk üçgenine hapsettiği söylenebilir. Bir başka örnek olarak yüzün kendisi de im rejimine örnek olarak gösterilebilir. Din görevlisinin yüzü, tanrının yüz ifadesi olarak dile getirilir. Tanrının despotluğu çeşitli yüzlerde ifade edilir. Yüz'ün ortadan kaldırılması halinde yersizyurtsuzlaşma başlamış olup özgür bir yöntem olarak şizofrenik gezintinin sahasına girildiği dile getirilebilir.[54]

Deleuze ve Guattari hacim olarak yüksek olan eserlerinde birçok imleyen rejime değindiği gibi değinmedikleri olarak değerlendirilebilecek bütün im rejimleri eleştiriye dahil olduğunun altı çizilebilir. Bu felsefe biçimi arzunun yoğun ve özgür bir biçimde akışını serbestleştirmek adına arzuyu tek biçimli hale getirip engelleyen bütün disiplin mekanizmaları despot olarak nitelendirdiği dile getirilebilir. Arzunun şizofrenik gezintiyle birlikte özgürleştirilmesi sağlanır. Bu keskin hatlar şizofrenik gezinti haliyle alt-üst olduğu andan itibaren arzu oluş haline gelerek özgürleşir. Örneğin Tanrının yeryüzündeki despot biçiminde tezahür eden yüz şekilleri ortadan kaldırıldığı anda şizofren akış içerisinde yeni oluşların montajını yapabilir olduğu ortaya konulabilir.

> *"Buna karşılık, yüz silindiğinde, yüzsellik hatları ortadan kaybolduğunda hayvan oluşların, yer altındaki moleküler oluşların, imleyen sistemin sınırlarından taşan gececi yersizyurtsuzlaşmaların gerçekleştiği başka bir rejimin, sonsuzca daha dilsiz ve algılanamaz-olan başka bölgelerin içine girdiğimizden emin olabiliriz. Despot ya da tanrı, imleyenin bedeni olarak tüm bedeni oluşturan güneş yüzünü sağa sola sallar".*[55]

Deleuze'ün hemen hemen bütün satırlarında, arzunun sınırlandırılmasına karşı çıkışını keşfetmek mümkündür. Arzu devamlı olarak çeşitli malzemelerden yeni bir ürün ortaya koyar. Arzu'nun bu haliyle tanımlanmasıyla birlikte şizofrenin açık bir sahrada keyifli bir

[54] Deleuze - Guattari, Kapitalizm ve Şizofreni 2: Bin Yayla, 127.
[55] Deleuze - Guattari, *Kapitalizm ve Şizofreni 2: Bin Yayla*, 127.

gezinti halinde olduğu söylenebilir. Şizofrenik gezintinin keyfiliğine engel olan sınırlandırmalar Deleuze'ün dilinden en genel haliyle şunlar olduğu ortaya konulabilir:

> *"Bu aşırı özet tablo yalnızca despotik imparatorluk rejimi için değil, aynı zamanda merkezleşmiş, hiyerarşik, ağaç-yapılı, tâbi-kılınmış her türlü grup için de geçerlidir. Politik hareketler, edebi hareketler, psikanaliz dernekleri, aileler, evlilikle ilgili durumlar… Fotoğraf, yüzsellik, artıklık imlemlilik ve yorumlama her yerde devreye girer. İmleyenin kasvetli dünyası; onu daima güncel bilişsel taşıyan arkaizmi; tüm yönleriyle dile getiren özsel hilekarlığı; derin maskaralığı. İmleyen, tüm aile kavgalarında hüküm sürer, tıpkı her devlet aygıtında olduğu gibi".*[56]

İmlemlilik rejiminin daima tekleştirme faaliyetleri güttüğü ifade edilebilir. İmlemlilik sisteminde her şey tek biçimli olup merkezileşmiş halde bulunur denilebilir. Oysaki arzu sınırsız olup tek bir biçimde ifade edilemez. Deleuze için sabitleştiren her şeyde olduğu gibi kitaplar, kimi yazarlar ve ideolojileri de dahil olmak üzere bir incildir. *"Wagner, Mallarme ve Joyse, Marx ve Freud"* ve daha nice sabit biçimli yorumlamalarda bulunan yazarlar ve kitaplar imlemlilik sistemine dahildir. Yüceleştiren varlığın tek anlamlılığını reddederek toplayıcı halde hareket eden bütün sistemler Deleuze için despot im rejimleridir. Bunlara ek olarak özneler tek bir biçimde ifade edilemez. Öznenin tek biçimli ifadesi daima bir papazı, polisi, baskıyı çağrıştırır. Öznenin felsefesine sabit bir yerden değil herhangi bir yerden başlanabilir. Özneleşme düzenlemelerden yalnızca biri olarak ifade edilir. Oysa Deleuze felsefesinde yalnızca tek biçimli bir özne yoktur. Özne daima farklı şekillerde düzenlenebilir. Bunun yolunu kapatan düşünme biçimlerinin tek biçimli *"im rejimleri"* olduğu dile getirilebilir.[57]

İm rejimleri arzunun tıkanması anlamında düşünülür. Belirli çitlerle arzuyu tek bir mekana hapsetmek Deleuze için arzunun sıkıştırılması şeklinde anlam bulması yoluyla dayanılmaz bir hal olduğu söylenebilir. Deleuze ve Guattari arzunun sıkıştırılmasından duydukları kaygıyı bir başka ifade olarak şöyle dile getirirler: "*Dur! Beni yoruyorsun! Deneyle; imleme ve yorumlama!".* Bu cümlelerin Deleuze felsefesinde mücadelenin nedeni olarak gösterilebilecek düzeyde olduğu söylenebilir. Çok konuşmak yerine

[56] Deleuze - Guattari, *Kapitalizm ve Şizofreni 2: Bin Yayla*, 129.
[57] Deleuze - Guattari, *Kapitalizm ve Şizofreni 2: Bin Yayla*, 140-144.

yaşamın üreticisi olmak düşüncesinin hakim olduğundan bahsedilebilir. Her bir ifade, çok sayıda değişken içerdiğinden kaynaklı olarak ifadeyi tek bir değişkene indirgeme konuşkanlığından usanmış bir felsefeyle karşı karşıya olduğumuz bir başka şekilde dile getirilebilir. Çünkü Deleuze felsefesinde karşı çıkılan konuşmalar çoğunlukla düzenleme içerdiğinden imlemlilik yahut özneleşme biçiminde tezahür ettiği görülür.[58] Yaşamı faşist düzlemde tekleştiren, parolalar üreten, baskı üreten sistemler olarak yasa, emir benzeri her şey birer tanrısal buyruktur. Sınırsız yersizyurtsuzlaşmanın yöntemi olan şizofrenik gezinti yerine imleyen rejimlerde arzu sıkıştırılır. Arzuya büyük ihanet onu kategorize eden im rejimlerinde toplanır. Oysaki imler tek bir çatı altında toplanmaya müsait olmayıp sonsuz düzeyde çeşitlidirler.[59]

Görüldüğü üzere Deleuze düşüncesinde göstergeler ile birlikte gramerlere, sabit yapılara hapsedilen anlama karşılık olarak sonuca vardırmamak, yenilikleri vurgulama, molekülerlik, değişen çokluklar ileri sürülmüştür. Bütün yapılar, karşıtlık içeren sınırlamalar, kategorize edici düşünceler, bozulmayan tutarlılıklar, sabit kodlar eleştirilmiştir.[60] Deleuze felsefesi için her kişi için yeterince işaret mevcuttur. Kategorize eden işaretlerin kişinin kendi işaretini inkar ettirerek yok saydığını ileri sürer. Deneylemekten ve bunu ifade etmekten çekinmeyen bir felsefe olduğunun altı çizilebilir. Sistemleri alt üst ederek tahrik etmek pahasına arzuyu serbest bırakmanın gerekliliğini öne sürer.

Genel olarak özetlenecek olursa Deleuze felsefesinde söylemin bütününü içerecek bir anlamsal önermeden bahsedilemez. Arzunun kodlanmasına karşılık olarak yersizyurtsuzlaşma, devamlı kaçışın adı olan şizofrenik gezinti halinde olmak gerçek bir mikro politika olarak ortaya konabilir. Şizofrenik gezintiyi engelleyen bir diğer düşünce sistemi olarak özdeş biçimli düşünce odak noktası haline getirilecektir. Özdeş biçimli düşünceler kendi ifade biçimini öteki ifadeyle birlikte anlamlandırdığı öne sürülebilir. Bu düşünce biçiminde ötekini karşı cepheye koyarak kendini tanımlama yoluna gidilir. Özdeş biçimli düşünmede hiçbir şey tek başına tanımlanamaz. Tanımlama değerini ötekiyle zıt olan yönlerinden aldığı söylenebilir. Buradan hareketle farklı olan özdeş

[58] Deleuze - Guattari, *Kapitalizm ve Şizofreni 2: Bin Yayla*, 151, 153.
[59] Bogue, *Deleuze ve Guattari*, 177-188.
[60] Kılıç, *Deleuze-Guattari / Şizoanaliz Yaratıcı Bir Fark ve Arzu Ontolojisi*, 26-27.

olmadığından olumsuzlanır. Şeyler öze yakın ve benzerliğe sahip oluşuyla değerli görülerek anlam kazandığı söylenebilir. Bu şekilde farklı olanın, özdeş olmayanın olumsuzlanması üzerine Deleuze felsefesi bütün felsefi serüveni boyunca özdeş biçimli düşüncelere karşı çıktığı değerlendirmesi ortaya konulabilir.

1.3. Özdeşliğe karşı heterojen bir fark

Deleuze'ün özdeşlik düşüncesine karşı yaklaşımı nedir? Filozof için yüksek mahiyette olan bu kavram inceleme açısından önemli bir rol üstlenmektedir. Bu kavram Batı metafiziğinde olumlu görüldüğü haliyle yapısalcılara karşılık gelirken olumsuz kabul edilişi postyapısalcılık ve postmodernizm olarak tezahür ettiği söylenebilir. Bu kavramlarla yapılmak istenenin ne olduğu Deleuze düşüncesiyle ifade edilecek olunursa şeyleri bir-tek olana, aşkın biçimli düşünceye dayandırmak nihayetinde temsilci düşüncelere davet anlamında olduğununun defaatle altını çizerek belirtmiştir. Özdeşlik bir şeyi o şey yapandır. Genel bir tanıma göre A=A' dır. Filozofun felsefesinde özdeşlikçi düşünce farkı negatif olarak ifade eder.[61] *"Ayrı nesneler için kavramın mutlak özdeşliğini ileri sürdüğümüz müddetçe, yalnızca olumsuz ve eksikliğe dayalı bir açıklama getirmiş oluruz"*.[62]

Aşkın düşünce biçiminde fark, özdeş olanın bir kopyası anlamında açığa vurulduğu ve olumsuz şekilde olduğu öne sürülebilir. Aşkın düşünme biçimi farkı, özdeş olandan uzaklaştığı için biricik olmaktan uzak görüp negatif olarak dile getirir. Özdeşlik düşüncesinde şeyler ifade edilirken zıttıyla ortaya konulmasından hareketle temsilci düşünceye hizmet ettiği yönüyle bu felsefede olumsuz anlama sahip olduğu dile getirilebilir. Bu tür özdeş biçimli felsefenin ortak özelliği olarak *"merkezi yasaya"* hizmet etmeyen her şeyin dışlanması şeklinde zuhur ettiği ifade edilebilir. Bu haliyle filozofun felsefesi aşkın biçimli özdeş düşüncenin karşısına tamamen bu dünyada kalarak tümel olanın değil tekil olanın ifadesi olan içkin düşünceyi yerleştirir. Örnek olarak bir milletin kendini bir başka milletten ayrıldıkları noktalarla belirlemesi ele alınabilir. Bu haliyle farklı oldukları, kendilerinde olmayan özellikleri özdeşlik gereği reddederler. Benzer bir örnek kadın cinsiyeti üzerinden de tekrar edilebilir. Bu haliyle cinsiyetlerin kendi cinsiyetlerine özdeş oldukları düşüncesinden hareketle öteki cinsiyetleri olumsuzlayarak

[61] Kılıç, *Deleuze-Guattari / Şizoanaliz Yaratıcı Bir Fark ve Arzu Ontolojisi*, 31-34.
[62] Deleuze, *Fark ve Tekrar*, 2017, 38.

dile getirirdiği söylenebilir. Bu düşünceyle birlikte sabit biçimdeki yapıların baskın hale getirilip farklı cinsiyetlerin oluş imkanını kapattığı söylenebilir. Bu haliyle farkın, arzunun önünün kapatıldığı ifade edilir. Deleuze düşüncesinde, bu tür düşünce biçimleriyle birlikte farklı oluş biçimlerinin önü özdeş düşünceye hapsedilmek yoluyla kapatıldığı düşünülür. Örneğin arzunun önünün özdeşlik yoluyla tıkanmasıyla birlikte kadın oluş, azınlık oluş, hayvan oluş vb. oluşların önü engellenmiş olur denilebilir. Genel bir ifade ile değerlendirilecek olursa özdeş biçimli düşüncede fark her zaman *"asıl"* olanın gölgesinde ikincil olarak dile getirilip kötü bir kopya niteliğindedir denilebilir.[63]

> *"Esasında düşünüm kavramında, dolayımlayan ve dolayımlanmış fark kendini bütünüyle kavramın özdeşliğine, yüklemlerin karşıtlığına, yargının analojisine ve algının benzerliğine tabi kılar. Burada yine temsilin zorunlu olarak dört parçalı karakteriyle karşılaşırız. Sorulması gereken şudur: Fark, tüm bu düşünümsel yönler altında, aynı anda hem kendi kavramını hem de kendi gerçekliğini kaybetmiyor mudur?"*[64]

Nietzsche felsefesi düşünüldüğünde duyular ötesi bilginin reddedildiği akla getirilebilir. Nietzsche için hakikat duyulardan ötede değildir. Ona göre insanların düşünmesinin yolu özdeşlikçi düşüncelerden uzak durmaktan geçer. Duyular güçlü oldukça düşünmenin varlığından bahsedilebilir. Nietzsche için Aristoteles temelli özdeşlikçi epistemolojiler reddedilmelidir. Mutlak, sabit biçimli düşüncelerden olan özdeşlikçi düşünceler yerine anlamı çoğullaştıran felsefenin mücadelesini ortaya koymuştur. Nietzsche için birtakım ön kabuller olmadan bilgiye ulaşmak pek mümkün değildir. Bu düşünce doğrultusunda ön kabulleri reddederek bireysel deneyimin önünü açmaya gayret etmiştir. Buradan hareketle Deleuze düşüncesinde yoğun etkisi olan Nietzsche felsefesinden de hareketle değişmez yasaların olduğu özdeş biçimli hakikat yerine dinamik bir hakikat anlayışının yerleştirildiği ileri sürülebilir.[65]

Deleuze düşünme yoluyla oluşturulmuş varlık biçiminin ölümsüz hale getirilmesi ve varlığı ideal olana indirgeyip alternatif bir yaşam biçiminin önünün kapanmasını en sert

[63] Kılıç, *Deleuze-Guattari / Şizoanaliz Yaratıcı Bir Fark ve Arzu Ontolojisi*, 31-34; Olkowski, *Gilles Deleuze and the Ruin of Representation*, 19-23.
[64] Deleuze, *Fark ve Tekrar*, 2017, 62.
[65] Cevizci, *Felsefe Tarihi*, 950-951.

dille eleştirmiştir.[66] Filozof varlığın akışta olmasını engelleyebilecek bütün her şeyi sorgulamaya açık tutmuştur. Temsile uymayan ve özdeşliğin dışında düşünülen fark, Platon'dan beridir eksiklik olarak kabul edildiği ileri sürülebilir. Eksiklik düşüncesi benzer şekilde psikanalizde Freud tarafından da işlenmiştir. Freud'da benzer bir biçimde temsile uymayan düşünceyi reddetmiştir.[67]

Deleuze düşüncesinde Freud, ana akım olarak gösterilebilecek aşkıncı düşünceye karşı gibi görünmesine karşılık güçlü bir temsilci filozoftur. Deleuze düşüncesinde Freud özneyi; anne, baba ve çocuk üçgenine indirgemiştir. Bu felsefe için Freud ortaya koyduğu bu tabloyla birlikte öznenin sürekli aynı tiyatroyu zihninde tekrar etmesini oluşturarak öznenin özgür bir alan oluşturmasını ve yaratıcılığın yolunu engellediğinden bahsedilebilir. Deleuze yeni yollara çıkarmayan bütün ana yolları yıkma derdindedir. Molar yapıdan uzak duran moleküler felsefe, güçlü bir felsefedir. Molar yapılar, özdeş biçim düşünceler; öznenin sonsuza açılmasını ve süreğen bir değişimini engeller. Özdeş biçimli düşünme varlığın her alanına sirayet ettiğinden bahsedilebilir. Özdeş biçimli düşünmeden uzaklaşmak için rizomatik düşünceyi varlığın bütün alanına uygulamak gerektiği ifade edilebilir. Örneğin müzik yaparken herhangi bir notaya ve notanın merkezleşmesine bağlı kalmadan eser çıkartmak önemli bir kaçış çizgisi olup özgürlüğe adım atmaktır.[68]

Müziğin de genel olarak bir matematiğe sahip olduğu düşünülür. Deleuze için ise her yerde olduğu gibi müzikte de sabitleşmeye karşıdır. Özdeş vb. düşüncelerin hayatın sabit tonlara dayanarak kurulmasına karşı çıkar. Filozof adeta bir gerilla edasıyla vurkaçlarla düzenin sabitlenmesine engeller oluşturur. Düzen oluşturulduğu anda Deleuze bir saldırı daha düzenleyip yersizyurtsuzlaşmayla sabit olan düzeni bozduğu düşünülebilir. Gerilla örneğinde olduğu gibi yaşamın sabit bir mekanı yoktur. Deleuze felsefesinde bütün coğrafyalar yer yurttur. Düzenin kendilerini kapmaya başladığı anda yer değişikliğiyle yeni yer yurtlar aramaya başlandığı dile getirilebilir. Büyük düzenin kendilerini

[66] Süreyya Su - Arif Aytekin, *Kaygan Uzamda Hareketler* (Ankara: Nobel, 2022), 20.
[67] Ömer Say, "Deleuze ve Guattari'de Öznenin Şizoanalitik Özgürlüğü ve Arkaplanı", *Akademik İncelemeler Dergisi*, (15 Nisan 2017), 138.
[68] Bahattin Uzunlar, "Deleuze ve Müzik: Klasik, Caz ve Elektronik Müziğin İmkanları", *Kilikya Felsefe Dergisi* 1 (30 Nisan 2024), 90.

kodlamasından daima kaçar. Gerilla kaçtığı kodlanamadığı müddetçe özgür hisseder kendini. Gerillalara göre hayat özdeş tek biçimli bir kimlikten uzaktır.

Filozof, özneyi özdeş olmaktan kurtarmak için her tür alandan örnekler ortaya koymaya gayret ettiği söylenebilir. Sanattan; edebiyata, sinemaya kadar birçok örnekle felsefesini desteklemiştir. Örneğin Sacher-Masoch bu örneklerden biri olarak dile getirilir. Hayatın üretici olan yönünü yani arzulama makinelerinin akışını sağlaması yönüyle Sacher-Masoch oluş felsefesinin edebiyat alanında öncü örneklerinden olduğu söylenebilir. Masoch düşünceyi yersizyurtsuzlaştırarak şizofrenik gezintinin imkanlarını ortaya koymuştur denilebilir. Yeni yaşam olanakları yaratması bakımından farklı değişkenleri birleştirmek noktasında herhangi bir özdeş biçimli düşünceye yaslanmayan, arzuyu merkezi yasalara boyun eğdirmeyen Masoch'un *"Nietzscheci filozof-sanatçılar"* olduğu kabul edilebilir.[69]

Ölçünün olmadığı ve özdeşliğe yol açmayan yazar olarak Masoch, roman sanatının sınırlarını *"dili kem küm ettirmek"* yoluyla zorlar. Masoch'un romanındaki karakter olan erkek cinsiyetindeki çapkın aşık, egoyu yıkarak çeşitli sapkınlıklar yaratarak bir köpek pozisyonunda kadın karakterin karşısında hayvan oluşu tasvir eder. Hayvan oluş hayvanların taklit edilmesi yoluyla değil hayvan ve insan sınırının bulanık olacak düzeyde iç içe geçmesiyle yeni bir oluş sağlanır. Aynı zamanda baba otoritesini kadına vermesi yoluyla baba yasasını alt üst eder denilebilir. Cinsiyeti olmayan bir erkek rolü ortaya konulmaya çalışılır. Yasayı kadına vermesi yoluyla yani otoritenin kadın haline gelişiyle birlikte hem yasa alaya alınır hemde yeni bir üretimin yolu açılmış olur. Kant felsefesindeki ahlak yasası gülünç düşürmek yoluyla küçük düşürülerek *"Eros cinselsizleştirilir"* denilebilir. Bu tür romancıların, gerçek olan biçimlerin rafa kaldırılmasına karşılık olarak duyusal sapkınlıkları aktif ederek arzuyu serbest çağrışıma açar denilebilir. Buradan hareketle özdeş tek bir biçimden ziyade heterojenlik, moleküler oluş içeren sapkınlıklar bu tür üretici olarak nitelenen yazarlar tarafından çekilip çıkarılırlar. En genel haliyle *"sabuklamalı oluşumlar"* yoluyla arzu, özdeş olanın kopyası

[69] Bogue, *Deleuze ve Guattari*, 51-52.,

görülmekten kurtarılır. Şizofrenik gezintiyle birlikte arzuyu, gerçek özgürlüğüne kavuşturma yolunun açıldığı söylenebilir.[70]

> *"Mesele şu ki sonsuz temsil onu olanaklı kılan bir yasadan ayrı düşünülemez: kah temsil edilenin kendindeliğini (A, A'dır) kah temsil edenin kendi içinliğini (Benlik= Benlik) oluşturan özdeşlik formu olarak kavramın formu. Temsil, yani yeniden sunum [re-presentation] kelimesinin içindeki RE [tekrar] öneki, farkları kendine tabi kılan özdeşin bu kavramsal formunu ifade eder. O halde "temsil-altı" olarak tanımlanan dolayımsıza ulaşmanın yolu temsilleri ve bakış açılarını çoğaltmak değildir. Tam tersine, zaten bütünü oluşturan temsilierin her biridir tahrif edilmesi, saptırılması, merkezinden kopartılması gereken."*[71]

Özdeş düşüncenin bir farkı simülakr olarak dile getirilişi temsilci düşünceye hizmet etmesi bakımından ele alınmıştır. Deleuze düşüncesinde özdeş düşünceler, farkın kötü bir simülakr olarak dile getirilmek ve arzunun önünün tıkaması bakımından eleştirilmiştir. Bir sonraki başlıkta arzuyu engelleyen bir diğer düşünce olan ağaç biçimli düşünce ele alınacaktır. Ağaç biçimli düşüncenin, bir merkeze ait olması ve özcü olması bakımından filozofun düşüncesinde eleştirilen bir diğer düşünce biçimi olduğu ifade edilebilir.

1.4. Yaşamak ağacın köklerini kesmekle başlar (*"Ağaçlardan gına geldi"*[72])

Yaşamak için ne gerekir? Kendine ait bir yaşam köklere ihtiyaç duyar mı? Deleuze düşüncesi açısından Tanrının köklerde yaşadığı öne sürülebilir. Rahip, peygamber vb. despot sistemler ise bu köklerden aldığı besinlerle yaşamını sürdürür. Deleuze felsefesinde başlamanın anlamı, kök olarak ifade edildiği andan itibaren yaşamın kodlandığından bahsedilebilir. Deleuze felsefesinde kodları bozmanın kodlara yeni düzenleme getirmek ve kodları değiştirmek anlamını taşımadığı söylenebilir. Kod bozmak kökleri kesmekle başlar. Deleuze felsefesinde yaşama inanmanın anlamı, ağacın köklerini kesmek şeklinde ortaya çıktığı söylenebilir. Deleuze felsefesinde işlenen genel temanın sabitleşmeye, kökleşmeye, değişimin duraklatılmasına ve belirli mekanizmalara hapsedilmesine karşı çıkmaktan oluştuğu öne sürülebilir. Dikey düşünce olarak da ifade

[70] Bogue, *Deleuze ve Guattari*, 64-76; Gilles Deleuze, *Kritik ve Klinik*, çev. İnci Uysal (İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2021), 75-78.
[71] Deleuze, *Fark ve Tekrar*, 2017, 88-89.
[72] Deleuze - Guattari, *Kapitalizm ve Şizofreni 2: Bin Yayla*, 25.

edilebilecek ağaç biçimli düşünme, zamansallık ve çok katmanlı ifade biçimini yok sayarak evrenselleştirici bir öz olarak kendini dile getirdiği belirtilebilir. Filozof için Platon, Aristoteles, Descartes, Kant ve Hegel gibi örnekler bu düşünme biçimine örnek olarak dile getirilebilir. Genel örnekleri arasında idea, öz, yasa, hakikat, adalet, hak ve cogito gibi kavramlar dile getirilebilir.[73]

Ağaç yerin altına doğru köklenmeye giden yukarıya doğru uzanan ve belki de çoğu noktada uzun ömürlü olan bir bitkidir. Ağacın bu biçimiyle ifade edildiği haliyle olan tanımı bile filozofu tek başına rahatsız etmeye yetebildiği düşünülebilir. Uzun ömürlü olup varlığın değişimine kapalı gibi görünen herhangi bir kavram ve çağrışım, filozof için karşı çıkmaya yeterlidir. Deleuze düşüncesinde şeylerin ne yukarıya doğru ne aşağıya doğru salınım yaptığından bahsedilebilir. Filozof, bir yerde köklenerek derine ve yukarı doğru salınımlara karşı çıkar. Deleuze felsefesinde varlık, yana doğru bir şekilde genişleyen köksüz bir yayılımdır. Ağaç ise meyve vermek için köküne ihtiyaç duyar. Kökten aldığı su, mineral onun için gereklidir. Deleuze' ün ise özneyi bu tür vaatlerle bağımlı kılan ve bir köke çeken ağaç biçimindeki düşüncelere şiddetle muhalefet ettiğinden söz edilebilir. Ağaç biçimli düşüncede, kökencilik ve öncesine dayanmanın mevcut olduğu düşünüldüğünde Deleuze'ün ne denli rahatsız olduğu anlaşılabilir. Filozofun felsefe biçiminde; kendisine kökü, aşkın olanı, bağımlılığı çağrıştıran bütün sözcük ve sistemlerden adeta nefret edildiği söylenebilir. Deleuze felsefesinde, objektiflik diye bir şey yoktur. Filozofun bakış açısından incelendiğinde; bilimsel yöntem, objektif olma gibi düşüncelerin kendisinin ağaç biçimli düşünceye ve bir köke hizmet ettiğinden bahsedilebilir. Buna karşılık olarak Deleuze felsefesinde bilimin, edebiyatla iç içe olan bir kurgu olduğu düşünülür. Ona göre bu hiyerarşik yapının çeşitli yollarla aşılabileceğinden bahsedilebilir. Sanat, edebiyat bunlardan birkaçı olarak dile getirilebilir. Örneğin Salvador Dali Newton'a saygı adlı eserinde Newton'un başına gerçekten elma düşüp düşmediğini sorgulayarak ağaç biçimli düşünceye rizomatik yaklaşmıştır.[74]

[73] Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2005), 25.
[74] Noel Gough, "Shaking the Tree, Making a Rhizome: Towards a Nomadic Geophilosophy of Science Education", *Educational Philosophy and Theory* 38/5 (2006), 627-633.

Bütün şeyler sıradan ve tektir. Deleuze felsefesinde aynı olan iki şeyden bahsedilemez. Filozofa göre gerçek olan fikir; düşüncenin aptallaşmasına, saçmalamasına izin vermektir. Kısacası; her şey tek ve biricik olduğundan hiyerarşik, ağaç biçimli düşünce yoktur.[75] Kapitalizm ve Şizofreni Anti-Ödipus adlı Guattari ile yazdıkları ortak eserde dahil olmak üzere Deleuze, kendi adına konuşamadığını ve bir aynılaşmanın olmadığını bildirir. Ne Deleuze ne de Guattari tek başına ağacın kökünü oluşturur. Kendi adına bile konuşmayı imkansız gören düşünür için herhangi bir şekilde tek biçimli hale getiren köke yaslanmak bir tiyatrodan ibaret olarak anlam bulup hapsolmaktır.[76]

Ağaç biçimli düşünceyi anlamak için Platon felsefesine uğramak gerekebilir. Platon felsefesinde sabit bir kök ve başlangıç mevcuttur. Platon felsefesinde varlığı anlamak için karşıtına başvurmak gerekir. Platon felsefesi, varlığı kendi içindeki değişikliklerle adlandırmaz. Platon'un varlığı, onun zıttı ile tanımlamaya çalıştığından bahsedilebilir. Platon düşüncesinde yalnızca formlar hakiki bir niteliğe sahiptir. Geriye kalan bütün maddi seçenekler Platon için birer kopyadır.[77] Deleuze tarafından ifade edildiği üzere farkı; kötü ve kopya olarak gören anlayışlar filozofun farka karşı faşist darbeler olarak değerlendirebileceği biçime sahiptir.

Deleuze varlığın bütün varyasyonlarında ortaya çıkan farkı ve değişimi, negatif olarak görmek yerine pozitif olarak değerlendirir. Yapısalcılık ve modernizm sonrasında oluşan bu gelenek varlığı sabitlerden kurtarmayı kendine ulvi bir görev olarak görür. Filozofa göre ulvi olarak kutsanabilecek tek şey farkın kutsanmasıdır. Dikotomik bakış açısının dışında heterojen, minör bir ses yaratmak postyapısalcılığın ana görevleri arasında yer alır.[78]

Filozof, özneyi anlamak adına girişilen çabaların beyhude olduğunu ortaya koyar. Bu tür sonuç vermeyecek çabalardan vazgeçmeyi ise Deleuze'ün özgürleşme biçimi olarak sunduğu ileri sürülebilir. Anlamak ve anlaşılmanın bireysel bir anlamı olabilir. Tekil bir olayın mümkünlüğünü savunan filozof, ağaç biçimli düşüncelerin temellendirmelerini

[75] Daniel W. Smith, "On the Nature of Concepts", *Parallax* 18/1 (Şubat 2012), 72.
[76] Smith, "On the Nature of Concepts", 63.
[77] Kılıç, *Deleuze-Guattari / Şizoanaliz Yaratıcı Bir Fark ve Arzu Ontolojisi*, 32.
[78] Kılıç, *Deleuze-Guattari / Şizoanaliz Yaratıcı Bir Fark ve Arzu Ontolojisi*, 39.

boşa sarfedilen bir çaba olarak değerlendirmektedir. Filozof, bir temellendirmenin varlığını kabul etmesine karşılık olarak bu temellendirmenin ikili yapıya yani zıtlığa mahkum edildiğini belirtir. Düşüncenin takip altından kurtulmak için bedel ödemesi gerektiğini ileri sürer. Bu bedel karşılığında ise gerçek bir başlangıç yapılacaktır. Buradan hareketle tanımayı reddetmekle birlikte özgürlüğün insana verilebileceği ve bununla birlikte gerçek bir başlangıcın kafalarının sonuna kadar aralanacağından bahsedilebilir.[79] Bu başlangıcın bedeline; konfor ve güven olarak görülüp simgeleştiren ağacın kesilmesiyle başlanır. Deleuze, bu bedelin ödenmesi gerektiğini düşünür.

Deleuze felsefesi açısından, baskılayıcı düşünme tapınakları ve ağaç biçimli düşünceler için temel arama inancından vazgeçildiği takdirde bu tür düşüncelerin sona ereceği ileri sürülebilir. Bu bakımdan dile getirildiği haliyle filozofun; bütün kavramlar, sistemler, ideolojiler vb. hemen her şeyin altına adeta dinamit yerleştirdiğinden söz edilebilir. Deleuze düşüncesinin giriştiği dünyayı yeniden kurma ve icat etme anlayışında, herhangi bir alana pozitif ayrımcılık ve köken tanınmadığı ifade edilebilir. Ne felsefe edebiyata ne de sanat bilime üstündür. Her bir alan kendi içinde yaratıcı kuvvetleri barındırır. Şeyler yaratıcı oldukları ölçüde özgün ve özgürdürler. Bu düşünce hem birey için hem bütün bilim dalları için geçerlidir.[80]

Özneyi durağanlaştıran, sabitleştiren, ağaç biçimli düşünmelere davet eden bütün temsillerden kurtarmanın bir başka yolu bedeni ve varlığı sabit tanımlamalardan kurtarmaktır. Ancak bununla birlikte varlık tanınmaz hale getirilir. Ona göre, bedeni ağaç biçimli sabitleştirici köklerden kurtarmak gerekir. Bedenler ağaç gibi sabit bir kökten yükselmezler. Bedenin sabit bir köke göre yapılan tanımlamaları, kendi içindeki oluşu inkar eden yapıya sahiptir. Bedenin dinamizme kendini açmasıyla birlikte oluş olumlanır. Oluşun olumlanması,farka ihtimam anlamında dile gelerek, bedeni sabit tanımlamaların uzağındaki deneyimlere açar.[81]

[79] Zourabichvili, *Deleuze*, 37.
[80] Smith, "On the Nature of Concepts", 64.
[81] Pelin Gülerkaptan, *Deleuze Felsefesinde Bedenin Özgürleşme İmkanları* (İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 75.

Deleuze felsefesinde hayat, kaçabildiğin ve mesafeyi kendine göre katettiğin ölçüde senindir. Filozof, kaçmayı sabitlerden kurtulmanın en önemli yollarından biri olarak görür. Deleuze bir flanörlük edasıyla seyreder. Buradan hareketle herhangi bir amaç ve varış noktasının olmadığı ifade edilebilir. Ona göre varış noktası, bizi bir sonun olduğu tarafa doğru yaklaştırır. Oysaki Deleuze düşüncesinde varlık oluştur. Varlık, anlamı bitmeksizin çoğalan bir biçimde dile getirilir. Deleuze düşüncesinde özne, ağaç biçimindeki bir dallanma değil köksap biçiminde yana doğru sonsuzca yayılan bir ot biçimindedir. Varlığı anlamanın yolu kronolojik olmayıp varlığı anlamak rastgele yoğunluklar içerisinde vuku bulur. Hatta bu daha da ileri götürüldüğünde, filozofun kitaplarına dahi kronolojik sırayla girmenize gerek yoktur.[82] Deleuze felsefesinde düşüncenin çok özel bir kapısı yoktur. Çok özel olma, varlığın tekilliği, tek sesliliği dışında herhangi bir yapıya teslim edilemez.

Özneyi özgürleştirmek isteyen filozof, aynı olandan ve ağaç biçimli düşünceden uzaklaşarak farkı yakalamaya gayret eder. Öyle ki Deleuze düşüncesinde kendini sürekli bir biçimde sabitlere yaslayan düşüncenin düşünmek anlamına gelmediği öne sürülebilir. Ona göre düşüncenin ağacın kesilmesiyle ve farkın oluşturulmasıyla başladığından bahsedilebilir.[83] Filozofa göre anlaşmak demek, anlaşamamak anlamında ortaya çıkar. Bir diğer deyişle anlaşmak, çoğu noktada düşüncenin iflası demektir. İnsan zihninde bulunan milyarlarca nöron dışarıdan gelen uyarıları elektriksel bir uyarıya dönüştürür. Bu nöronların birden fazla kez ateşlenmesi sinaptik bağlantı oluşturur ve devamlı ateşleme bu bağlantıyı güçlendirip kalınlaştırır. Deleuze bu ağın çöktüğü ve yeni gelen algının önceki sinaptik bağlantılar tarafından bastırılmadığı halde gerçek düşüncenin üretildiğini belirtir. Uzlaşabilme filozofun düşüncesinde, kapatma anlamına gelir. Kapatma ve kıstırmayla sonuçlanan uzlaşma ise bu felsefe biçiminde düşüncenin ölümünün süreğen halidir. Filozof yaşamak ve özgürleşmek için uzlaşmayın, anlaşmayın diye adeta çığlık atar.[84]

[82] Su - Aytekin, *Deleuze ve Guattari Üzerine Çalışmalar*, 2.
[83] Zourabichvili, *Deleuze*, 65.
[84] Joe Hughes, *Deleuze'den sonra felsefe*, çev. Fahrettin Ege (Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 2014), 15.

Öznenin zihninde düzenlenmemiş çok fazla uyaran ve değişkenin yeni birleşimlere hazır olması düşünüldüğünde bir kökten dallanmalar Deleuze düşüncesinde kabul edilemezdir. Bu kapsamda ele alınan özne larva özne olarak ifade edilir. Filozofun larva özne olarak nitelediği kavram, sürekli bir oluşuma işaret eder. Larva özne ne sadece içeriye ne de dışarıya aittir. Deneyimler, durmadan oluşmaya ve oluşturmaya devam eder. Bir diğer deyişle larva özne, bitmeyen ve sabitlenmeyen kimliksiz bir özne tanımına işaret eder.[85]

Deleuze düşüncesinde merkezi bastırmaların adı olarak dile getirilen ağaç biçimli düşünce, bir diğer temsilci düşünce halidir. Deleuze felsefesinde temsilci düşünce örneği olarak, kapma aygıtı olan devlet ve mekanizmalarından bahsedilebilir. Bu tür yapılara karşı Deleuze felsefesinin kaçış çizgisi yaratmak için gayret eder halde olduğu söylenebilir. Temsilci düşüncenin örneği olan ağaç biçimli düşünce bu haliyle birlikte iktidar düzeneklerine bir baskı aracı olarak çeşitli şekillerde hizmet eder durumda olduğu belirtilir. Deleuze düşüncesinde; üretici olunmayan, arzunun tek biçimli dile getirildiği yapılardan arınmanın ve bununla birlikte farkı haykırmanın felsefesi mevcuttur. Bu üretim biçimi saldırarak değil tam anlamıyla kaçarak, tanımayarak, sınırları bulanık hale getirir. Bu bulanıklığı, yersizyurtsuzlaşmanın yöntemi olan şizofrenik gezinti ile mevcut hale getirmeye çalıştıkları söylenebilir. Şizofren devamlı yeniyi aramaya doğru yola çıkar.

Bir diğer temsilci düşünme biçimi olarak aşkın formlar ele alınacaktır. Aşkın formda olan düşünme biçiminin çeşitli biçimlerde kategorize ederek ideal olan düşünce düzenine davet ettiğinden bahsedebilir. Kategorize etme yoluyla farklı yoğunluktaki oluş biçimlerinin yadsınması noktada bu düşünme biçiminde de merkezi rol oynadığı görülecektir. En genel haliyle aşkın formdaki düşüncenin Tanrı biçimindeki örneğiyle birlikte en yüksek formunu aldığı söylenebilir.

1.5. Aşkın form

Deleuze düşüncesinin öznenin anlaşılmasında sorgulamaya tabi tuttuğu bir diğer kavram aşkınlık kavramıdır. Aşkınsal biçimli düşünce varlığı sabit değişmez bir yapı olarak ele alır. Aşkın biçimli olan şey değişmeyip varolanların temelini oluşturan form olarak

[85] Claire Colebrook, *Gilles Deleuze*, ed. Taşkın Takış - Sunay Aksoy, çev. Cem Soydemir (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013), 102.

görülür. Bu düşünce biçiminde, önceden kurgulanmış bir varlık anlayışı varsayılıp özcü/kökenci bir anlayış olduğundan söz edilebilir. Öze ilişkin yapılan değerlendirmeler ve yaslanmalar batı geleneğinde yoğun olmakla birlikte Deleuze için bu felsefe anlayışından sorumlu olan şahıs en temelde Platon'dan başkası değildir. Platon felsefesinde bir öz'ün var olduğu ve şeylerin bu öze benzerlik oranlarına göre hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutulduğundan bahsedilebilir. Platon'un idealar dünyasında fark, öze yakınlığı açısından değerlendirilmesinden dolayı bir kopya olarak görülür. Deleuze kopyanın orjinal olmaktan uzak ve negatif olarak okunmasına karşı çıkar. Deleuze ise farkın bir simülakr olarak görülmesine karşı çıkarak simülakrın kendisini olumlayarak simulakrı orijinal bir kimlik olarak betimler. İdealardan uzak bir biçimde konumlanışı kopya olarak niteleyen Platon için kopyanın bir yanılsama olduğu ve Deleuze açısından ise bu değişim, yanılsama ve kopya biçiminde olmayıp başlı başına bir farkı ifade ettiği söylenebilir.[86]

Aşkın felsefe olan Platon düşüncesinde iyi, diğer dinlerde tanrı vb. temsillere hizmet ederken içkin biçimli bir ontolojide yalnızca saf bir birliğin anlayışı hakim olduğu denilebilir. Deleuze felsefesinde ötede olduğu söylenip ulaşılamayan bir varlık anlayışı yoktur. Aşkın felsefenin karşısında konumlanan içkin felsefe varlığa olduğu şekliyle düşünme biçimi atamasıyla birlikte bu anlamın dışında olduğundan fazla bir anlam yüklemediği ifade edilebilir. Duyumsadığımızdan fazla bir şekilde anlam üretip tek bir çatı altında toplamak aşkın biçimli düşüncelerin geleneği olup farklılığı yok sayan düşünceler olarak ifade edilir. Oysaki Deleuze düşüncesinde yaşamı anlamlandırmanın yolu tekil olan tek sesli varlığı anlamaktan geçer. Bu felsefe biçimine göre kategorize edilen aşkın biçimli her düşüncenin altından bir papaz, tanrı fikrinin ortaya çıktığından bahsedilebilir. Yalnızca gördüğü ve duyumsayabildiği haliyle ifade edilen bir düşüncenin felsefesi hakimdir. Donuk halde bulunan katmanlar yerine sabit bir katmanın olmadığı akışkan ve devamlı bozulan bir düşünce pratiğinin hakim olduğu ifade edilebilir. Ve nihayetinde Deleuze için içkin dünyanın başına bela olan 3 tür aşkın düşünceden bahsedilebilir: İlk olarak Platon'un idealar düşüncesindeki birlik düşüncesi, Hristiyan

[86] Kılıç, *Deleuze-Guattari / Şizoanaliz Yaratıcı Bir Fark ve Arzu Ontolojisi*, 43-44.

Tanrısı, ikinci olarak Descartes ile başlayan egonun/öznenin aşkınlaştırlmasıyla devam etmesiyle birlikte son halini fenomenolojinin kucağında almıştır.[87]

Deleuze açısından bu tür aşkın düşünce biçimleri özgür düşünmeyi engelleyen biçimler olarak ifade edilebilir. Aşkınlık düşüncesinin farkı olumsuzladığı düşüncesinden hareketle, özgür olma düşüncesini engellemesi bakımından Tanrı fikriyle son tahakkümüne ulaşmıştır. Duyusal deneyimin ötesinde olan bu tür yapıların oluş düşüncesinde, varlığa bir engel oluşturduğu söylenebilir. Aşkın biçimli bu düşünceye karşılık içkin düşünce biçiminde ise dışarıdan gelen herhangi bir yapı yoktur. Deleuze'e göre tanrı, devlet, anayasa, kanun, özne vb. birçok kavram aşkınsal olarak tahakkümü onaylayan tanımlardır.[88]

Kendi düşünce biçimini aşkın ampirizm olarak ortaya koyan Deleuze yaşamı önceden kurulu olarak görmez. Filozof kendi felsefesini önceden belirlenmiş olmaktan ziyade oluş halinde olan bir süreç olarak görür. Deleuze düşüncesinin devamlı bir şekilde tek bir yapı dayatmalarına kapı aralayan aşkın biçimli düşünce formlarının karşısında konumlandığından söz edilebilir. Aşkınlık düşüncesinin zıttında olarak içkinlik düşüncesinde özne deneyimle birlikte sürekli oluş halindedir. Deleuze açısından aşkınlık ifadesi deneyimden türeyen bir kavram olarak düşünüldüğünde olumlanabilir. İdealizm açısından özne fikirler yoluyla kurgulanırken Deleuze'ün ampirizm düşüncesinde fikir diye sunulan ifadeler birer deneyim ürünüdür. Özne bu tür aşkın biçimli düşünceleri yaratan konumda olmaktan ziyade bu tür düşünceler tarafından devamlı olarak şekillenen konumdadır. Deleuze için özne, bu deneyimler arasında düğümleri atarak aktif bir biçimde bağlayan konumnda değildir. Bu düşünce biçiminde zihin ve özne çoklu bağlantıdır. Zihnin bu bağlantıların oluştuğu yer olmaktan başka bir anlam taşımadığı ileri sürülebilir.[89]

[87] Daniel W. Smith, "Deleuze and Derrida, Immanence and Transcendence : Two Directions in Recent French Thought", *Between Deleuze and Derrida*, ed. Paul Patton - John Protevi (Continuum, 2003), 48, 51.
[88] Daniel Colson, *Proudhon'dan Deleuze'e: Anarşist Felsefe Sözlüğü*, çev. Işık. Ergüden (İstanbul: Versus Kitap, 2011), 25, 168.
[89] Colebrook, *Gilles Deleuze*, 95, 103, 108-109.

Deleuze'ün felsefesinde ideler, veri olarak ele alınıp deneyimle eşit tutulmuştur.[90] Deleuze'ün düşüncesinde temsil edilen şeyler, zuhur ettiği değişkenlere sadık kaldığı müddetçe desteklenirken bu şartların korunmadığı takdirde ise şeylere sadakat korunmadığından dolayı meşru olmayan bir kullanım biçimi olarak değerlendirilebilir. Sadakat gösterilecek tek şey, sayısız çeşitte düzenlemeleri kesip kırpmadan olduğu haliyle kabul etmektir. Aşkın biçimli düşüncelerin iyi adı altında şeyleri sınırlandırmalarına karşılık Deleuze'ün şöyle bir iyi tanımı olduğunun altı çizilebilir: İyi, yetkinliği arttıran düşünce biçimi olarak ele alınabilir. İyi, amaçlar dizisi olmak yerine neşeyi artıran bir yetkinlik türü olarak tanımlanabilir.[91]

Aşkınlık düşüncesi iyiyi ve yetkinliği tek bir tür altında kümüle etmesi bakımından Deleuze felsefesinde eleştirilir. Bu felsefe biçiminde anlam tekil olarak ele alınıp aşkın sınırlamalar altında davranış alanının çokluğu kısıtlamaya tabi tutulmadığı söylenebilir. Deleuze felsefesinde özne devamlı hareket halindedir. Öznenin sabit bir biçimde düşünülmesi, geçmişte değişimden önceki tasavvur ediliş biçiminden başka bir şey olarak görülmez. Örneğin eldeki bir kupa bardak, her zaman düşüp kırılma formunu barındırır. Biz onu sabit kırılmaz olarak değerlendirirsek de kırılma olasılığını her daim içinde barındırır. Bu örnekten hareketle sabit görünen şeyler, her daim değişimi içinde barındırdığı ileri sürülebilir[92]

Deleuze felsefesinde anlam daima çoklu bağlantılara açılarak ilerler denilebilir. Deleuze felsefesini tanıtırken çok sayıda kavram yaratmakla kalmayıp bunlara ek olarak birçok kavramla da bağlantı kurar. Aşkınlık kumaş biçiminde sabit örüntüde temsil edilebilirken oluş düşüncesi olarak içkin düşüncenin; göçebe düşünce, keçe, kırkyama kavramlarıyla ifade edildiği vurgulanabilir. Kumaşın sabit bir çizgisi ve düzeninden bahsedilebilirken kırkyama da hem şekil olarak hem renk olarak çoklu bir birleşim ortaya konur. *"Kumaş bedeni ve dışarıyı kapalı bir uzaya dahil eder. Oysa göçebe dokuma yaparak giysi ve evi bedenin hareket ettiği dışarının uzayında açık pürüzsüz uzayda işaretler".*[93] Bu ifade

[90] Gilles Deleuze, *Ampirizm ve Öznellik*, çev. Ece Erbay (İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2021), 9.
[91] Hughes, *Deleuze'den sonra felsefe*, 80-81.
[92] Damian Sutton - David Martin Jones, *Yeni Bir Bakışla Deleuze*, çev. Yetkin Başkavak - Murat Özbank (İstanbul: Kolektif Kitap, 2020), 67.
[93] Deleuze - Guattari, *Kapitalizm ve Şizofreni 2: Bin Yayla*, 504.

biçimiyle kumaş; aşkın bir dikimi ve tasarımı örneklerken keçenin, göçebe düşüncenin şizofrenik gezintisini dile getirdiği söylenebilir.

Ampirist olarak değerlendirilen Deleuze, aşkın biçimli soyut düşünceleri ve toplanmaları reddeder. Deleuze düşüncesinde aşkın biçimli düşünceler, açıklamaktan ziyade açıklanmaya muhtaç olan düşünce örüntüleridir.[94] Deleuze için varlığın anlamı olmuş bitmiş bir şey olarak dile getirilemez. Deleuze, düşünceyi ne felsefe tarihine ne aşkın biçimli tamamlamalara bırakma derdindedir. Onun felsefesinde devamlı olarak yeniyi arayış ve yeninin yaratımı vardır. Filozof, yeni düşünce ve yaratma olanaklarının önünde engel oluşturarak birliğe davet eden bütün felsefeleri reddettiği söylenebilir. Bu felsefe biçiminde yeni bir yola girmenin yolu bu reddiyeyi ortaya koymaktır. Deleuze felsefesinde özgür yaratımların bundan başka yolu yoktur. Her durumun kendine özgü farklılığını engelleyen bu ve benzeri sistemler farklılığı yadsır. Buna karşılık düşünmenin mücadelesi verilerek tekil olanın anlaşılması sağlanmalıdır. Farklılığın akışkanlığı, katmanlaştırılarak yok edilmemelidir. Deleuze düşüncesinde olaylar *"asla bir metodoloji içinde kristalize edilmemelidirler"*.[95]

Deleuze kendi felsefesinde şeyleri muhafaza etmeye nadiren yer verir. Deleuze Felsefesinde yalnızca bağlantılar ve bağlantıların sürekliliği korunmalıdır. Çok bağlantılı oluşa açılmayı olumlamaktan başka bir felsefeyi kabul etmediği söylenebilir. Aşkın biçimli olan düşüncenin ileri sürdüğü şekliyle yapılan tanımlamalar, varsayımlarla somut veri olmadan yapılan birleştirmeler, Deleuze felsefesinde bağlantıları yok saymak anlamında değerlendirilebilir. *"Düşünmek esasen deney yapmaktır, yargıda bulunmak değil"*. Deleuze felsefesinde bağlantılar bizzat oluş halinde dile getirilen şeylerdir. Buradan hareketle peşinen verilen bağlantıların aşkın olana hizmet etmesi dolayısıyla kabul edilmediği ifade edilebilir. Bu felsefe biçiminde bağlantıyı oluşturabilmek adına peşinen verilmiş hükümlere, varlık bilimlere ihtiyaç yoktur. Deleuze düşüncesinde felsefenin başlangıcı olan şey, *"Tanrı vergisi"* diye sunulan aşkınsal ifadeler değil felsefenin yerinden oynatıcısı olan oluşa açılan yönelimle başlar. Deleuze için öznenin ifade edilişi, algoritmik bir bilgisayara diline indirgeyen kesin ifadeler yerine *"kararsız*

[94] Sadık Erol Er, *Deleuze ve Antik Felsefe* (İstanbul: Çizgi Kitapevi, 2020), Göksu/16.
[95] Massumi, *Deleuze ve Guattari'den Sapmalar*, 40.

olasılıksal bir beyin" düşüncesini ortaya koyar. Farklı olan şey, yeni bir bir sinaptik bağlantı yaratmasıyla özgür düşünceye açılır. Bu yeni bağlantı durumunun ise aşkınsal ve sabit bağlantılardan kurtulmanın koşulu olduğu değerlendirilebilir.[96]

Bir araya gelen çeşitli yoğunluktaki kuvvetlerin oluşturduğu maddi süreçten daha fazla ilişki aramak ve oluşturmak farkı yadsıyarak aşkın düşünceye kapı aralamak anlamına gelir. Her olay kendi içinde çeşitli kuvvetlerin karşılaşmasıyla ortaya çıkar. Deleuze düşüncesine göre bu tür karşılaşmaların özü olayın tekilliğidir. Ona göre, olayın bir özü olduğu ileri sürülürse bu tekil bir özdür. Deleuze düşüncesinde kullanılan öz kavramı, Platon felsefesinde ifade edildiği üzere hiyerarşi oluşturan bir anlamda dile getirilmez. Bunun yerine öz, içkin ve dinamik bir sürecin karşılaşması içerisinde anlaşılır. Ortaya çıkan olay ne bir eksik ne bir fazla olarak dile getirilir. Olayın içerisindeki maddi sürece içerisinde olmadığı halde eklenen her bir değişken süreci baltalayarak aşkınlaşır.[97]

Aşkın biçimli düşünceyle zirveye yükselen temsilci düşünce; Deleuze tarafından kavramlar yaratmak, sanattan, edebiyattan örnekler getirmek yoluyla aşılmaya çalışılmıştır. Sabit biçimindeki özne tasavvuruna karşılık olarak göçebe bir düşünce hali, sınırları yok ederek arzuyu serbest bırakır. Temsilci düşüncenin kavramı olarak ele alacağımız bir diğer düşünce biçimi diyalektik düşünme biçimini oluşturacaktır. Diyalektik düşünmenin tez ve antitez karşıtlığından yola çıkarak bir üst sentezi kurgular. Diyalektik düşünce bunu yapması yoluyla, arzular arasında seçim yapmaya zorlayarak farkı olumsuzladığı söylenebilir.

1.6. Diyalektiğin formu

Varlığın açıklanmasında çelişki içeren ifadelerin üstesinden gelinmesi yoluyla yeni bir üst senteze ulaşma yoluyla ilerlenen düşünme yöntemi diyalektik olarak adlandırılır. Bu düşünme biçimini kendi felsefi yönteminde sıklıkla kullanan iki önemli düşünür Hegel ve Marx'tır.[98] Diyalektik yöntemin farkı kötüleyip aşılması gereken şey olarak tanımlaması dolayısıyla Hegel'in sıklıkla kullandığı düşünüldüğünde Deleuze'un karşı çıkışı daha anlaşılır hale geldiği söylenebilir. Ona göre Hegel, Herakleitos'taki aynı

[96] Rajchman, *Deleuze Bağlantıları*, 9-17.
[97] Massumi, *Deleuze ve Guattari'den Sapmalar*, 29-31.
[98] A. Kadir Çüçen, *Felsefeye Giriş* (Bursa: Asa Kitabevi, 2008), 31-32.

nehirde iki kez yıkanılmaz fikrine önem verip katılır gibi gözükmekle birlikte farka gerekli ihtimamı göstermedi. Hegel felsefesinde farka karşılık olarak sergilenen yaklaşımda olumsuzlama yapılarak. Hegel'in diyalektik yönteminde akılcı ve tutarlı bir eleme yöntemi ile fark, süzgeçten geçirildikten sonra süzgecin üzerinde yalnızca tutarlılığa hizmet eden parçacıklar kalır. Aufhebung mefhumu, uyuşmayan yapıları süreç içerisinde ortadan kaldırma, koruma ve aşma halini içerisinde barındırır.[99]

Platon'a göre varlığı tanımlayabilmek için diyalektik düşünceye ihtiyaç vardır. Şeylerin esasına ulaşabilmek için Platon diyalektiği kullanır. Platon'a göre var olan bilimler varlığı bütün olarak açıklamada yetersiz durumdadırlar. Platon bilimler için yaptığı tanımlamada, bilimlerin varlığın belirli bölümlerini açıklayıp varlığı her yönüyle izah etmekten aciz olduğunu ileri sürer. Platon'a göre diyalektik ile varlığın köküne bir diğer deyişle özüne ulaşılır. Platon düşüncesinde duyular yanıltıcı olarak ifade edilmekle birlikte varlığın gerçek bilgisine ancak akıl ve diyalektik yöntem kullanılarak ulaşılabileceğini ortaya koyar.[100]

Hegel düşüncesinde ise varlık karşıtıyla birlikte anlaşılır. Hegel felsefesinde bireysel gelişim olarak da ifade edilebilecek tin bu karşıtlıkta pozitif olanı ifade ederken tin'in zıttında bulunan şeyler ise negatifi ifade eder. Hegel'e göre olumsuz olanı tanıtmadan varlık anlaşılamaz. Örneğin Hegel düşüncesinde bir cinsiyet kendini karşı bir cins olmadan tanımlayamaz. Buradan hareketle Hegel düşüncesinde farkın negatif ile birlikte var olduğu düşünülebilir. Negatif biçimli düşüncenin olmadığı ve varlığın pozitif olanından yana taraf tutulmadığı bir varlık anlayışı tanımlamasının Hegel felsefesi bakış açısından tanınabilir halde olmadığı söylenebilir. Hegelin negatifi dışlayan biçimde dile getirilen bu felsefesi Deleuze tarafından radikal bir biçimde eleştirilir. Deleuze; bir başka örnek olarak Kant'ın apriori düşüncesini ise hakiki düşünceyi engellediği, bedensel arzuların bastırılması, olumsuzlanmasını ve nihayetinde diyalektik yöntemi varlığın donuk kör, katı biçimini ifade ettiğini belirtir. Buradan hareketle filozofun yaratıcı düşünceyi engelleyip dogmatik alana sıkıştıran bütün formlara karşı çıktığı ileri sürülebilir. Ona göre, farkın dışlanması bir tür köle bilincini oluştururken yaşamı

[99] Küçükalp, *Çağdaş Felsefede Farklılık Tartışmaları,* 28.
[100] Ayhan Bıçak, *Felsefenin Kuruluşu* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2017), 217.

olumlayarak ilerleyen aktif gücün ise bir tür üst insan formülü olarak ortaya çıktığı ifade edilebilir.[101]

Deleuze için felsefe yeni bir düşünüş biçimidir. Ona göre hayatın kendisi ise sürekli olarak farklılık yaratma sürecidir. Deleuze felsefesinde farklı olan güzeldir. Güzel ise benzer şekilde farklıdır. Deleuze düşüncesinde felsefe, bütün düşünce biçimlerine açık olmaktır. Sağduyu ve benzeri kavramlar düşünceyi kolay bir şekilde genellemelere ulaştırdığından filozofun, bu kavramın bütün çeşitlerine karşı olduğundan bahsedilebilir. Deleuze düşüncesinde farkı dışlayan ve negatifleştiren bakış açısı filozofa göre düşüncenin sonsuz gücünü hesaba katmamaktadır. Halbuki filozofa göre felsefe; düşünmeyi sürekli bir şekilde ilerletmek, geliştirmek ve onu sonsuza giden gücünden mahrum bırakmamaktır. Diyalektik düşünce bu süreçte farkı, aşılması gereken bir şey olarak yorumlamasıyla despotlaşır.[102]

Deleuze felsefesi için diyalektik düşünce, gerçek düşünmenin üretici gücü anlamına gelmemektedir. Filozofun düşüncesinde diyalektik düşünce, hakiki düşüncenin üstünün örtülmesi anlamına gelmektedir. Düşüncenin üretici olması ve ilginç kılınmasının; türdeş olandan, birlik gibi görünenden uzaklaştıkça meydana geldiğinden söz edilebilir. Buradan hareketle hakiki bir düşüncenin tanınanla değil tanınmayanla karşılaşmalar gerçekleştiğinde ortaya çıktığı ileri sürülebilir. Tanıma altüst olduğunda hakiki düşüncenin ortaya çıkmış olduğu söylenebilir. Diyalektik düşünceyi ise tanınmayanı olumsuzlayarak birliğe hizmet etmediği için reddeder. Çünkü diyalektik düşünme biçiminde bir hakikat varsayımından söz edilebilir. Deleuze düşüncesi ise yeni bir düşünceyi sarsıcı olarak nitelendirme ile birlikte yeni düşüncenin sürekli kılınmasını temsilden uzaklaşma ile eşdeğer bulur.[103]

Deleuze'ün çoğunlukla yaratıcı yazarlar arasında bilindiği ileri sürülebilir. Filozof, farkı yeni olarak nitelendirip özgür iradenin kuruluşu şeklinde ifade eder. Yaratıcı olmak Deleuze'ü tanımak anlamına gelmez. Filozof, amacını iktidar kurmak olarak değil farkın kapısını aralamak olarak dile getirir. Bu felsefe bir içkinlik felsefesidir. Bu felsefe

[101] Kılıç, *Deleuze-Guattari / Şizoanaliz Yaratıcı Bir Fark ve Arzu Ontolojisi*, 52-57.
[102] Colebrook, *Gilles Deleuze*, 24-26.
[103] Zourabichvili, *Deleuze*, 59, 65.

olmayana inanmak değil olanı bulup ortaya çıkarmanın felsefesidir. Deleuze felsefesinin çalışmakla bitmeyen ve kendini tekrar tekrar üreten bir felsefe olduğundan bahsedilebilir. Bütün yollar Deleuze'e çıkar.[104]

En nihayetinde Deleuze felsefesinde temel soru işlevselliktir. Yapısal ve değişmeyen sorular yerine pragmatik değer içeren sorular ifade edilir. Filozofun felsefesinde, doğru ve yanlış cevap içeren sonuçlara ulaşma hedeflenmez. *"Soru şu değildir: Doğru mu? Ama şudur: Çalışıyor mu? Hangi yeni düşünceleri düşünebilme olanağı yaratmaktadır? Hangi yeni hissetmeleri hissedebilme olanağı yaratmaktadır. Bedene hangi duyumsamaları ve algılamaları açmaktadır"* Hiçkimse son sözü söylemeye muktedir değildir. Buradan hareketle Deleuze düşüncesinde heterojenliklerin yok edilmediği ve bileşenlerin daima çokluğa açıldığı söylenebilir. Filozof, sabit biçimli olarak ifade edilebilecek özdeşlikçi, diyalektik, ağaç biçimli temsilci düşüncelerde istirahatini gerçekleştirmez. Deleuze; kısıtlayıcı benzerlikler, ebedi yasa vb. şeyler yerine hiçbir son ve hedef olmadan bağlantıları önemser.[105]

Deleuze düşüncesinin diyalektiğe karşı olduğu şeklinde yorumlar olduğu gibi karşı olmadığını söyleyen yorumlar da mevcuttur. Bu yorumlardan biri aslında Deleuze düşüncesinin, diyalektiğe değil Hegel felsefesinde ifade edilen diyalektiğe karşı olduğudur. Deleuze'ün düşmanlığının Hegel yorumunda farkın çelişki olarak dile getirilmesi şeklindeki diyalektik kavramına olduğu söylenebilir. Hegel düşüncesinde farkın çelişki olarak dile getirilip aşılması gereken bir şey olarak ifade edilmesi yalnızca Deleuze tarafından değil Foucault, Derrida, Lyotard gibi isimler tarafından da eleştirilir. Bahsi geçen filozofların döneminde Hegel düşüncesinin farkı negatif bir şey olarak değerlendirmesi aşılmaya çalışılmıştır. Deleuze birçok filozof üzerine eser yayınlar. Bunun genel sebebi olarak Deleuze'ün döneminde felsefe tarihinde önemli metinleri okumaya değer verilmesi ve bu metinlerden sınavlar yapılması gösterilmiştir. Bununla birlikte Deleuze, Hegel üzerine bir biyografik çalışma yayınlamamıştır. Derrida, Hegel'e karşı çıkmanın onun çelişki ve aşma motorunu kullanmak anlamına gelmesi nedeniyle imkansız olduğunu ileri sürmüştür. Buradan hareketle Deleuze düşüncesinin esas

[104] Sutton - Jones, *Yeni Bir Bakışla Deleuze*, 147, 151.
[105] Massumi, *Deleuze ve Guattari'den Sapmalar*, 15-19.

rahatsızlığının Hegel diyalektiği olduğu dile getirilmiştir. Nihayetinde Deleuze düşüncesinin çelişki yerine fark kavramını kullanarak farkı korumayı amaçladığı söylenebilir.[106]

> *"Diyalektik an, problemlerin ve soruların varlığı olarak bir varlık-(olmayan) ile tanımlanmak yerine, artık olumsuzun varlığı olarak bir varlık-olmayan ile tanımlanır. Olumlu ve olumlayıcı ile diferansiyel konum ve farkın olumlanması arasındaki tamamlayıcılığın yerini olumsuz tarafından ve olumsuzlamanın olumsuzlaması olarak üretilen olumlamanın sahte doğuşu alır. Ve, doğrusunu söylemek gerekirse, bütün bunlar böylesi bir tahrifatın pratik sonuçları ve ahlaki varsayımları olmaksızın bir hiç olurdu.Olumsuzun bu şekilde değer kazanmasının, bu girişimde söz konusu olan muhafazakar ruhun yanı sıra, böylelikle oluşturulan sahte olumlamaların yavanlığı ve en önemli vazifeye, yani problemleri belirleme ve kendi yaratım ve karar gücümüzü onlarda bulma vazifemize sırt çevirmemiz anlamına geldiğini görmüştük."*[107]

Deleuze düşüncesinin dilediği şekilde yaşamanın olanaklarını aradığı söylenebilir. Yaşamanın tadı nasıl çıkarılır? Deleuze düşüncesinin en basit haliyle bu sorunun peşinden gittiği ileri sürülebilir. Bu düşüncede temsilci düşünceler her işe burnunu sokmaktan başka bir işe yaramaz. Deleuze'ün temsilci düşüncelere karşılık olarak geliştirmek istediği proje her şeyin her şeyle karışabileceği düşüncesidir. *"Olamayacağın her şeyi olmaya cesaret et. Karıştır ve kahkaha at."*[108]

Her türlü yapıların farkı düzleştirerek bütünleştiriciliğine karşılık Deleuze felsefesi farkı ortaya çıkarır. Deleuze felsefesinde bir sistem asla her şeyi bütünleştirecek düzeyde ifade edilemez. Hiçbir tekil anlatı da bilgiyi tek başına sarmalayamaz. Filozof için çok faktörlü oluş süreci dikkate alınmadığı müddetçe yaşamın zenginliği anlaşılamaz. Bu denli çoklukta değişim faktörü sinir bozucu bir düzeye sahip olması kadar başkalarının planlarını da boşa çıkarması bakımından umut verici olduğu söylenebilir. Bütün planlar

[106] Daniel W. Smith, *Essays on Deleuze* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2012), 59-65.
[107] Deleuze, *Fark ve Tekrar*, 2017, 350.
[108] Massumi, *Deleuze ve Guattari'den Sapmalar*, 63.

daima farklılığa ve sürprizlere gebedir. Öyle ki yargılar daima bir boşluğun kıyılarında gezer.[109]

Bu tür temsilci düşüncelerden yakasını kurtarmak isteyen Deleuze'ün özne düşüncesinde yöntem olarak şizofrenik gezinti ortaya konulur. Filozof, şizofrenik gezinti yöntemiyle birlikte öznenin daimi bir değişim ve yaratım modelini ileri sürer. Şizofrenin akışkan bir modeli temel aldığı ve her türlü bileşime açık olduğu varsayılır. Şizofren modeli, yaratıcı olmanın mikropolitikası olarak dile getirilir. Hayatı tadına vararak yaşamak için Deleuze'ün bizleri şizofrenin gezintisine davet ettiği söylenebilir. Sabit biçimli yeryurtlar yerine arzunun daimi yersizyurtsuzlaşmayı tercih etmesi yeğlenir. Devamlı yersizyurtsuzlaşmayı sağlayacak olan yöntem ise şizofrenik gezintidir. Şizofrenik özne nasıl ilerler? Nasıl sorusu belki de şizofrenin hiç dile getirip sormadığı bir sorudur.

[109] Massumi, *Deleuze ve Guattari'den Sapmalar*, 100-101.

İKİNCİ BÖLÜM

TEMSİLCİ DÜŞÜNCENİN KARŞISINDA DELEUZE'ÜN ŞİZOFRENİK ÖZNESİNİN GEZİNTİSİ

2. Felsefe Nedir?

Felsefe nedir sorusu Deleuze ve Guattari'nin 1991'de birlikte çalışmalarının son ürünüdür. Bu başlık altında felsefe nedir sorusunun incelenmesi Deleuze'ün felsefesinin neyi içerdiğini ve ne yapmaya çalıştığını anlamak bakımından önem arz etmektedir. En genel tanımı ile felsefe kavramlar yaratmak olarak özetlenebilir. Deleuze için bütün koşullarda felsefe, sürekli olarak kavramlar yaratarak hayatta kalır. Bununla birlikte yaratıcı olma, yalnızca felsefeye ait olmayıp bilim ve sanata da ait olduğu dile getirilebilir. Deleuze felsefesinde kavramlar, tamamlanmış bir varlık biçiminde değildir. Bu felsefede kavramlar daima yeniden üretilirler. En genel haliyle aşina olunduğu şekliyle dile getirilen felsefenin düşünmek olduğu tanımı, Deleuze felsefesinde hakiki bir tanım değildir. Filozofa göre düşünmek yalnızca felsefecilere has bir eylem değildir. Bu tanımdan hareketle ne bilim adamları ne de sanatçılar düşünmek için felsefeyi beklemez. Düşünmenin yalnızca tek bir alana ait olmadığı haliyle felsefe kavram yaratmanın dışında bir anlama sahip değildir. Felsefenin temaşa etmek biçimindeki yaygın tanımı ise tümelleri ortaya koyan *"makine"* olarak dile getirilir. Oysaki felsefenin en temel ilkesi tekil olanın ifadesidir. Tekil biçimde dile getirilen bu felsefe biçimi, kendini daima yaratan bir felsefe anlamında tanımlayarak ortaya koyar. Filozofun düşüncesinde tümeller, bize izah sunmaktan ziyade tümelin kendisinin izah edilmeye muhtaç olduğu dile getirilir.[110]

Deleuze felsefesi en temelde aşkınlığa karşı içkin bir felsefeyi savunur. Bu felsefede deneyimlerin, saf olarak yaşanan olayın dışında açıklanmaya başlandığı andan itibaren aşkınsal tuzağa düşürüldüğü dile getirilir. Deleuze'ün herkesin kendine göre bir yaşam kurgulamasında kişilerin serbest bir halde gezinmesini amaçladığı söylenebilir. Felsefeye

[110] Gilles Deleuze - Felix Guattari, *Felsefe Nedir*, çev. Turhan Ilgaz (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2023); Deleuze - Guattari, *Felsefe Nedir*, 14-16; James Williams, "An Affirmation of Independence: What is Philosophy? by Gilles Deleuze and Félix Guattari", *Journal of the British Society for Phenomenology* 26/3 (01 Ocak 1995), 326-331.

düşen görev, sabit biçimli özne anlayışlarına karşılık olarak saf bir biçimde farkı müdafa eden bir süreç ortaya koymaktır. Felsefe, özgün bir şekilde içkinlik düzleminde kalarak ve kavramlar yaratarak bu sürece ortak olur. Yaratılan kavramlar daima bir oluş içindedir. Herhangi bir şekilde sabit bütünlüklerin içerisine dahil edilmediği gibi yaratılan kavramın kendisi de bir sabitlik oluşturmaz. Bu şekilde yaratılan kavramlar daima çoğulluk içerisindedir.[111]

Yaratılan kavramlar; kaosun düzensizliği, belirlenemezliği, bilinemezliği içerisinden çekilip çıkartırlar. Klasik fizikteki Newtoncu anlayışın bilinebilir kesinliğine karşı kuantum fiziğinin belirsizliklerle dolu alanı mevcuttur. Belirsizlikler çeşitli, potansiyellerle dolu, yaratıcı bir alan içerir. Boşlukta devamlı yanıp sönen sanal parçacıklar gibi devamlı yanıp sönen kavramlar çokluğundan bahsedilebilir. Kesin bir fizik anlayışı olmadığı gibi kuantum fiziğine benzer bir biçimde her şey çok çeşitli ve olasılıksaldır. Kuantum fiziğininin nedenselliği kırdığı gibi Deleuze'ün kavramları da kesinliği kırarak çokluğa açılır. Enerji ile fokurdayan boşluklarda sanal parçacıkların yanıp sönerek gezindiği gibi kavramlar da yanıp söner. Felsefeye düşen potansiyelliklerle dolu bu kaos alanından bir miktar tutarlılık çekip çıkarmaktır. Felsefenin yaptığı bu etkinliğe kavramlar yaratma denir. Oluşturulan hiçbir kavram yegane kesinliğe sahip değildir.[112]

Kavramlar doğruluk ve yanlışlık bildiren önerme biçimindeki sıkışıklığa hapsedilemez. Kavram hiçbir zaman bir öz hakkında bilgi vermez. Kavramın herhangi bir mesafeye sahip olmayıp daima gezinti halinde olduğu ve çok bileşenli bir biçimde vuku bulduğu dile getirilebilir. Kavramlar eşit bir biçimde oluşturulmuş tuğlalar gibi üst üste dizilmezler. Biçimlendirilmiş tuğlalardan ziyade kavramlar daha çok farklı boyut ve biçimlerde olan taşlardan örülen duvardır. Bu taşlar düzensiz olup kenarları birbirine tam olarak uyuşmaz.[113]

[111] Williams, "An Affirmation of Independence".
[112] Arkady Plotnitsky, "Chaosmologies: Quantum Field Theory, Chaos and Thought in Deleuze and Guattari's What is Philosophy?", *Paragraph* 29/2 (Temmuz 2006), 40-56.
[113] Deleuze - Guattari, *Felsefe Nedir,* 30-32.

Bütün büyük filozoflar kavram yaratmışlardır. *"Peki, büyük filozofları izlemenin en iyi yolu hangisidir onların söylediklerini yinelemek mi, yoksa onların yaptıklarını yapmak, yani zorunlu olarak değişen sorunlar için kavramlar yaratmak mı?"* Bu cümlelerden hareketle felsefenin, filozofun esas işi kavram yaratmak olup münakaşalardan olabildiğince kaçmaktır. Deleuze ve Guattari düşüncesinde tartışmak yaratmaktan alıkoymak anlamına gelir. Deleuze'e göre tartışmanın, üretici olmayı engellediği söylenebilir. *"Felsefe tartışmalardan nefret eder"* düşüncesinden hareketle daima yeni olanın peşinden koşar.[114]

Felsefede kavramlar, yapboz biçiminde tamamlanmış bir proje olmak anlamında değildir. Buna karşılık olarak parçaları birbirinden bağımsız ancak kendi içinde anlamlı bir bütünlük sunan içkinlik düzlemi halindedir. İçkinlik, kaosun bir bölümünü içerisinde barındırır. Felsefe, yeniden üretmeyi engellemeyecek bir biçimde tutarlılık ortaya koyar. Felsefe aşkın bir biçimde tek bir bütün biçiminde ifade edilmek yerine farklı biçimlerde bütünlüklere izin verir. İçkinlik düzleminde değiş tokuş alışverişi daima devam ederek sonsuz devinim muhafaza edilir.[115] Aşkınlık, tümeller, ezeli- ebedi, vb. söylemlerin genel olarak yanılsamadan ibaret olduğu dile getirilebilir. Düşünceyi hazır bir biçimde alıp yeni bir kavram yaratmayan kişiler memur olarak tanımlanır. Bununla birlikte yeniyi üretmeyenlerin filozof nitelendirmesini hak etmediği ileri sürülebilir. Filozof tanımı hak edenlerin, düşüncenin yönünü değiştiren herkesten farklı düşünen bir tarafının olduğu söylenebilir.[116]

İçkinlik düzlemi ifadede saklı olan gizli bir güçtür. Bu açıdan bakıldığında Spinoza tanrının despot bir biçimi olan aşkınsal darbeye izin vermeyerek büyük bir içkinlik filozofu olarak dile getirilmiştir.[117] Görüldüğü üzere bu felsefede genel olarak merkeziyetçi, farklılıkları yok sayan, sonsuz akışı kesintiye uğratan sistemlere karşı çıkış vardır. Filozof için en zorlu hareket bu dünyada kalmaktır. Şeylerin sonsuz bir biçimde

[114] Deleuze - Guattari, *Felsefe Nedir*, 36-37.
[115] Deleuze - Guattari, *Felsefe Nedir*, 42-49.
[116] John J. Stuhr, review of *Review of What Is Philosophy?; The Fold: Leibniz and the Baroque, Gilles Deleuze*, sad. Gilles Deleuze vd., *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 54/2 (1996), 181-183.
[117] Deleuze - Guattari, *Felsefe Nedir*, 55-56, 63-66.

dağılımı ve yoğunlaşmalarını dondurarak tek bir katman biçiminde sunmak farklılığı yadsıyan aşkın biçimdeki felsefelerin ürünüdür.[118]

> *"Bu dünyaya, şu yaşadığımız hayata inanmak, en zorlu ödevimiz, ya da bugün içkinlik düzlemimiz üzerinde keşfedilmeyi bekleyen bir varoluş tarzı ödev haline gelmiş olabilir. Ampirist dönüştürme budur (insanların dünyasına inanmamak için bir dolu nedenimiz var, bir nişanlıyı, bir oğlu ya da bir tanrıyı yitirmekten de beter olarak dünyayı yitirdik biz…) Evet, sorun değişti."*[119]

Deleuze felsefesinde bir kavram; ebedilik, aşkınlık, tümellik, özdeşlik, diyalektik biçiminde katılaşmış formlara sahip olduğu sürece ilginç değildir. Hakiki kavramlar düz bir çizgi olmaktan ziyade daima yön değiştiren bir köşeye sahiptir.[120]

Deleuze felsefesinde kavramlar geçmişteki haliyle kalmaz. Ona göre felsefe, Platoncu anlamında olduğu şekliyle dile getirilen hakikat arayışında değildir. Platoncu anlamdaki hakikatin temsili yerine farklı açıları daima çoğaltan bir biçimde ortaya çıkar. Kavramların doğruluğunu kanıtlama yerine kavramların şimdiye uyarlanabilen yapısı tercih edilir. Felsefede kavramlar, alternatif yaşamlara daima uyum sağlama anlamıyla ifade edildiği haliyle, eleştirel olmaktan ziyade içkin ilişkilerin önünü açar.[121]

Felsefe nedir başlığı ve sorusu neden önemlidir? Öyle ki bu başlığa verilecek cevabın konuşulan konu hakkında filozofun ne düşündüğünü ele vermesi bakımından önemlidir. Deleuze ve Guattari bu adla kitap yazdıklarından dolayı bu konunun işlenmesi özne, metafizik, ontoloji, aşkın, politika, vb. birçok noktada ipucu sağlayacağı düşünülmektedir. Buradan hareketle Deleuze düşüncesinde kaosun içerisinde formların daima bozularak devam ettiği sonsuzluk içerisinde felsefe, kavramlar aracılığıyla bir tutarlılık kazandırmak amacında hareket ettiği söylenebilir. Felsefe, kaosun sonsuz hızına kavramlar yaratmak yoluyla getirdiği düzenle birlikte tutarlılık verdiği gibi kavramların içerisinde sonsuzluk da korunarak devam eder. Örneğin bilim fonksiyonlar aracılığıyla

---

[118] Williams, "An Affirmation of Independence".
[119] Deleuze - Guattari, *Felsefe Nedir*, 78.
[120] Deleuze - Guattari, *Felsefe Nedir*, 88.
[121] Philip Goodchild, *Deleuze Guattari/Arzu Politikasına Giriş*, çev. Rahmi G. Öğdül (Ayrıntı Yayınları, 2005), 21-26.

hareketi yavaşlatır. Bir gönderime sahip olmak için hızların sonsuzluğunu yavaşlatır. Buna karşılık felsefe kavramlarıyla sonsuzu koruyarak devam eder.[122]

Deleuze düşüncesinde felsefenin mücadele etmesi gereken şeylerin çok çeşitli olduğu söylenebilir. Deleuze için felsefe, bürokratik filozofların yeri değildir. Bürokratik filozoflar, daima hukukla ve sistemle bütünleşmiş bir biçimde hareket ederler. Şahıslar yerine onlar adına düşünen kurumlar, profesyoneller, iktidarlar üretilir. Deleuze düşüncesi bu düşüncenin bastırıcı özelliğinden kurtulmak için kavram yaratır. Bu kavramlar daima değişerek düşünmeyi tekelleştirmez. Düşüncenin sabit biçimli despotik hallerine karşılık düşünceyi demokratikleştirir. Felsefenin görevi, düşünceyi profesyonellerin elinden alıp herkesle paylaşmaktır. Yüceltilen kahramanlar yerine üstün insanın tam olarak herkesin içinde doğmayı beklediğini ileri sürer.[123]

Heidegger'in düşüncesinde olduğu gibi düşünmenin en üst yeri felsefe ve şiir değildir. Deleuze felsefesi için bilimin, sinemanın düşünmek için felsefeye ihtiyaç duyması gülünç bir şeydir. Düşünme; zorlama, şok etkisi içerdiği gibi yalnızca bir bilime ve topluluğa has değildir. Bu tür düşünme biçimleri hiyerarşi doğurararak düşüncenin serbestçe bağlantı kurmasını engeller. Buna karşılık Deleuze düşüncesi, felsefeyi kapalı kutu haline getirerek diğer alanlarla birbirine akışını engellemek yerine bağlantı kurmayı öne çıkarır. Bu düşünceyle birlikte bilim, sinema, matematik vb. alanların küçümsenmesine karşılık olarak düşünce demokratikleşir.[124]

Deleuze felsefesinin, kavramlar yaratmayı mecburi ve önemli bir şart olarak ortaya sürerek kolay bir tekrara düşmeyi engellemeye çalıştığı söylenebilir. Onun düşüncesinde kolay bir tekrar; yaratıcılığın iflasını, sistemleşmeyi ve aynılığı doğurur. Bu tip düşünceyle birlikte farkın yadsındığı ileri sürülebilir. Filozofa göre, kolay bir tekrarla birlikte *"entelektüel emeğin kireçlenmesi"* dile getirilir.[125]

---

[122] Deleuze - Guattari, *Felsefe Nedir,* 118.
[123] Benoît Dillet, "What Is Called Thinking?: When Deleuze Walks along Heideggerian Paths", *Deleuze Studies* 7/2 (2013), 266-269.
[124] Dillet, "What Is Called Thinking?", 261-266.
[125] James Brusseau, *What is Decadence in Philosophy? How Does It Come Between Rorty and Deleuze? - Delivered at 42Nd Meeting North Texas Philosophical Association, 2009*.

Deleuze düşüncesinde düşünmek hakikate ulaşmak için bir araç değildir. Düşünmek ve kavramlar yaratmanın kendisi bir hakikattir. Hakikat elimizde bulunan sürecin kendisi şeklinde dile getirilir. Felsefenin kutsal bir görevi olduğu ifade edilirse hiçbir sınırlayıcı sabitliğe sığınmamak, tek yönlü bir çizgide gitmemektir. Felsefe bir mucize yaratacaksa o da daima çok katmanlı bir sürecin önünü açmak şeklinde olmalıdır. Deleuze felsefesinde hakikat tek bir biçimde ortaya çıkmaz. Bunun tersine hakikat doğru veya yanlış değeri taşımaz. Deleuze düşüncesinde hakikat doğru veya yanlış şeklinde dile getirilemez. Filozof için hakikatin kışkırtıcı olması ve çokluğa açılması yegane koşuldur. Düşünce daha çok düşünceyi ortaya çıkardığı müddetçe değerlidir. Bir örnek vermek gerekirse Richard Rorty felsefesinde düşünce yeni daha iyi bir yaşamın üreticisi olarak görürken Deleuze düşüncesinde yeninin iyi veya kötü olması pek önemli değildir. Deleuze felsefesi yeninin önüne herhangi bir sınır koymaz. Bu felsefe en genel ifadeyle modernizmin yaptığı şekliyle hakikate karşı olmaktan ziyade onunla hiçbir temas kurmayarak bir çöküş felsefesi olarak ifade edilebilir.[126]

Genel olarak felsefeyi yaratmak ve kavramlar sanatı olarak gören filozof için bütün alanlarda aşkınsal darbelere bir karşı çıkış olduğu tahmin edilebilir. Filozofun düşüncesinde özet olarak yaşamı tek bir biçimde anlamlandıran, arzuyu kısıtlayıp kodlayan, anlamlandırmayı baskı aracına dönüştüren bütün sabit sistemlerden kaçış vardır. Deleuze düşüncesinde arzular daima üretmenin yanında sınırsızdır. Kavramların, yaratımı arzuyu sınırlandırmak yerine bir tutarlılık düzlemiyle sonsuzluğu koruyarak anlamlandırdığı ifade edilebilir. Deleuze düşüncesinde arzular daima bir akış halindedir. Oluş halinde olan arzunun korunarak çoğaltılması gerçek bir felsefe yapmak anlamında değerlendirilebilir. Bu felsefe biçiminde sabit olan ve muhafaza edilmesi gereken tek şey oluş düşüncesidir. Sabit, aşkın, papaz biçimli düşünceler muhafaza etmeyi daima arzuyu kodlayıp sabitleştirme yoluyla yaptığı biçimi Deleuze felsefesinde vurgulanır.

Felsefeyi daima yaratmak olarak tanımlayan filozof için arzu kesintiye uğratılmamalıdır. Arzuyu kodlarından arındırmanın yolu kaosu olumlamaktır. Arzuyu özgürleştirmek, kaosun sonsuz hızda olduğunu idrak edip değişime daima açık olma anlamındadır. Buradan hareketle filozof, tutsak edilen arzunun yeniden özgürlüğüne kavuşması için

[126] Brusseau, *What is Decadence in Philosophy?*

arzuyu yersizyurtsuzlaşmaya tabi tutmakla birlikte tekrar harekete geçer. Deleuze düşüncesinde arzunun sabitlemeye çalışıldığı bütün alanlarda bir despot otoriter kişi veya sistemin varlığından bahsedilebilir. Arzunun yersizyurtsuzlaşmasının devamlılığı ise bu felsefe biçiminde şizofrenik gezinti haliyle mümkün olduğu dile getirilir. Bu tür bir mikro politika seçimine neden olarak ise şizofren için herhangi bir sınır olmayıp her şey birbirine karışabilir haldedir. Örneğin şizofrenin bilinçdışı için, ödipus ve cinsellik ile kısıtlanmış halde olmayan her değişkenin bilinçdışında barınabilir olduğu ve daima yeni biçimlerde üretime hazır halde bulunduğu söylenebilir.

Deleuze felsefesinin akışkan temelleri düşünüldüğünde özne de sabit bir biçimde tanımlanmaz. Buna karşılık özne, kavramların genişlediği ve çok katmanlı hale geldiği gibi çokluğa açılır. Öznenin sabit temelli tanımlamalarının Deleuze düşüncesindeki işlevi; hizmetkar bir kul olarak devlet, iktidar, şirket vb. makinelere bağlanmak şeklinde ifade edilir.

2.1. Deleuze'ün Özne Teorisi

Deleuze açısından en genel tanımıyla öznenin; bir kökene ve öze sahip olmayıp devamlı değişen bir yapıda olduğundan söz edilebilir. Öznenin özcü bir biçimde dile getirilen tanımlamalarla ifade edilmesiyle birlikte yaratıcı durumlarda bulunmasını engelleyen bir kavrayış olarak düşünülmesinden hareketle Deleuze'cü düşünce için özneyi bu baskıdan kurtarmak gerektiği dile getirilebilir. Deleuze ve Guattari açısından "*baskı yoksa, sabit bir özne yoktur"* ifadesinin hakim olduğu belirtilebilir. Öznenin bu şekilde baskılanarak bir biçim halinde sunulmasına Deleuze şiddetle karşı çıkan filozoflar arasında önde geldiği söylenebilir. Buradan hareketle en genel haliyle ifade edilecek olursak Deleuze açısından sabit bir öznenin olmadığı dile getirilebilir. Deleuze düşüncesi açısından öznenin sabit biçimli bütün yaratımları, özneyi tutkularından arındırır. Bu tür yapıların kısıtlamak için aşkınlık rejimleri tarafından oluşturulduğu söylenebilir. Hume felsefesinden hareketle *"zihin psikolojisi"* yerine "*zihnin duygulanımlarının psikolojisi*" yerleştirdiği dile getirilebilir. Hume felsefesinden hareketle akıl tutkuların hizmetinde olan bir aletten başkası değildir. Gerçek bir felsefeden bahsedilebilirse Deleuze düşüncesinde bunun duyguların felsefesi olduğu ifade edilebilir. Zihnin doğuştan

verilerle dünyaya geldiği düşüncesi yerine ide'nin de dahil olmak üzere her şeyin bu dünyada oluşturulduğu düşüncesinin bu felsefeye hakim olduğu ortaya konulabilir.[127]

Modern dönem psikiyatri ve psikoloji tanı kriterlerinin belirli bir modern benlik tanımı üzerine varılan anlaşma üzerine kurulu olduğu söylenebilir. Bu anlaşmayla birlikte üzerinde anlaşılan öznenin benlik tasavvurundan uzaklaştığı müddetçe patolojik bir duruma geldiği düşünülür. Tasavvur edilen bu tip modern özne anlayışından yaşanacak olan her türlü sapma eksiklik olarak dile getirilir. Bu sapmanın tekrar sabit bir benlik anlayışına getirilmesi ise psikoterapinin temel uğraşı alanları arasında yer aldığı ileri sürülebilir. Deleuze felsefesi, bu tür sabit biçimde olan özne tasarımlarına radikal bir eleştiri olarak dile getirilebilir. Öznenin bu tür sabit biçimli tasavvurları ile birlikte arzunun akışı kesintiye uğratılır. Deleuze felsefesi ise sabit biçimde özne anlayışı yerine devamlı çeşitli değişkenlerin birleşmesi sonucu değişim odaklı bir özne anlayışı ortaya koyar. Bu tür çeşitli bilinç anları birleşerek bir tür illüzyon oluşturur. Deleuze çok fazla sayıda oluşan bu süreklilik anlarını larva özne olarak nitelendirir. Larva özne sabit biçimli olmayıp çeşitli çoklukta öznellikler olarak dile getirilir. Çekirdek ve öz benzeri kavramlar yerine çokluklarla birlikte özne anlaşılmaya çalışılır. Deleuze felsefesi bu yönüyle düşünüldüğünde özneyi daha derinlikli incelemeyi ele alan bir model olarak görülebilir.[128]

Deleuze felsefesinin özneyi fark üzerine inşa eden bir yapıya sahip olduğundan bahsedilebilir. Kapalı yapılar, genişlemeyen bölgeler, sabit kimlikler ve nihayetinde hiyerarşik yapılar özneyi eksik tanımlayan yapılar olarak anlaşılabilir. Bunun yerine özne devamlı yersizyurtsuzlaşan bir akış hareketleriyle tanımlanır. Sabit bir özne, zihin vb. tasavvurlar Deleuze felsefesinde işe yaramayan modeller olarak ifade edilebilir.

> *"Bütün iyi yazarlar, en azından zihin psikolojisinin imkansızlığı üzerinde anlaşırlar. Bilincin bilgiyle özdeşleştirilmesini bu kadar titizlikle eleştirmeleri işte bu yüzdendir. Bunlar bir tek, zihne bir doğa kazandıran etmenlerin belirlenimi konusunda farklılık gösterirler. Bu etmenler kimi zaman bedendir, yani madde: Bu durumda psikoloji*

[127] Deleuze, *Ampirizm ve Öznellik*, 7.
[128] Marc Roberts, "Gilles Deleuze: Psychiatry, Subjectivity, and the Passive Synthesis of Time", *Nursing Philosophy: An International Journal for Healthcare Professionals* 7/4 (Ekim 2006), 196-198, 202.

yerine fizyoloji bırakmalıdır. Kimi zaman tikel ilkelerdir, yani maddenin psişik bir dengi, ki psikoloji bunda hem tek mümkün nesnesini hem de bilimsel koşulluğunu bulmaktadır. Çağrışım ilkeleriyle, Hume daha zor ya da daha cüretkâr olan bu ikinci yolu seçmiş olur. Materyalizme olan sempatisi ve aynı zamanda bunun karşısındaki tereddüdü de bundan kaynaklanır".[129]

Hume'dan hareketle Deleuze var olan bağlantıların kritik edilmemesi ve bu bağlantıların temsil biçiminde aşkın bir bağlamda birleştirilmesine karşı çıkar.[130] İnsan neden *"bildiğinden fazlasını"* ortaya koyma çabasına girişir? Deleuze bu hakkı soruşturarak insanın hangi yollarla kendine meşru gördüğünü çeşitli açılardan ortaya koymaya çalışır. Duyularından oluşan insan, nasıl olur da duyumsanamayan bilgilere hapsedildiğini devamlı bir şekilde sorarak filozof kendi felsefi serüvenini ortaya koyar. Bu düşünce içeriğinin filozofun bütün kitaplarına sinen düşünce olduğu gibi bu eser içeriğinde de yoğun olarak dile getirilecek bir tema olduğu ifade edilebilir.[131] Buradan hareketle duyular olmadan öznenin, varlığın önceden organize edilerek tayin edildiği biçiminde ifade ediliş şeklinin Deleuze felsefesinde olmadığı dile getirilebilir. Bu felsefede duyulur olanın karmaşık bir birleşiminden ziyade önceden verili bir dayanak noktasından bahsedilemez.[132] Bu düşüncenin anlamı Deleuze'ün dilinden tekrar kuvvetlendirilecek olursa *"Özne verinin içinde oluşur, aslında, pratik olanın dışında özne yoktur"*. Anlaşılacağı üzere ampirist olarak nitelendirilebilecek filozof için Kantçı düşünce tarafından dile getirildiği biçimiyle bilginin deneyimle başlayıp türediği basit anlamında kullanılmaz. Bu biçimde tanımlandığı haliyle Platon'da dahil olmak üzere her felsefi düşünce ve filozof ampirist olarak nitelendirilebilir. Deleuze'ün dilinden ampirizm saf duyular felsefesi değil imgelem felsefesidir. Bu haliyle daha karmaşık bir yapıya büründüğü ifade edilebilir. Filozofun düşüncesinde şeyler verilerden hareketle oluşturulup şeylere bir tür doğa atfeden felsefeler ampirizm dışında kalan felsefeler olarak kategorize edildiği söylenebilir.[133]

[129] Deleuze, *Ampirizm ve Öznellik*, 16.
[130] Deleuze, *Ampirizm ve Öznellik*, 19.
[131] Deleuze, *Ampirizm ve Öznellik*, 99.
[132] Deleuze, *Ampirizm ve Öznellik*, 105.
[133] Deleuze, *Ampirizm ve Öznellik*, 131-135.

Deleuze'ün özne projesinin; özneyi bağlayan, bağımlı kılan ve özgürlüklerine ket vurulmuş bütün yapılardan kurtarmayı amaçladığı ileri sürülebilir. Deleuze felsefesinde özne düşüncesinin varlığı ancak bir yaratım ürünü şeklinde vuku bulur. İnsan devamlı olarak kurgular ve ayrışır. Bu düşünceden hareketle Deleuze sabit bir merkez ve başlangıç noktasına şiddetle karşı çıkan felsefe geleneğinin içerisindedir. Önceki paragraflarda bahsedildiği üzere bu felsefe, şiddetli bir Hegel ve Platon karşıtlığından beslenmiş bir felsefi düşünüş olduğu ifade edilebilir. Bu düşünce biçiminde her şey oluş ve yaratmak olarak dile getirilip bağlantı kurmanın sürecine dahil olduğu söylenebilir. Deleuze kendi felsefesini olabildiğince çok anlam üretmeye çalışan bir düşünce olarak tanımlar. Felsefesinin bir meydan okuyuşa sahip olduğu ve bir çeşitlilik yaptığını düşünerek olabildiğince farklı bağlantı çokluklarına felsefesiyle açılım sağlar. Deleuze hemen hemen çoğu şeyi direkt olarak kabul etmediği ifade edilebilir. Bu felsefe biçiminde hayat bir sorunlar yumağı olarak görünürken hayatın kendisi süreğen bir biçimde bu sorunlara verilen karşılıklar ve tepkilerdir. Yaşamdaki sorunlar tek bir alanda toplanmayıp varlığın bütün alanlarına yayılmış bir biçimde tarif edilir. Bu sorunlara verilen cevabın sabit olmadığını ve sürekli bir değişim içinde olduğunu iddia eden düşünürün, postyapısalcı geleneğin içerisinde olduğu dile getirilebilir.[134] Buna karşılık postyapısalcı olarak nitelendirilmesi, Deleuze için birtakım suistimal içerip kalıplara sığdırıldığı düşüncesinden yola çıkarak titiz olmayan bir ifade içeriği olduğunu düşünen yorumları da mevcuttur.[135]

Deleuze kendi felsefesinin ilk zamanlarından itibaren yoğun bir şekilde dile getirilen aşkınsal, temsilci ve bir kökenle ilişkilendirilmeye çalışılan özne anlayışına kökten bir biçimde karşı çıkmaktadır. Filozof özgür bir şekilde özne anlayışından bahsedebilmek amacından hareketle; bir kökene dayandırılan, başlangıçsız düşünülemeyen özne anlayışından mümkün olduğunca uzak durmak için yoğun bir çaba içerisinde olduğundan söz edilebilir. Filozof, klasik geleneğin insanı bir kökenle ilişkili olarak sabit bir biçimde ifade etmesiyle birlikte insanın gerçek potansiyelini göz ardı ettiğini düşünmektedir. Deleuze insanı özgürleştirmek için bütün köktenci düşüncelere karşı adeta bir savaş halinde olduğu ileri sürülebilir. Deleuze insanın temsillerle, sabit köklerle, süreğen bir

[134] Colebrook, *Gilles Deleuze*, 9-12.
[135] Sadık Erol Er, *Deleuze ve Antik Felsefe*.

bağlılıklarla açıklanmasıyla birlikte; insanın kendi farkını, kendi özgün dünyasını oluşturmasının önünü engellediğini düşünmektedir. Buradan hareketle filozof bir oluş felsefesi sunmaktadır. Bu felsefe, sürekli bir fark ve süreğen bir değişimin tezahürü biçiminde olduğu söylenebilir. Filozof için her şeyde olduğu gibi yazmak da benzer biçimde, aşkınsal olan düşünceye yaslanmak değil bir tür yeni bir birleşim oluşturmak ve icat etmektir. Bu ve benzeri birçok icat şizofrenik gezintinin politikası olarak dile getirilebilir.[136]

Deleuze'ün felsefesi; klasik geleneği yıkmak bakımından hiyerarşik düşünce, özdeş düşünce, ağaç biçimli düşünceler ile yoğun bir mücadele içinde olmak olarak ifade edilebilir. Filozof için farkı korumak, insanlara özgün bir dünya kurabilmek felsefe için önemli bir görev olduğunun altını çizmektedir. Farkı kötü kılan aşkın form ve diyalektik formlara daimi bir eleştiri getirmektedir. Deleuze'ün fark felsefesinde yapmaya çalıştığı şey önde veya geride sağda veya solda olma, üstün veya alçak olma durumu olmayıp bunların tamamen bir fark olup farkın ötekine bir üstünlüğü yoktur.[137] Yapısalcılar ve postyapısalcılar arasında postyapısalcılar kanadında bulunan filozof dünyanın kapalı bir kutu olmadığını aksine iç içe geçmiş ve sürekli türeyen çoklu değişkenlere sahip olduğuna inandığı söylenebilir. [138] Deleuze gerçek bir başlangıç için bütün peşin kabulleri kapı dışarı etmek gerektiğini öne sürer. Filozof felsefesini bir oluş ve özgürleşme felsefesi olarak görür. Düşünceyi sonuçlarına göre tartan bir sistem yerine sabitlerden kurtularak varlığı kendi içinde tek anlamlı olarak kabul etmekle öznenin özgürleştirildiğini iddia eder. En iyi başlangıç olarak ilk ilke, temellendirme vb. düşünce arayışını bırakmak bu felsefede önem arz eder. Buradan hareketle bu felsefe bir yıkımla başlayan felsefe olarak dile getirilebilir.[139]

Deleuze ile anlaşmak, anlaşamamakta uzlaşabilmeye yer açmak anlamına geldiği öne sürülebilir. Filozof için anlam, yorumların çokluğuna ve sürekliliğine açık olduğu müddetçe dikkate değerdir. Deleuze düşüncesinde anlam belirlenimi için varlığa geliş halinde olandan öncesine başvurma zorunluluğu yoktur. Örneğin yazarın kitabını okumak

[136] Colebrook, *Gilles Deleuze*, 13.
[137] Kılıç, *Deleuze-Guattari / Şizoanaliz Yaratıcı Bir Fark ve Arzu Ontolojisi*, 9.
[138] Colebrook, *Gilles Deleuze*, 12.
[139] Zourabichvili, *Deleuze*, 34-35.

için herhangi bir kitabından başlayabilirsiniz. Filozofa göre ne başlangıç vardır ne de son vardır. Var olan tek şey sürekli bir değişimin olduğudur. Örnek olarak gösterilecek olursa Bing-Bang olayı içinde bir başlangıç öyküsü olarak bahseder. Filozof var olan olaylardan insanların bir temel, aşkınlık ve kök oluşturduğunu belirtir. Buradan hareketle Big-Bang'de olduğu gibi bir köke dayandırılan bütün örnekler filozof için birer öyküden ibarettir.[140] Filozof bazı tekil kişilerin bir diğer deyişle tarihi şahsiyetlerin bizleri kendi tekil hikayelerine aşkınlık iddiası getirerek inanmamızı beklediklerini dile getirir. Deleuze tarih, din, psikanaliz vb. gibi bize aşkın diye sunulan örneklerin başka tekil varlıkların tekil anlamları olduğunu ve aşkın anlamına gelmediğini düşünür. Buradan hareketle diğer bütün tekil biçiminde zuhur eden olayların tarihe aşkın olarak sunulan iddialarını reddetmeye davet ettiği ileri sürülebilir.

Çeşitli örneklerle devam edilecek olunursa Foucault felsefesinde bilgi; baskı, engelleme biçimine dönüşürken Deleuze felsefesinde de bilgi benzer kaygılarla ele alınır. Deleuze için düşünmenin rasyonel temellendirilmeye tabi tutularak bilinç dışı öğrenmenin önü kapatılır. Bununla birlikte özne, yaygın duyulara hapsedilerek ortak kimlik yaratılır.[141] Ortak kimlikler oluşturmaya karşılık, tekil bir olay yaratmanın yolu devamlı bir yersizyurtsuzlaşmanın metodu olan şizofrenik gezinti politikasıdır. Deleuze düşüncesinde şizofrenik gezinti ile birlikte özne ve nesne dikotomisinin sıkışıklığından ögürlüğün kurtuluş kapısının açıldığı öne sürülebilir. Bu yöntemle birlikte herhangi bir algıya sıkışmayıp algılar arasında devamlı geçiş haliyle bir tür *"algılanamaz oluş"* mevcuttur denilebilir.[142] Özne algılamaz oluşla birlikte arzu, ensest ve babayı öldürme yasasına indirgemez. Bu yöntemin vaad ettiği arzu devrimci bir oluşa sahip özellikleriyle toplumsal tehdit oluşturması bakımından aşkın biçimli düşünceler tarafından sınırlandırıldığı dile getirilebilir. Bu şekliyle psikanalizin öznesi, özgürleşmenin teminatı değil devletin ordusunun baskısı altına verilmiş bir denetim halinde ortaya çıktığı ileri sürülebilir. Arzuya karşılık kurulan bu tuzaktan kurtulmanın yolu onu prangalarından yersizyurtsuzlaşarak kurtaran şizofrenik gezinti yöntemidir.[143] Özne; mülkiyet ilişkisi, aile bağları, ideoloji, kral temelinde değil sahip olmayan, sabitleşmeyen ve devamlı yeni

[140] Su - Aytekin, *Deleuze ve Guattari Üzerine Çalışmalar*, 2-3.
[141] Young vd., *The Deleuze and Guattari dictionary*, 5.
[142] Young vd., *The Deleuze and Guattari dictionary*, 44.
[143] Fahrettin Ege, "68'in Yansıması Olarak Anti-Ödipus", *Cogito* 82 (Ocak 2020), 172-173.

ilişkilerle yenilenen bir biçimde tasavvur edilir. Bu felsefede öznenin dilediği şekilde oluşumuna izin verilmesi gerektiği düşünülür. İstediğimiz şekilde kanunlar koymak ve bütün ideolojik, ahlaksız, imparatorcu normlardan kurtuluşu sergileyerek davranmak esas vazife olarak görülür. Yeni bir özne, yeni bir hayat inşasına giden tıkanıklığı gidermek önem kazanır. Gerçek ve sürekli bir kodsuzlaşma ile özgürlüğün kapısını aralamanın yolu ve imkanı olarak şizofrenik gezintiye çıkmanın öneminin altı çizilir.[144]

Özne projesindeki amaç şu noktaya ulaşmaktır: *"Ben diyemeyeceğimiz bir noktaya değil, artık ben demenin önemli olmadığı bir noktaya ulaşmak için. Artık kendimiz değiliz"*. Buradan hareketle; tek bir özneye ait kılındığı andan itibaren öznenin çoklu ilişkileri gözden çıkarılmış demektir.[145] Şizofren tanımı gereği olarak bütün sınırların birbirine karıştığı özne hapishanesinden kurtulmanın yegane yolu buradan geçer. Öznelerin bütün durumlarda egemen sistemlere hizmet ettiği düşünüldüğünde arzunun önü açılmalıdır. Arzu ketlendiği andan itibaren imparatorlara hizmetin başladığı ileri sürülebilir.[146] Deleuze özneyi, arzuyu özgürleştirmek maksadıyla kendisini oluş felsefesinde temellendirerek kurduğu ortaya konulabilir. Arzuyu sabitliklerden kurtarmanın yolu olarak oluş felsefesi dile getirilir. Felsefe yapmayı kavramlar yaratmak yoluyla tanımlayan Deleuze kavramlar yaratarak temsilci düşüncenin karşısında durmuştur. Deleuze'ün özne teorisinin yaslandığı oluş felsefesine değinilecek olup devamında temsilci düşünceden kurtuluşun yolu olan kavramlarından bahsedilecektir.

2.2. Oluş Felsefesi

Deleuze'ün düşüncesini açıklamada oluş kavramı önemli bir yer kaplamaktadır. Filozof için her şey sürekli bir biçimde oluş halindedir. Sürekli oluş halinde olan özne, tanımlanması zor olmaktan öte filozof için imkansız olarak ortaya konur. Şeylerin devamlı bir şekilde oluş içinde olması kimliği belirsiz kılıp kimliğin güvenirliğini düşürecek olduğundan söz edilebilir.[147]

Oluş, diyalektik biçimde karşıtlıklara sahip değildir. Oluş kavramının karşıtı yoktur. Karşıtı olduğu anda diyalektik tuzaklara düşüldüğü ileri sürülebilir. Oluş daima çeşitli

[144] Mustafa Demirtaş, "Arzu ve Etik", *Cogito* 82 (Ocak 2020), 185.
[145] Deleuze - Guattari, *Kapitalizm ve Şizofreni 2: Bin Yayla*, 13-14.
[146] Deleuze - Guattari, *Kapitalizm ve Şizofreni 2: Bin Yayla*, 33.
[147] Bıçak, *Felsefenin Kuruluşu*, 259.

bağlamlarda heterojen bir biçimde akış içerisinde ortaya çıkan düzenlemelerdir. Oluş töz olarak dile getirilmeyen bir süreç olarak adlandırılır. Binlerce zihin, cinsiyet, oluş biçimlerinin mevcut olduğundan bahsedilebilir. Çeşitli bağlamlarda oluşa gelen şeyler belirli bir tutarlılık oluşturmakla birlikte kalıcı bir yapı oluşturmazlar. Örneğin Psikanalizin geriye dönük aile merkezli kavramsal bağlamlaşması, bağımlılık içeren bağlamsallaşmalar, kapitalizm içerisindeki teknik bağlamsallaşmalar düzgün işleyen bağlamsallaşmalar olarak dile getirilmez. Bu tür sonuçlar oluşu engelleyen yapılar olarak dile getirilir. Örneklerle devam edersek Deleuze'cü biçimde yazmak arzuyu serbest bırakmak anlamına gelir. Belirli kalıplara sığmamak anlamında ifade edilir. Örneğin Profesör Mario Perniola Deleuze'cü yazma biçimini benimsediği takdirde akademiye kabul edilmeyeceğini öne sürer. Hatta şu an dahil olmak üzere akademiden kovulabileceğini bildirir. Benzer biçimde bu eserin tez olarak sunulduğunda çokça şiir, psikoloji, edebi vb. düzenlemelerle akışa sokulması tezin jüri tarafından reddedilmesine sebep olabilir. Bunlar çeşitli oluşlar arasından Deleuze oluş imkanına karşı ortaya çıkabilecek engellemelere örnek olarak dile getirilebilir.[148]

Oluş felsefesi ile birlikte Deleuze düşüncesi bütün kodları bozmayı amaç edindiği ileri sürülebilir. Örnek vermek gerekirse öznesiz bir süreç düşünülür. Deleuze düşüncesinde *"desubjektifikasyon"* önemli bir yere sahiptir. Özne dışı bir süreç oluş felsefesinin önündeki en büyük engellerden biri olarak görülür. Conatus olarak dile getirilen bu süreç; harekete koyulmak, oluşu evetlemek anlamında anlaşılabilir. Bir tür *"efendisi olmayan samuray"* bütün sapkınlıkları onaylayarak reddedilen bir tür savaş makinesidir. Arzuyu akışa soktuğu anda engellemelere karşılık olarak oluşa evet diyen bir savaş makinesi olarak dile getirilir. Canlılık içeren bir süreç olup devamlı akış içerisindedir. Oluş felsefesi devamlı olarak sınır hatırlatmalarına karşılık olarak organsız yaşam ve beden anlayışıyla arzuyu akışa soktuğu ileri sürülebilir.[149]

Deleuze felsefesinde özneyi oluş halinde olarak tanımlamak, öznenin hayatını bütünüyle olumlamak anlamına geldiği ileri sürülebilir. Filozof oluşta olmayı devamlı bir biçimde yeniden yaratmak olarak tanımlar. Oluş satranç oyunundan daha çok Go oyununa benzer.

[148] Mario Perniola, "Becoming Deleuzian?", *Deleuze and Guattari Studies* 13/4 (2019), 488-493.
[149] Perniola, "Becoming Deleuzian?", 483-485.

Satranç oyununda temsil edilen sabitlikler ve belirlenmişlikler vardır. Satranç oyununda her taşın kaderinin önceden belirlendiğinin altı çizilebilir. Hiçbir taş kendisine verilen özelliğin dışına taşamadığından söz edilebilir. Oluş felsefesinin amacı ne birine benzemek ne bir şeyle özdeş olmak ne de herhangi bir ağacın dallarından bir tanesi olmaktır. Oluş ne içeride olmak ne dışarıda olmaktır.[150]

Deleuze felsefesi; okunurken, düşünülürken sabitliğin olmadığı, devamlı yeni kavram ve temalara açılındığı en çok fark edilen konulardan olarak göze çarpar. Deleuze okunmaya başlandığı andan itibaren kelimeler, düşünceler, duygular değişir. Deleuze okunurken yaşanılan his, yoğun bir akışlar durumu olup yerinde duramayan bir oluş hali olarak dile getirilebilir. Kimlik, özne dilendiği kadar kazık çakılıp sabitlemeye çalışılsa da filozofa göre kimlik sürekli olarak yer değiştirdiğinden başarısız bir girişim olarak yer alacaktır. Sabitlik ancak zamandaki değişiminden soyutlandığı takdirde değer kazanabilir. Özneden bahsedilebileceği ileri sürülmesine rağmen bu ancak sürekli oluş halinde olan özne şeklinde tezahür ettiği düşünülür. Aksi takdirde Deleuze felsefesinde sabit bir özneden bahsetmek pek mümkün değildir. Dünyaya gelişimiz filozofa göre rastlantısal iken dünyada içine düştüğümüz yerin enlem ve boylam sınırını genişletmek bedenlere kalmıştır. Bir bedenin sınırını bilmediğimiz gibi onu alabildiğince genişletmek bize aittir.[151]

Deleuze bir çemberin içine hapsedilen hayali biçimde gerçekleştirilen merkeze karşı çıkar. Öznenin bir merkezi olmayıp hayali çizilen bir çemberin içine hapsedilemez. Mekanlar keskinleştirildikçe özne yaratıcı özgürlüğünü kaybeder. Filozofa göre özneye keskin olmayan, sabitlikten uzak düşünce yapısını vermek özneyi özgürleştirmek anlamına gelir. Düşünce sarsılmaz gibi görünen yapıları sarstığı müddetçe özgürleşir. Felsefe istikrarlı görülen yapıların altına bir bir dinamit yerleştirerek kaosu serbest bıraktığı dile getirilebilir. Kaosla birlikte felsefe; yeniden bir araya getirme, çekip düzen verme, kendine göre oluşturma özgürlüğünü elde ettiği söylenebilir. Yaşamın başka alternatifleri için istikrarlı görünen yapıları bir bir yıkmalı ya da kaçılarak yaşam adına yeni alternatifler oluşturmalıdır.[152]

[150] Kılıç, *Deleuze-Guattari / Şizoanaliz Yaratıcı Bir Fark ve Arzu Ontolojisi*, 228.
[151] Sutton - Jones, *Yeni Bir Bakışla Deleuze*, 67-68, 72.
[152] Sutton - Jones, *Yeni Bir Bakışla Deleuze*, 60-62.

Oluş felsefesi adına yapılan yorumlarda varolan bir amaçlılık düşüncesi şeklinde anlaşılması yanlış bir yorumdan ibarettir. Oluş felsefesi kendine bir hedef belirlemez. Oluş felsefesi, gidecek bir yeri olmadan yalnızca yola koyulmaktır. Bu felsefenin amacı keşfetmek olup herhangi bir anlam biçimine yaslanmadan yalnızca deneyimlemektir.[153]

Her şeyin oluş halinde olduğu bu felsefede aynı nehirde iki kez yıkanılmaz. Bütün olarak her şeyin tekilliği üzerine kurulu olan bu felsefede birbirine benzer iki şeyin olmadığı ileri sürülebilir. Düşüncenin yeni olanla karşılaşmasına ve aptalcasına bir hisse kapılmasına izin vermek, yaratıcılığın katına çıkmak anlamında ortaya çıktığından bahsedilebilir. Buradan hareketle her şey oluş halinde olduğundan oluşa izin vermek gerekir.[154] Oluşun önünde engel olan bütün biçimler aşkınsal bir yanılmaya hizmet ettiğinden tek tek ortadan kaldırılmalıdır. Dinler, ideolojiler ve var olan bütün sistemler varlığın oluş halinde olmasını engelleyip kendi biçimsel sürecine entegre etmek adına kodladığı ileri sürülebilir. Örnek vermek gerekirse Deleuze felsefesinde din vb. sistemlerin öğütlediği şekliyle bir başkasına karşı yoğun özgecil davranışlar kişiyi eylem gücümden uzaklaştırdığı için oluşa engel bir biçimde tezahür ettiğinden söz edilebilir. Filozof için başkasına aşırı hizmet etme davranışı sistemlerin yaratıcı düşünceyi, oluşu sabitlemek adına ürettikleri yanılsamalardır. Filozofa göre burada bize düşen görev, bütün yanılsamalardan kurtulup kendimizi oluşun getirdiği ile yüzleşip yaratıcılığa giriş yapmaktır.[155]

Oluş felsefesine değinildikten sonra genel olarak oluş halinin engellenmesine karşılık temellendirilen karşı kavramlar tanıtılacaktır. Arzulama makineleri bu kavramlardan bir tanesidir. En genel haliyle var olan bütün değişkenler birer makine olarak dile getirilir. Her değişken, daima bir başka değişkenle ilişki kurmaya hazır bir biçimde ifade edilir. Bu haliyle makineler daima farklı şekillerde birleşerek yeni bir üretimin yolunu aralar. Arzunun gerçek yorumu Deleuze düşüncesinde makine biçiminde olup devamlı olarak yeni bağlantılarla ortaya çıkar. Arzuyu özgürleştirmenin yolu, onu makine biçiminde

[153] Colebrook, *Gilles Deleuze*, 191.
[154] Smith, "On the Nature of Concepts", 72.
[155] Daniel W. Smith, "Deleuze and the Question of Desire: Toward an Immanent Theory of Ethics", *Parrhesia* 2 (2007), 66-78.

düşünmek ve yepyeni bir bağlantıya açık oluşunu tasavvur etmekle mümkün olduğu ifade edilebilir.

2.3. Arzulama Makineleri

İnsan kendini köle kılmak için çalışır mı? İnsanın kendisini köle kılması arzuyu kesintiye uğratması mıdır? Bu sorular arzu problemi olarak dile getirilebilir. Anti-Ödipus adlı eser Marx ve Freud arasında bir sentez yapabilme başarısı olarak dile getirilir. Deleuze'ün arzuyu tanımlanmasında aşkın biçimli tanımlamaları reddeder. Aşkın biçimli tanımlamalarda arzu eksiklik olarak görülür. Bir şeyi arzulamak eksiklik anlamında dile getirilir. Deleuze ise buna karşılık arzuyu devrimci bir potansiyelde değerlendirerek eksiklik anlayışına karşı çıkar. Felsefe tarihi incelendiğinde arzunun çoğunlukla aşkın biçimli temsilci düşüncelerle ilişkilendirildiği göze çarpabilir. Bu tarihsel isimler tespit edilirse *"Platon ve Antik Yunan'dan, Augustinus ve Hristiyanlık'a, Hegel ve Freud'a kadar"* olduğu öne sürülebilir. Arzunun hep ulaşılamayan bir yerlerde olduğu, eksiklikten kaynaklı açıklandığı aşkın biçimlere karşılık Deleuze saf içkin biçimde devrimci arzulamaları öne sürer.[156]

Deleuze düşüncesinde Spinoza ve Nietzsche etkisinin yüksek olduğu söylenebilir. Spinoza ve Nietzsche düşüncesinde ise politikada duygusal ekonominin çok önemli olduğu söylenebilir. İnsanlar hangi sistem içerisinde iseler onu arzularlar. Arzu, duygulanım Foucault felsefesinde olduğu şekliyle güce karşılık olarak daha önce gelir. Deleuze düşüncesinde baskı, sömürülme, küçük düşürme vb. davranışlara rağmen kişiler bunu arzulayabilir. Buradan hareketle arzulama makinelerini Deleuze felsefesi devamlı yersizyurtsuzlaşmayla birlikte göçebeleştirir. Arzulama makinelerinin göçebe savaş makinesi haline gelmesiyle birlikte arzunun engellenmesine bir alternatif oluşturulduğu düşünülür.[157]

Arzu, öznenin kendi adına istenci olarak dile getirilir. Arzunun öznel ve içe ait olduğu söylenebilir.[158] Deleuze ve Guattari düşüncesinde arzu; akışkan, stabilize edilmemiş, deneyleyen, süreğen bir duygu değişim biçimi olarak dile getirilebilir. Deleuze'ün

[156] Daniel W. Smith, "Immanence and Desire: Deleuze and the Political", *Stasis* 7/1 (2019), 125-128.
[157] Smith, "Immanence and Desire", 135-137.
[158] Colson, *Anarşist Felsefe Sözlüğü*, 24.

düşüncesinde arzu daima keşif sürecinde olarak tanımlanır. Psikanalitik dilde ifade edildiği üzere arzu eksiklik değil süreç halinde olan bir oluş olarak düşünülür. Bu düşünce biçiminde arzu, anlamı olmayan ve ustalaşmanın olmadığı daimi bir şekilde devam eden *"başıboş çıraklıktır"*. Arzunun akışının kesilmesiyle birlikte arzunun hapsedilmesi ve acı çektiği düşünülür.[159]

Arzu makinesi bilimdeki fonksiyon anlamında ifade edildiği gibi hızları yavaşlatılmış biçiminde mekanik bir işleyişe sahip değildir. Arzunun makine anlamında adlandırılmasının amacı olarak kökenci düşüncelerden uzak bu dünyaya ait bir şekilde ifadeye başvurmak şeklinde olduğu söylenebilir. Şizofrenik gezinti yöntemiyle birlikte, arzunun herhangi bir yüzeyine ayrıcalık tanınması yoluyla edindiği daimi mülk edinmesine karşılık olarak arzu daima göçebe halinde hareket eder. Arzu bizim dışımızda üretimini oluşturmaya yeltendiğimiz her şeydir. Arzunun makine olarak teknik makine ve sosyal makineyi yücelterek bağlanması arzuyu kölelik sistemine bağlar. Arzunun belirli sistemlerin parçası olarak değil daima ayrılışı yanı başında olan bağlantı olarak kölelikten çıkışı sağlanır. Deleuze felsefesinde makine *"sağduyu, vicdan"* biçiminde merkeziyetçi, kontrolcü ifadelerden olabildiğince kaçtığı ifade edilebilir. Arzulama makineleri, sağduyu ve vicdanla birlikte kontrol altına alınması yoluyla bağlantıların çokluğu engellenmeye çalışılır. Buna karşılık olarak arzu içerisinde daimi yersizyurtsuzlaşmayı barındırdığı müddetçe özgürleşerek üretici olabilir. Makine halinde düşünmenin anlamı cinsiyetçi olmayan, özdeşliği kurmayan, herhangi bir özneye indirgenemeyen ve dolayısıyla en genel haliyle majoratif düşünce yerine devamlı üreten minör felsefeyi ifade eden şizofrenik gezinti yöntemidir.[160]

Deleuze felsefesinde, arzunun bütün üretim biçimleri yapay olarak dile getirilmeyip bütünüyle gerçekten ibaret şekilde olduğu ifade edilebilir. Arzuların bastırılması ile öznenin sabitleştirilmesi ve kontrol edilmesi amacı taşıdığı dile getirilebilir. Deleuze felsefesi için arzular sınırlandırıldığı takdirde öznenin sabit olduğundan bahsedilebilir.[161] Arzulama makineleri Freud'un ifade ettiği haliyle id olarak ifade edilemez. Ödipal düzeyde ele alındığı haliyle arzu sıkıştırılmış olup gerçeklikten uzaktır. Arzu, id

[159] François Zourabichvili, *Deleuze Sözlüğü*, çev. Aziz Ufuk Kılıç (İstanbul: Say Yayınları, 2011), 30-31.
[160] Kılıç, *Deleuze-Guattari / Şizoanaliz Yaratıcı Bir Fark ve Arzu Ontolojisi*, 106-114.
[161] Deleuze - Guattari, *Anti Ödipus*, 47.

biçiminde ifade edildiği üzere sıkışık olmayıp gerçekliğin üretimiyle meşguldür. Arzulama makineleri daima bağlantılar kurarak ödipal düzeyde ifade edildiği üzere tek bir biçimde hapsedilmiş olarak dile getirilmez. Libido hem enerjinin boşaltıldığı hem de enerjiyi üreten biçimde düşünülür. Bu haliyle bu üretim sürecinin için sürekli olarak bitmeyen ve tükenmeyen bir halde olduğu söylenebilir. Arzunun örgütlenmesi organik düzeyde olmayıp inorganik bir biçimdedir. Arzu herhangi bir organa sahip olmayıp organsız bir beden biçiminde akış sağlar. Arzu temsilci ve ağaç biçimde olmayıp köksap biçiminde olduğu söylenebilir. Arzu, bu haliyle daimi bir yersizyurtsuzlaşma süreciyle birlikte cinsel yasalara, temsilci düşüncelere, teolojik hapsetmelere karşı operasyon başlattığı dile getirilebilir. Deleuze felsefesinde arzu hiç bitmeyen bir bağlantıdır. Bu felsefe biçiminde kırılmalar ve akış bitmez tükenmez düzeydedir[162]

> *"Her yerde iş başındadır, bazen kesintisiz, bazen kem kesik. Nefes alır, ısıtır, yer. Dışkılar, düzer. İd denmiş olması ne büyük hata. Her yerde o, makinelerdir; hiç de mecazen değil: tam anlamıyla makineler, kavramalarıyla, bağlantılarıyla. Bir organ-makine (machine-organ) bir kaynak-makineye (machine-source) tutunur: biri, diğerinin kestiği bir akım yayar. Meme süt üreten bir makinedir ve ağız ona eklenen bir makinedir. Anoreksik olanın ağzı bir yeme-makinesinin, bir anal makinenin, bir konuşma-makinesinin ve bir solunum makinesinin (astım krizi) arasında kararsızdır. Dolayısıyla hepimiz brikolörüz; her birimiz ufak makineleriyle. Bir organ-makineye bir enerji-makine: her zaman akımlar (des flux) ve kesilmeler (des coupures)".*[163]

Kapitalizm ve Şizofreni Anti-Ödipus adlı eserin giriş sayfasında yer alan yukarıdaki satırlar arzunun daima bir bağlantı işi olduğunu özetleyen niteliktedir. Arzulama makinelerinin çoklu bağlantılarının hapsedilmesiyle öznenin özgürlüğünden alıkonulduğu düşüncesi hakimdir. Tarihte arzuya çeşitli darbeler olmakla birlikte son darbelerden biri psikanaliz tarafından yapıldığı belirtilmiştir. Ödipus arzunun bastırılması anlamında dile getirilir. Filozofun düşüncesinde arzunun *"ve, ve ..."* bağlantısından sökülüp nokta konulması yoluyla tamamlanmasıyla birlikte arzunun kıstırıldığı dile getirilir.[164] Soru en temelde *"Neden başka türlü olamayız?"* biçiminde sorulabilir. Başka

[162] Young vd., *The Deleuze and Guattari dictionary*, 85-87.
[163] Deleuze - Guattari, *Anti Ödipus*, 13.
[164] Deleuze - Guattari, *Anti Ödipus*, 15, 18.

türlü olamamanın bağları temsilci düşüncelerde aranmalıdır. Deleuze düşüncesinde temsilci düşünceler tek tip bir örnek ortaya koyarak arzunun farklılığına ve devamlı üreticiliğine tahammül edemediği ileri sürülebilir. Varlık kendi içinde tek bir anlama sahip olup temsilci düşüncenin kötü görülen kopyası değildir. Tek anlamlılık, hiçbir kökenin kabul edilmediği ve varlığa orta yerinden girebileceği şeklinde ifade edilebilir.[165]

Deleuze aşkın biçimli düşünceye karşı olduğu gibi hiçbir biçimde verili olmayan tabula rasa düşüncesine de karşıdır. Sıfırı başlangıç noktası olarak seçen bu düşüncenin karşısına şeylere ortasından girme düşüncesi ile karşı çıkar. Spinoza'dan etkilendiği düşünüldüğünde; insanlar ve hayvanlar sahip olduğu organizma ve bu organizmanın işlevi ile düşünülmekten öte duygulanımlarıyla düşünüldüğü söylenebilir. Spinoza ve Pratik Felsefe adlı kitabında yük atı ve yarış atı arasındaki farkı örneklendirerek bu düşünceyi açıklar. Örneğin filozof için yük atı ve yarış arasında çok büyük bir farklılık bulunur. Yük atı kaldırdığı ağırlıklar düşünüldüğünde yarış atına yakın olmaktan ziyade bir öküze daha yakın olduğu ifade edilir. Buradan hareketle bir beden var olduğu biçim ve işlevlerden ziyade ilişkide olduğu dinamiklere göre anlam kazanır. Görüldüğü üzere arzulama makineleri burada ifade edildiği üzere herhangi bir temsilci düşüncenin önceden bahsettiği sabit bir işlev açıklayan bedenlerine indirgenemez. İyi ve kötünün anlamı bu felsefede pek bir anlam kazanmayan şekilde ortaya çıkar denilebilir. Deleuze felsefesinde bedenin ve arzulama makinelerinin herhangi bir öngörüye indirgenemeyen çokluğu dolayısıyla temsilci ve arzuyu kısıtlayan ifadeler gereksiz yere söz tarif etme olarak dile getirilebilir. Filozof için var olan tek şey deneyimlemek, çokça deneyimlemek ve nihayetinde hep yeni olanın üretimidir.[166]

Arzulama makineleri bir Turing biçiminde basit bir hesap makinesi olarak değil daima daha kompleks hale gelen bir biçimde ifade edildiği söylenebilir. Arzu makineleri; hesaplanamaz, tahmin edilemez, herhangi bir temsile indirgenemez olup daima *"gafil avlayan"* makine biçiminde tezahür eder denilebilir. Yapay zeka çalışmaları ve ürünleri de dahil olmak üzere çoğu noktada temsilci düşünceyi ifade edip gerçek bir üreticilikten uzak olduğu ifade edilebilir. Amacı olmayan, organizmaya indirgenemeyen

[165] Colebrook, *Gilles Deleuze*, 126-127.
[166] Gilles Deleuze, *Spinoza: Pratik Felsefe*, çev. Alber Nahum (İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2022), 146-148.

"belirlenemeyen" bir mantık olarak arzu, daima *"yeninin peşinde"* olarak yersizyurtsuzlaşmaya devam edeceği söylenebilir.[167]

> "*Kısacası: Eğer spinozacıysak, bir şeyi, ne biçimiyle, ne organ ve işlevleriyle ne de töz ya da özne olarak tanımlayacağız. Bir şeyi, Ortaçağa ya da coğrafyaya ait terimleri ödünç alacak olursak, enlem ve boylamla tanımlayacağız. Bir beden herhangi bir şey olabilir; bir hayvan olabilir, sesler bir gövde olabilir, bir ruh ya da fikir olabilir, bir dil bilimsel kurallar dizgesi, toplumsal bir gövde, bir birliktelik olabilir".*[168]

Deleuze düşüncesinde, arzulama makinelerinin yargının kısıtlayıcılığından kurtulmak için *"Dionysosçu sarhoşluk hali"* gerektiğinden bahsedilebilir. Yargıdan kurtulmanın yegane yolu organsız beden halinde olan şizofrenik gezinti yöntemi olduğu denilebilir. Yani daimi bir yersizyurtsuzlaşma hali olarak dile getirilebilir.[169] Büchner'in Lenz karakteri şizofrenik yöntemin bir başka karakteri olarak dile getirilebilir. Lenz'e göre her şey bir makineden ibaret olup oluş halindedir. Deleuze ve Guattari için arzu her yerde varolduğu ancak şizofrenik gezintinin her yerde olmadığı söylenebilir. Deleuze felsefesi arzunun üretiminin ancak şizofrenik yöntemle tezahür ettiğini iddia ettiği ortaya konulabilir.[170]

Organsız beden arzulama makinelerinin devamlılığında Deleuze ve Guattari'de bir diğer önemli kavram olarak kendine yer edindiği söylenebilir. Organsız beden için arzulama makinelerinin sınırsızca akışını tanımlayan bir yere sahip olduğu denilebilir. Sabit organize olmuş organların işlevi yerine yörüngesi devamlı değişen organsız beden tercih edilir. Organsız beden hep sınırda olmak anlamında dile getirilir. Arzu devamlı olarak yeninin üretimiyle organsız bedenin sınırını başka sınırlara kaldırdığı ileri sürülebilir. Deleuze felsefesinde organsız beden bir amaç olmadan daima oluş hali olarak dile getirilir. Organsız beden, oluşu engelleyen ağaç biçimli, özdeşlikçi, kraliyetçi, tanrısal bütün sınırların dışında işler. Bu biçimiyle arzulama makinelerine yardımcı kavram

---

[167] Rajchman, *Deleuze Bağlantıları*, 56-57.
[168] Deleuze, *Spinoza*, 151.
[169] Ian Buchanan, *Deleuze ve Guattari'nin Anti-Ödipusu* (Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 2014), 178-179.
[170] Ian Buchanan, *Deleuze ve Guattari'nin Anti-Ödipusu*, 71-72.

olduğu ileri sürülebilir. "*Kozmik yumurta"* biçiminde organları oluşmamış, akışkan halde daima değişen oluş halinde olarak homojen örgütlenmenin tutsaklığından kendini kurtarır. Kodsuzluk organsız bedenin temel özelliği olduğu denilebilir.[171] Organsız beden organlara düşman bir tavır içerisinde değildir. Organsız beden anlayışı; organize olmuş, kimliklendirilmiş, sabit bir anlayışa karşı çıkan bir şekilde ortaya çıktığı söylenelebilir.[172] Organsız beden ilk olarak Antonin Artaud tarafından dile getirilmiştir. Antonin Artaud organsız bedeni, *"teolojik ve tıbbi"* sabitliklerin etkisinden kurtararak özgürleştirme niyetinde bulunmuştur. Deleuze ve Guattari'de sanat yaratıcılıkta önemli bir rol oynar. Buradan hareketle Antonin Artaud vb. örneklerden sıklıkla yararlandığının altı çizilebilir. Her şeyin iç içe geçebildiği sınırların yok olduğu yahut sınırların devamlı değiştiği felsefelerinde sanattan bu anlamda kavram üretiminde yararlanılmıştır. Deleuze düşüncesinin bütün kavramlarında olduğu üzere tabakalaşma, organize olma, merkeze sadık kalma gibi düşüncelere karşılık her şeyde olduğu gibi organsız beden kavramıyla da organın sabit anlamlardan kurtarılması biçimi ortaya konduğu ifade edilebilir. Buradan hareketle bu beden anlayışı için sabit bir beden anlayışı değil değişim ve harekette olmanın anlamı olan embriyolojik bir beden kavrayışı var olduğu denilebilir. Bu kavrayışla birlikte cinsel ve teolojik düşünmenin çok ötesinde sınırları sonsuzlaştıran bir düşünce dünyası mevcut olduğu söylenebilir. Tam bir organsız bedenden bahsedebilmek sınırların yokluğu anlamına gelen şizofrenik gezintiyle mümkün hale geldiği denilebilir. Sınırların, akışların kesilmesiyle birlikte oluşturulması *"boş organsız beden"* anlamına gelir. Organsız beden her türlü üretime ve akışa izin verilen ve hiçbir bloklanmayla önü kesilmeyen bir yapıdadır. Bir beden hangi yolla aktif hale getirilebilir? Deleuze üzerinde Spinoza etkisi de düşünüldüğünde bedenin bir özne, organ, biçim ve sabitlikler tarafından tanımlanamayacağı daimi bir hareket ve değişimle ortaya konulabileceği dile getirilebilir. Bir diğer ifadeyle organizmacı beden anlayışı *"ahlaki olma"* çağrısı yapması dolayısıyla sınırlandırıcı bir özelliği vardır.[173]

Sonuç olarak arzu; çeşitli bağlar kuran, bu bağlardan ayrılan, bir proje şeklinde tasarlanmayan, anlam üretmeyen bileşenler olarak dile getirilebilir.[174] Her şeyi arzu,

[171] Kılıç, *Deleuze-Guattari / Şizoanaliz Yaratıcı Bir Fark ve Arzu Ontolojisi*, 114-118.
[172] Zourabichvili, *Deleuze Sözlüğü*, 135.
[173] Young vd., *The Deleuze and Guattari dictionary*, 51-56; Hughes, *Deleuze'den sonra felsefe*, 83.
[174] Young vd., *The Deleuze and Guattari dictionary*, 85.

enerji akışları ve bunların daima makinesel olarak dile getirildiği bu felsefede organsız beden; zeminin kaygan, pürüzsüz hali olarak üzerinde süreğen bir yeni olanın yaratıldığı sınır olarak özetlenebilir. En genel haliyle bu felsefede her şey daima birbirine bağlanabilen makinesel düzlemdedir. Arzuların akışını sağlayacak gerçek güç ise şizoanalitik yöntemdir. Şizofrenik gezinti ile sınırlar bulanıklaştırılır. Sınırların bulanıklaştırılmasıyla birlikte arzu akışa geçerek yeninin üretimine imkan sağlar. Şizofren temsilci düşüncelerin sınırlarından azade olup farklılığı yaratan bir mikro politika yöntemi olarak dile getirilebilir. *"Şizofreni, arzunun ve arzulama makinelerinin üretim sürecidir."*[175]

2.4. Şizoanaliz

Kapitalizm ve Şizofreni eserlerinde Deleuze ve Guattari bu kavramı yoğun olarak kullanırlar. Düşüncenin serbestçe akmasını sağlamak için oluşturdukları bir projedir denilebilir. Kavramsal olarak yenilik olarak adlandırılabilecek olup düşünce noktasında ilk olmadığı söylenebilir. Spinoza'da bu süreğen akış *"etik"*, Nietzsche felsefesi için *"şen bilim"*, Antonin Artaud düşüncesi için *"taçlı anarşi",* Maurice Blanchot düşüncesinde *"düşüncenin uzanımı"* olarak dile getirilebilir.[176] Deleuze ve Guattari tarafından ortaya konan şizoanaliz, *"anti-sabitlik"* olarak ifade edilebilir. Bu yöntem ile birlikte amaçlanan en genel haliyle otoriteler ve sınırlandırmalardan kaçış olduğu açığa vurulabilir.

Nevroz yerine şizofren kavramını tercih etmelerinde, nevroz kavramında gerçeklik algısının kesintiye uğramadığı dile getirilebilir. Deleuze felsefesinde bu haliyle gerçeklik algısı devam eden nevrozlu kişi, itaate ve yönetilmeye daha açık bir şey olarak görülüp özgürleşme yolunda eksik bir yöntemdir. En genel haliyle şizofren hiçbir norma ayak uyduramayan devamlı olarak bütün katmanlaştırmaları alt üst ederek katmansızlaşan bir tür mikro yöntem olarak vurgulanabilir.[177]

Düşünceyi olumsuzlayan reaktif yapılardan olan Freud'un Ödipus kompleksine dayanan anne-baba-çocuk hapishanesi yerine yaşamı olumlayan aktif güç ile üretici ve oluş felsefesi tercih edilir. Herhangi bir üst amaca dayanmadan devamlı olarak bağlantılar

[175] Deleuze - Guattari, *Anti Ödipus*, 45.
[176] Massumi, *Deleuze ve Guattari'den Sapmalar*, 16.
[177] Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 1571.

kurmak yoluyla değerler kod bozumuna uğratılarak ilerlenir. Şizoanalizle birlikte süreğen bir biçimde toplu bağlantılar kurularak sabit biçimindeki bütün yapıların dengesinin sarsıldığı ileri sürülebilir. Şizoanaliz için, farkın tek bir potada eritilmesine karşılık farka ihtimam göstererek devamlı üretici olmanın yollarını aradığından bahsedilebilir. Şizoanaliz yöntemi ile birlikte oluşta olan süreci tek bir köke indirgeyen benzerlik, özdeşlik, dikotomik biçimli düşünce yerine arzuya yeni bağlantılar açarak devamlı olarak yersizyurtsuzlaştırma yöntemi tercih edilir. Bu yöntem ile birlikte ağaç biçiminde kökleştirmek yoluyla sabit kalmak yerine yersizyurtsuzlaşmayı, göçebe olmayı, ereksiz bir hale bürünmeyi önererek aşkın hiçbir düşünceye ihtiyacı olmadığını gösterir. Şizoanalizle birlikte tahakküm altına alan, negatifleştiren, farkı dışlayan ya o ya bu biçiminde düşünme yerine ve, ve, ve, ve… şeklini alarak tanımlanarak isimlendirilmekten daima kaçıldığından söz edilebilir. Sabit bir egonun varlığından uzak tekil bir biçimde sorumluluk almayarak özgürlüğün tadını devamlı pozitif olmakla, olumlamayla çıkartan şizo herhangi bir sınıra yaslanmaz.[178] Deleuze felsefesi daha çok psikanaliz üzerinden anlatılan bu tür sabitleme, yorumlama hastalığını Batı'nın temel karakteristik özelliklerinden olduğunu ifade eder. Filozof için oluş halinde olan şeyler tek bir köken halinde ifade edilemez.[179] Peki şizofrenik yaşam görev olarak neyi çözmek ister? Şizofrenik yaşamın zorluğuna Deleuze ne cevap verir?

> *"Şizoanalizin görevi; egoların ve onların varsayımlarının bağını ısrarla çözmek, onların tıkadığı ve bastırdığı kişi-öncesi tekillikleri serbestleştirmek, onların yaymaya, almaya veya kesmeye muktedir olacakları akımların akmasını sağlamak, şizeleri ve kesilmeleri özdeşlik koşullarının fazlasıyla aşağısında, çok daha ötede ve çok daha keskin bir biçimde daimi olarak tesis etmek, ve herkesi yeniden kesip diğerleriyle gruplandıran arzulama makinelerini düzenlemek"*[180]

Özgürleşmenin bir hayli zor olduğunu düşünen filozof için; *"Kişiliğini yitirmiş bu mırıltıya erişmek kolay değildir"*.[181]

[178] Kılıç, *Deleuze-Guattari / Şizoanaliz Yaratıcı Bir Fark ve Arzu Ontolojisi*, 148-153.
[179] Colebrook, *Gilles Deleuze*, 176.
[180] Ege, "68'in Yansıması Olarak Anti-Ödipus", 521.
[181] Rajchman, *Deleuze Bağlantıları*, 93.

Bu felsefede; her şeyde olduğu gibi dilde, edebiyatta, sanatta da daima bir kimliği tanıtan olmaktan çok yeni kimliklerin bağlantılarını oluşturmak şeklinde ortaya çıktığı ileri sürülebilir. Deleuze felsefesinde sabit bir kimlik yerine daima keşfedilecek olan ve verili olmayan kimlik yapısı oluşum ruhuna daha uygundur. Şizoanaliz yöntemiyle birlikte hep bir yeni senaryo arayışı vardır. Aynı senaryonun tekrar ederek anlamın hapsedilmesine, iktidar oluşturmasına izin verilmez. Üslup biricik oldukça şizo görevini layıkıyla yapıyor anlamına gelmektedir.[182]

Deleuze ve Guattari herkesin şizofreni olduğunu belirten karamsar bir distopyadan ziyade şizofrenik süreçten öğrenilecek çok şey olduğunun altını çizdiği ileri sürülebilir. Bu yöntem, şizofreninin romantizmini yapmamakla birlikte bilinç dışındaki süreçleri en doğal haliyle ortaya çıkararak arzunun serbestçe dolaşımını sağladığı düşünülür. Buradan hareketle şizofreni bütün durumlarda var olduğu anlamına gelmeyerek arzu üretim sürecinin bütün durumlarda var olduğunu fakat bunun ancak şizofrenik bir hal ile gerçekliğin sabit sınırlayıcılığından kurtulmakla ortaya çıkar. Deleuze için şizofren kodlanamayandır. Bir canavar biçiminde karmaşa yaratarak yeninin tohumunu eker. Nevrotik tanımı yerine şizofren tanımının kullanılması bundan dolayıdır. Yani şizofrenin gerçeklik algısı bozulmuşken nevrotiğin gerçeklik algısı bozulmamıştır. Bu daimi hezeyan biçimi, oluşun bir parçası olarak devrimci bir arzulama üretimidir.[183]

Şizofrenik özne; geçmiş, şimdi ve geleceğin bir aradalığında bulunur. Zaman kristal bir biçimdedir. Yani zamanlar iç içe geçmiş bir biçimde hep birlikte var olur. Zamanım bu iç içeliğinde şeyler devamlı olarak katlanarak bize yeni bir biçim ortaya çıkartır. Bu oluş biçimi larvamsı özne olarak dile getirilebilir. Larvamsı özne hep oluş halinde olup hiçbir zaman tamamlanmayacak bir projedir. Şizofrenik öznede şeyler yeni bir katlanma, sarmal bir yapı için daima sırasını bekler sırası geldikçe şeyler arzunun yeni üretimini gerçekleştirirler.[184]

Şizoanaliz yöntemiyle *"düşüncede serbestlik"* arayışında olan bu felsefede amaç psikanalize çözüm bulmak olmayıp ondan kurtulmak olarak ortaya çıkar denilebilir.

[182] Colebrook, *Gilles Deleuze*, 138-141.
[183] Ian Buchanan, *Deleuze ve Guattari'nin Anti-Ödipusu*, 67-74.
[184] Zourabichvili, *Deleuze*, 134-135.

Ödipal senaryoda bilinçdışı gibi yeninin üretiminde daima hazır ve sonsuz olan mega fabrika hapsedilmiştir. Deleuze ve Guattari felsefesinde amaç ebeveyn ve cinsellik dünyasına hapsedilen öznenin kurtarılması şeklinde tezahür ettiği ifade edilebilir. Psikanalizin mega fabrika olarak iyi bir keşif olan bilinçdışını "*gayri meşru"* kullanımından azad etme niyetinde olduğu ortaya konulabilir. Bu yöntemdeki amaç adım adım bilinçdışının bastırılan yönlerini çözümlemektir. Libidinal yatırımların doğasını keşfetmek ve onu bağımlı kılan bağları kesmek biçimiyle bu felsefenin özüne vurgu yaptığı ifade edilebilir. Bilinçdışının yalnızca ödipal düzeyde vuku bulması "*faşizm ve gericilik"* olarak dile getirilebilir. Bilinçdışının bu şekilde adlandırılması iktidar düzeneklerinin kendi menfaati ölçüsünde kodlanmış hali olarak tanımlanmakla birlikte faşizm içerir. Bilinçdışı bu haliyle egemen sınıflara hizmet ederek beyaz sınıfı, iktidar sınıfını, vb. şeyleri olumlayarak arzunun sınırlanmasına sebep olduğu denilebilir. Deleuze ve Guattari ise şizoanalizle birlikte tarihin içerisinde daima kendine yeni gömlekler giyinerek yeni rollerde bulunan bir devrimci arzu üretimi yapan mega fabrikadır. Şizoanaliz her şeyi her şeyle montaj yapabilen bir arzu makinesidir.[185]

> *"Şizoanaliz, aynı anda aşkınsal ve materyalist bir analizdir. Ödipus eleştirisine rehberlik etmesi, veya Ödipus'u kendi özeleştirisi noktasına vardırması anlamında eleştireldir. Metafiziksel bir bilinçdışı yerine aşkınsal bir tanesini; ideolojik olmaktansa maddi; ödipal olmaktansa şizofrenik; imgesel olmaktansa mecazi-olmayan; simgesel olmaktansa gerçek; yapısal olmaktansa makinesel, molar ve sürüsel olmaktansa moleküler, mikro-fiziksel ve mikro-mantıksal; ifadesel olmaktansa üretken bir bilinçdışını araştırmaya adaydır".*[186]

Görüldüğü üzere şizofrenik gezinti yöntemiyle birlikte sürekli olarak farklılığı yok sayan düşünce biçimlerine saldırı vardır. Deleuze düşüncesinde farkı, arzuyu serbest bırakmanın yegane yöntemi sınırları tanımamaktan geçer. Sınırların bulanıklaştırılmasında seçilen yöntem şizofrenik gezinti yöntemidir. Şizofrenik gezintinin bir diğer destekçisi ise yersizyurtsuzlaşmadır. Sabit biçimli yapılardan daima uzaklaşarak yersizyurtsuzlaşma halinde bir sürekli gezinti yapılır.

[185] Deleuze - Guattari, *Anti Ödipus*, 115, 125, 158-159.
[186] Deleuze - Guattari, *Anti Ödipus*, 165.

2.5. Yersizyurtsuzlaşma

"Şimdi tekrar ne yapsam dedirtme bana yarabbi
taşınacak suyu göster, kırılacak odunu
kaldı bu silinmez yaşamak suçu üzerimde
bileyim hangi suyun sakasıyım ya rabbelalemin
tütmesi gereken ocak nerde?''(Özel, Bir Yusuf Masalı)

Şair İsmet Özel'in yukarıda alıntıladığımız şiiriyle başlamanın Deleuze'ün hem hoşuna gidebilecek hem de onun bir hayli eleştirebileceği bir durum olduğu söylenebilir. Akademik yazım kuralları düşünüldüğünde herhangi bir açıklama yapmadan konunun ortasından sayılabilecek bir biçimde şiirle başlaması yönüyle Deleuze'ün düşüncesinden hareketle sapma yaratabilecek bir tarz olması filozofun beğenisini kazanacak olup, şiirin anlamı incelendiğinde bir aşkın güce sığınıp bir nesnenin sabiti olma talep edilmesi bakımından filozof tarafından radikal bir eleştiriye tabi tutulabilir.

Yersizyurtsuzlaşma Deleuze ve Guattari'de bir diğer önemli kavramdır. Yeryurt sağlama fikri farklılıkları bastırarak süreklilik, birlik, bütünün yararı adına yapıldığı söylenebilir. Yersizyurtsuzlaştırma ise arzuyu prangalarından kurtarmanın arzuyu serbest bırakmanın stratejilerinden biri olduğu ifade edilebilir. Herhangi bir hiyerarşi bütünlüğü kurmaksızın parçalı düşünme içeren kendi içinde anlamı olup bir bütünle bağını hiyerarşik olarak kurmak zorunda olmayan felsefelerde barınan yersizyurtsuzlaşma yöntemi, buna karşılık olarak hakikat biçimli ifadeler, Tanrı, vb. mutlak söylemler ile kadın-erkek, içeri-dışarı tipinde dikotomiler yerliyurtlu kılmanın örneklerdir. Bu düşünce biçiminin en önde gelen figürleri olarak Nietzsche, Foucault, Deleuze dile getirilebilir.[187] Bu kavram devamlı bir hareket hali olarak nitelenebilir. Bu kavramın mantığında yerleşme fikri olmakla birlikte kısa sürelidir. Bu kavramın sınırları olmayıp *''Tuareg''* halkına benzerler. Yersizyurtsuzlaşmayla birlikte devamlı bir biçimde birçok şey çokluğa açılıp her şey birbiriyle bağlantılı hale gelir. Bu kavramda daimi olarak yeni bağlantılara açılan bir yürüyüş hakimdir. Kendine tanı koymak yürüyüşü engelleyerek yerli yurtlu kılar. Bu hiç bitmeyecek yürüyüşün başlangıcı için tanımlamadan yalnızca yola çıkmak gerektiği öne

[187] Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 1771.

sürülebilir. Amaçlı yürüyüşler sabitleştirir. Yersizyurtsuzlaşma kavramı düşünmeyin sadece yol alın anlamında da okunabilir.[188]

Yersizyurtsuzlaşma mültecilik kavramından ziyade göçebe kavramını çağrıştırır. Mülteci yerleşim amaçlı yer değiştiren olarak anlaşılabilmekle birlikte göçebe her an yeni yurtlanmalara açık olduğu için çadırı devamlı yanında taşıyarak yeni yurtlara her daim açıktır. Molar biçimde örgütlenen sistemler yerine moleküler olana davet ederek aile, iktidar, ideoloji, aşkınsal gibi kendine sadık mürid arayan yapıların boyunduruğundan kurtarmak ister.[189] Kapitalizm örneğinden yola çıkacak olursak özneyi önce yerinden edip sonra tüketim nesnesi adına kodlayıp yeniden yerli-yurtlu kılar. İnsanı arzularından kavrayıp onu tüketimle eşdeğer hale getiren kapitalizm filozofun radikal biçimde eleştirdiği noktalardan biridir. Filozof yalnızca bu kavramda değil tanıttığı kavramların ortak özellikleri özetlenecek olursa özneye giydirilmeye çalışılan bir bakıma deli gömleğinden kurtulmak olarak düşünülebilir. Özneye giydirilen bu deli gömleği ile birlikte özne baskı altına alınmış olur. Hürriyet aşkı yazarın bütün kavramlarının ortak davası olarak düşünülebilir.[190] Özneye yasalar sunulması yoluyla belli şeylerden tiksinti duyulması oluşturularak öznenin özgürlüğüne ket vurulur. Oysaki tiksinti özne için, farkın gelişiyle alakalı hissettiği bir şey olmaktan çok yasanın bizzat kendisidir.[191] Yerliyurtlulaşmayla birlikte sabitliğe çekilmek yoluyla arzunun önü tekrar tekrar kapatılır. Direnmeyi fiziksel anlamda bir savaş olarak dile getirmeyip daimi bir kaçış çizgisi ile dile getiren filozof için şair Turgut Uyar'ın şiirlerindeki havaya denk düşer denilebilir. Deleuze adeta Turgut Uyar'ın Denge şiirine karşılık geldiği yorumlanabilir:

Aşkım da değişebilir gerçeklerim de
Pırıl pırıl dalgalı bir denize karşı
Yan gelmişim diz boyu sulara
Hepinize iyi niyetle gülümsüyorum
Hiçbirinizle dövüşemem
Benim bir gizli bildiğim var

[188] Deleuze - Guattari, *Kapitalizm ve Şizofreni 2: Bin Yayla*, 40.
[189] Aydın Şahin, *Deleuze ve Guattari'nin Anti-Ödipus: Kapitalizm ve Şizofreni Adlı Eseri Üzerine Bir Çalışma* (Muğla: Muğla Sıtkı Koçman, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 124.
[190] Yıldız Taghızade, *Feminist Teoriye Yeni Bir Müttefik Aramak: Deleuze ve Guattari* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, ts.), 40.
[191] Taghızade, *Feminist Teoriye Yeni Bir Müttefik Aramak: Deleuze ve Guattari*, 32.

Sizin alınız al inandım
Morunuz mor inandım
Ben tam kendime göre
Ben tam dünyaya göre
Ama sizin adınız ne
Benim dengemi bozmayınız[192]

Bu dizeler filozofun baskılara sabitliklere karşı duruşuna örnek oluşturabilir. Deleuze felsefesinde olduğu gibi bu dizelerde de her şey değişebilir olduğu ve hiçbir sabitliğin olmadığı görüşünün hakim olduğu ileri sürülebilir. Aşklarım da inançlarım da devamlı yersizyurtsuzlaşabilir şeklinde dizelerde belirten Turgut Uyar bu şiiriyle yersizyurtsuzlaşmaya devamlı açık olmanın ifadesi olarak okunabilir. Dizeler bir bakıma kısıtlamalara karşı özgürlük istenci olarak bağırıp kendine göre yer yurt arar.

Deleuze için iletişimin kabusu öteki adına iş yapmaktır. Yerliyurtluluğu daimi olan sabit biçimde olan temsilci düşünceler kimsenin kendi adına konuşmasına izin vermez. Kendi adına konuşmanın bile imkansız olduğunu düşünen filozof başkası adına konuşmanın ahmaklık olduğunu ifade eder. Fark kendini ortaya çıkardığı müddetçe filozofun tezi görevini yaptığı ileri sürülebilir. Farkı ortaya çıkarmak başkaldırıyı yapabilmek olarak yorumlanır.[193] Bu farka ihtimam felsefesiyle birlikte, başkaları ile ortak bir hafifleme ortaya çıkacaktır. Filozofun diğer kavramlarında olduğu gibi bu kavramda da köşeli, sınır belirten yapılardan kurtularak hafiflemenin bir diğer kavramını ortaya atar. Şahıs kiplerini bir kenara bırakarak hafiflemeye adım atmak yersiz yurtsuzlaşmanın ana yurdudur. Tek bir ana yurt var o da yersizyurtsuzlaşmadır.[194] Baskın, sömürgeci kültürler ise zor kullanarak kendi köksapıyla birlikte başka köksaplarla ilişkiye girerek onu kendi cisminde eritip hakim olmaya çalışır. Esas olarak sömürgeci köksap ve minör köksap karşılıklı olarak yersizyurtsuzlaşıp yeni bir harmonik kültürle yeniden yerliyurtlu hale gelir. Buna karşılık sömürgeci köksap ağaç biçimine gelip kök yaratmak isteyerek özgürlüğü engeller.[195] Her ilişki bu sistemde bir köksap değeri taşıması bakımından

[192] Turgut Uyar, *Büyük Saat* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011), 119.
[193] Gılles Deleuze, *Fark ve Tekrar* (İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2017), 83.
[194] Fatma Doğrusözlü, *Hareket İmgeden Zaman İmgeye Yersiz Yurtsuz İmajlar: Deleuze ve Guattari Düşüncesi Ekseninde Göç Filmleri ve Yersizyurtsuzluk* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 25.
[195] Sutton - Jones, *Yeni Bir Bakışla Deleuze*, 26.

birincil olmayıp daimi olarak ortadan eklenen ve merkezi bir anlam taşımayan biçimdedir. Köksaplar, birleşerek bir ağaç oluşturarak göğe yükselemezler. Köksaplar ancak yana doğru bir şekilde yatay bir eğilim gösterirler. Bu haliyle kösapların yatay bağlantılarla birleşerek ağaç biçimli, merkeziyetçi biçimde davranmasını ve birleştirilmesini filozof eleştiriye tabi tutmuştur.

Deleuze'ün Felsefesi; herkese kendi şarkısını, kendine özgü tonla söylemesine izin verir. Bu felsefede referans verme yoktur. Merkezi olmayan noktalardan bahsedilebilir. Rasyonel şematik atlasa sığınmadan saf bir yeniyi duyumsama felsefesini sunan filozof bizi anlamsız olana yanlışın adeta yaratıcı gücüne davet eder. Evler belli bir temeli olan ve bu temelde gökyüzüne yükselen yapılar olmaktansa her an her yere yerleştirilebilen prefabrik ev olarak düşünülebilir. Bu düşünceyi daha da ileri götürürsek bir ev dahi olmak zorunda olmayabilir. Her an her yere yerleşebilecek olup yerleştiğimiz anda yurdun bozguna uğrayıp yeniden başka yurtlara açık olması durumu olarak değerlendirilebilir.[196]

Öznenin arzuları, yerliyurtlu kılınarak özne sözde olarak evli barklı kılınır. Gerçekte ise arzular, saraylara hizmet için temsilci düşünceye sığdırılmıştır. Aynı şekilde öznenin nikahdışı cinsellik yaşaması iyi oluşu kötü etkileyeceği gerekçesiyle temsile sığdırılır. Örneklerin detayına inildiğinde ise filozof arzuların temsilci düşünceyle kodlandığını başka yeryurtlara tutsak edildiğini düşünerek reddeder.[197] Kiminle evleneceğimiz, evlenip evlenmeyeceğimiz, nasıl bir coğrafya ve mekanda yaşamak istediğimiz, arzularımızın hangi mekanlarda gezineceği bir güç tarafından belirlenemez ve belirlenmemelidir. Arzunun bu kodlamalarına karşı devrimci duruşu ise kaçışı ve devamlı yeni yurtlar arayışı gerektirir. Bu felsefe biçiminde varolagelenin yani oluş halinde olan şeyin hiçbir noktasında uzlaşma sağlamaz. Uzlaşma yapıldığı an düşünce ve yaratıcılığın bittiği anlamına gelir. Uzlaşmak hangi sorunlara yol açabilir? diye düşünebiliriz. Uzlaşmanın olduğu yerde adet haline gelme mevcuttur. Hepimizin aynı şeyi söylediği yerde; ortak anlamların tekrar ettiği, merkezileşmenin olduğu varsayılıp düşüncenin olmadığı sonucu çıkartılabilir. Bu felsefe bir iyi niyet felsefesi değildir. Bu felsefede, her

[196] Colebrook, *Gilles Deleuze*, 83.
[197] Colebrook, *Gilles Deleuze*, 146-147.

an için alışkanlıkların kof halinden sıyrılıp yeni topraklar keşfetmenin sürecinde olmak anlamı vardır.[198]

Deleuze ve Guattari yeni olan her şeyden zevk almaları dolayısıyla hem kavram yaratmada hem de var olan kavramları farklı şekilde ilintilendirirler. Sıradışı benzetmelere başvuran yazarlar için Tanrı bir bakıma ıstakoz olarak dile gelir. Istakoz pençeleri ile varlığı sabitler. Istakozun pençeleri hareketi durdurup yaratıcılığı engeller. Istakozun pençeleri bir tür katmanlar oluşturarak düzen vurgusu yapar. Bir diğer örnek olarak Kapitalizm ve Şizofreni adlı eserin 2.cildi olan bin yaylada Conan Doyle'un Sherlock Holmes adlı sakin, mantıklı bir dedektif karakteri kullanmak yerine Last Word kitabındaki son derece dik kafalı, egzotik, yerleşik değerleri sorgulayan, tehlikeli yerleri seven bir bilim insanı Profesör Challenger adlı karakteri tercih etmiştir. Profesör Challenger bir konferans salonunda kitleye verdiği konuşmanın salonunda izleyiciler giderek azalıp salonda kimsenin kalmamasıyla son bulmuştur. Seyircilerin yokluğuna rağmen Profesör konuşmaya devam etmiş olup sesi giderek değişerek hayvansı bir hal alır. Bu karakterin konuşmaya devam etmesi şizofrenik bir süreç olarak okunulması düşünülmekle birlikte bir yersizyurtsuzlaşma örneği olarak da görülebilir. Bütün oluş sürecinde hem yerliyurtlu olmak hem de yersizyurtsuz olmak barınır. Bu oluş sürecinin imlenmesi yoluyla varlığı bütünüyle yerli yurtlu olarak okumak, varlığı sabitlemek, yersizyurtsuzlaşmanın getirdiği devamlı oluş halinde olan yersizyutsuzlaşmış sorularımızı nereye sığdıracak? Karakter, kavram vb. birçok detayda bu tercihin ortaya çıkması farklılığın izini her anlamda sürmesi olarak anlaşılabilir.[199]

Tözün sabit değişmez madde anlayışı yerine tözün zaman içinde kumtaşı ve şistin dönüşümle birlikte şiste dönüşmesinden başka bir şey değildir. Töz daima bir algoritmaya sahip olduğu gibi devamlı yazılmaya devam ederek güncelleme alınan biçiminde düşünülür. Sabit yapılardan; belli bir anda yakalanan temas, etkileşim olarak bahsedilebilirliği kabul edilmekle birlikte bu yapının bir son safha biçiminde düşünülmesine tanrının ıstakoz haline gelmesi olarak ele alınır.[200] Özneyi sabit olarak düşünüp imlemek onu belirli bir arta kalan anla durdurmak anlamında düşünülür. Belirli

[198] Hughes, *Deleuze'den sonra felsefe*, 15.
[199] Deleuze - Guattari, *Kapitalizm ve Şizofreni 2: Bin Yayla*, 50-51, 75.
[200] Deleuze - Guattari, *Kapitalizm ve Şizofreni 2: Bin Yayla*, 52.

bir anı fotoğraflayıp öznenin hep cismin o anı biçiminde gösterilerip bu önvarsayımı bütüne imlemek bir keyfilik ve despotizimdir.[201] Buradan hareketle her şeyin tutarlı olduğu, gerçeğe hizmet ettiği gerçeği sabit bir varlığa indirgemeden katmanlar halinde olduğunu gözleyip her katmanın yoğun, karmaşık ve birbiriyle sürekli ilişkide olduğu çıkarılabilir.[202]

Yersizyurtsuzlaşma bir köksap biçiminde dile getirilir. Yersizyurtsuzlaşma bu anlamıyla birlikte yatay bir bağlantıya sahip olup Tanrıya doğru yükselen bir dikeyliğe sahip değildir. Köksap biçiminde bir yersizyurtsuzlaşma mevcuttur. Köksapçı düşüncede ovalar alabildiğine genişler. Köksapçı düşünce gökdelen biçiminde bir merkezilik olmayıp göçebe biçiminde konaklar haldedir. İlerleyin değil, yana kayın şeklinde ifade edilir. Köksapçı düşünce de ileri-geri olma durumu yoktur. Her şey ortadan başlar.

2.6. Köksap/Rizom

Hem teorik hem pratik bir mücadelenin bir diğer örneği olan köksap, dikotomik yapılar, devletçi, bürokratik, hiyerarşik ağaç biçimli düşüncedeki köklere karşılık bir yapıbozum yöntemi olarak kullanıldığı dile getirilebilir.[203] Bu kavram ilk olarak Deleuze ve Guattari'nin Kafka üzerine yazdıkları eserde ortaya konulur. Yoğunluklu değişim ve kaçış çizgileri rizom kavramını tanımlamada önemlidir. Bağlantısallık, kodlamanın moleküler oluşu, çokluklar, anlam sabitliği olmayan kopmalar, katmansızlaşma rizomun genel özellikleri arasında sayılabilir.[204]

Bu kavram filozof için sabit ve değişmez olan varlık anlayışından ayrılmak için mahiyeti yüksek diğer kavramlardan biridir. Köksap tek bir merkezden yükselerek dallanıp budaklanan bir halde olduğu söylenemez. Bunun yerine yana doğru yayılan her şeyden bir miktar içeren çok bağlantılı bir sistem içerir. Bu kavramın ağaç biçimli düşüncenin tam karşısında yer aldığından bahsedilebilir. Kapitalizm ve Şizofreni eserinin Bin Yayla adlı 2. cildinde Deleuze ve Guattari kendilerinin dahil olmak üzere tek bir kökten yükselmediğini ileri sürerler. Kendilerinin dahil olmak üzere çokluklar içerdiğini belirterek eseri iki kişi yazdıkları düşünülmekle birlikte eserin kalabalıklardan oluştuğunu

[201] Deleuze - Guattari, *Kapitalizm ve Şizofreni 2: Bin Yayla*, 77.
[202] Deleuze - Guattari, *Kapitalizm ve Şizofreni 2: Bin Yayla*, 80.
[203] Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 1027.
[204] Young vd., *The Deleuze and Guattari dictionary*, 262.

belirtirler.[205] Her birey içerisinde çokluklar barındırır denilebilir. Bu düşünce yapısında merkeze bağlı hiyerarşik yapılar; var olanın özgün yapısını engelleyip bir tıkanıklık yaratır. Deleuze ve Guattari ile ortaya koydukları bu yeni kavram olan rizom merkezsizleşmeyi örgütleyen bir başka devrimci kavramdır. Çokluğun ağaç biçiminde aşağıdan yukarıya hiyerarşik düzlemde açıklanmasına bir dinamit de rizom kavramının yerleştirdiği ortaya konulabilir. Bu kavram sürekli olarak türeyen, yanlara doğru açılan, hiçbir iktidar kabul etmeyen, her daim çoğalan, çoğaldıkça farklılığın tonunu arttıran birlik; sabit, aşkınsal olana indirgenemeyecek düzeyde hareketli ve devrimci niteliktedir.

Bu paragraflarda amaç ne bu kavramı ne de öteki kavramları imleyip sabitlemektir. Yazmak ve izah etmenin amacı ise; keşfedilecek olan yeni coğrafyaların haritaya devamlı olarak işlenmesidir. Bu keşfetme sürecinde devamlı yana açılma olmakla birlikte iç içe geçmiş çokça çemberler mevcuttur. Buradan hareketle özne, ikili ilişkilerle sınırlı kalmayıp hep yeni topraklar keşfetmenin arayışındadır.[206] Var olanların bütün olarak bir arada olması yeninin oluşumuna engel olmaktan ziyade yeninin üretimi olarak dile getirilir. Çokluklar içerisinde devamlı olarak benzersiz olan mevcut halde bulunup bunu seçip çıkarmak ise yaratıcı düşüncenin birincil vazifesidir. Bu düşünme biçimi üst senteze katiyen mümkün yer bırakmayıp devamlı bir biçimde sabitleştirmekten uzaklaşan biçimde ortaya çıktığı ifade edilebilir. Köksap biçimli düşünme hiçbir şekilde yerliyurtlu olmadığı anlamına gelmeyip bunun aksine devamlı ve değişmez yurtlak alanlara karşıtı olduğu ileri sürülebilir. Deleuze felsefesinde yeryurt edinildiği andan itibaren her an yerinden edilme yahut göçebelik de mevcut olduğu denilebilir.[207]

Öznenin devamlı olarak değişim içerisinde olması üzerine bir merkezi var mıdır, sabitliği var mıdır? vb. soruları gündeme getirmektedir. Deleuze felsefesinde özne üzerine yapılan sabitleme çalışmalarında Freud ilk sıralarda anılır. Filozof için Freud özneyi çekirdek aile ile kısıtlı hale getirmiştir. Deleuze ise öznenin ancak antika biçiminde, arta kalan geriye kalan hallerde ifade edilebileceği, devamlı sabit değişmez bir özneden bahsedilemeyeceğini düşündüğünden söz edilebilir. Öznenin var olan hali konuşulmaya başladığı andan itibaren özne değişmeye devam ettiğinden kaynaklı olarak üzerine

[205] Deleuze - Guattari, *Kapitalizm ve Şizofreni 2: Bin Yayla*, 13.
[206] Deleuze - Guattari, *Kapitalizm ve Şizofreni 2: Bin Yayla*, 15.
[207] Deleuze - Guattari, *Kapitalizm ve Şizofreni 2: Bin Yayla*, 16.

konuşulacak bir öznenin olmadığı ileri sürülebilir. Filozof için sabit olduğu sanılan özne esasında arkeolojik bir kazıdan geriye kalan kalıntılardır. İnsanlık devam etmektedir. Buna karşılık yeni kalıntılar da var olmaya devam edecektir. Filozofun düşüncesinde bulunan kalıntılar ne ilk kalıntılardır ne de son kalıntılar olacaktır.[208]

Deleuze'ün giriştiği proje bir bakıma defaatle Bing-bang patlamasını yaşatmaktır. Öznenin oluşumu büyük bir patlama ve hep yeni baştan bir oluşumun mevcut olduğu bir süreç olarak dile getirilebilir. Filozof özgürleşme imkanı olarak dikotomik, sabit, değişmez vb. kavramlardan kurtuluşu önemli bulur. İnsan bedeninden yola devam edecek olursak insan bedeninin anlamı nedir? Filozof için insan bedeni; evlilik, cinsiyet, cinsellik vb konularda dikotomik, sabit normlara hapsedilmiştir. Bu sabitliklerden kurtulmanın yolu, bu tür karşıt yapılara verilen önemi dikkate almayıp bedeni bütün farklı deneyimlere açmaktır. Bedeni homoseksüel bir tecrübeye doğru ilerletmek ve bedenin kendini yatay bir biçimde açması yoluyla rizom biçiminde bir düşüncenin hakkını verdiği düşünülür. Örneklerden hareketle şöyle denilebilir: ayrıcalığı, ağaç biçiminde kökleşip sabitleşen yapılar yerine bütün civarlara yayılabilen bir kök oluşturmayan rizom biçiminde düşünceye vermek düşünmenin hakkını vermektir.[209]

Göstergelerle kurulmasına izin verilen ilişkinin yoğunluğu, temaşa ve geçirilen vaktin artışı farkın fark edilmesini sağlayarak anlamı ortaya koyar.[210] Anlam bir bakıma geleni misafir edip zaman geçirmektir. Misafir kavramından da anlaşılacağı üzere hiçbir anlam yerleşik hayatı tercih etmeyip Deleuze felsefesi gereği olarak devamlı bir biçimde göçebeleşerek yeni tecrübelerin kapısını aralamalıdır. Filozof için özneye ait sabit biçimli tek bir sözcük ne oldu ne de olacaktır. Deleuze'ün felsefesinde sözcükler bir makineden ötekine bağlanmaktan öte bir şey olarak algılanmamaktadır. Birey ancak çoklu bağlantılarla anlaşılabilir. Birey çoklu bağlantılarla birlikte kişiliğe dair sabit izler silinmekle birlikte hakiki isimlendirmenin gerçekleştiğinden bahsedilebilir. Bu felsefe biçimi, psikanalizin tekil tiyatrosundan çoğul bir oluşa davet felsefesi olarak anlaşılabilir[211]

[208] Zourabichvili, *Deleuze*, 136.
[209] Gülerkaptan, *Deleuze Felsefesinde Bedenin Özgürleşme İmkanları*, 12.
[210] Mutlu Bıçak, *Gilles Deleuze'de Anlam Üretimi* (Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021).
[211] Deleuze - Guattari, *Kapitalizm ve Şizofreni 2: Bin Yayla*, 48.

Öznenin; homojen sabitliklere tıkalı halde bırakılmayarak çoklu yapılara açılması anlamında desteklenmesi, ideolojik baskılara bağımlı kalmaması bir hayli yüksek önemdedir. Platon'dan uzak durarak simulakr düşünceye; yapay ve taklit anlamında değil gerçeğin önemli bir parçası olarak bakmak, başka bir dünyayı mümkün kılmayan nomos yerine tecrübeye, devamlı açık olan kestirilemeyen yaratıcılıkların dibinde gezgin bir nomos tercih edilir. Düzenin olmamasından keyif alan Deleuze kaosa övgü yaparak adeta deliliğe övgüyü çağrıştırmaktadır.[212]

Deleuze felsefesinde kavramlar genellikle bir merkezin dışındadır. Merkezsiz bir yapıyı savunan bu kavramlar rizom biçiminde düşünceyi temel alarak kodlanmaya karşı çıkar. Bu felsefe biçiminde ideolojiler, dört büyük din, peygamberler, akrabalık ilişkileri birer tiran haline geldiğinden söz edilebilir. Bu tür temsilci kavramlar özneye belirli yargılar yükleyip özneyi hükümlü hale getirerek sınırlandırırlar. Deleuze düşüncesinde bu sistemlerin hepsi kayıtsız bir şekilde uyma, bağlılık, sadakat isterler. Filozofa göre bu despotizmden kurtulmanın yolu kodsuzlaşarak rizom biçiminde devamlı olarak düşünmektir.[213]

Deleuze için ağaç biçimindeki düşünceyle birlikte temsil edilmek istenen öznenin farklılığı özdeş hale getirilerek bir bakıma inkar edilmiştir. Post yapısalcı düşünceyle birlikte tekilliği yok sayan bütün sistemler eleştiriye tabi tutulmuştur. Bu yeni postyapısalcı gelenekle birlikte öznenin temsille birlikte farklılıkların budanmasını şiddetle eleştirerek farklı yaşam biçimlerinin meşru yollarını açma gayretinde bulunmuşlardır.[214]

Köksapçı düşüncenin ve diğer kavramların çalışmasına izin veren şizofrenik gezintiyle birlikte en olgun biçimlerinden biri göçebe ve savaş makinesi kavramı olduğu ifade edilebilir. Göçebe ve savaş makinesi; sınır tanımayan bir halde sapkınlıkların farklılıkların mücadele yöntemi olarak dile getirilebilir. Göçebe olmak yoluyla öznenin

[212] Alain Badiou, *Deleuze: Varlığın Uğultusu*, çev. Murat Erşen (İstanbul: Monokl, 2019), 25-26.
[213] Ömer Say, "Deleuze ve Guattari'de Toplum ve Dil Görünümü", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 9 (2017), 383.
[214] Kasım Küçükalp, "DELEUZE VE GUATTARI'NİN ARZU FELSEFESİ ve POLİTİKASI", *Felsefe Dünyası* 49 (15 Temmuz 2009), 233.

devamlı biçimde farklı olanın yolunu açma gayretinde olduğu ifade edilebilir. En genel biçimde özetlenecek olursa bütün sapkın, marjinal sistemlerin, ortak kaçış çizgisinin tek yumruk haline gelmesi olarak ifade edilebilir.

2.7. Göçebe ve Savaş Makinesi

Göç kavramı yaygın olarak bir yerden bir başka yere fiziksel olarak yer değiştirme hali olarak kullanılır. Göç kavramı mekansal bir yer değiştirme olduğu kadar zihinsel bir yer değiştirme anlamına da gelir. Göç kavramı yer ve zihin anlamında bir başka şeyle etkileşerek karşılıklı bir değişim dönüşüm yaratır. Filozof ise bu yer değiştirmeyi zorunlu ve gerekli görür. Yer değiştirmek şeyleri imleyerek kalıcı olanın durağanlığından kurtarmak anlamında okunabilir. Sarsılmaz bir yapının varlığına itimat etmeyen filozof değişmez olduğu düşünülen şeylerin akışkan ve çeşitli katmanlardan oluştuğunu göstermeye gayret etmiştir. Bu doğrultuda filozofun göçebe kavramı diğer bir önemli kavramdır. Aşkınsal düşüncenin farklı katmanları tek bir yapı biçiminde göstererek farklılığı tahakküm altına almasına karşın içkin felsefe ile filozof farklılığı olumlamanın yoluna odaklanmıştır.[215]

Filozofun göçebelik sisteminde, mekanın pürüzlü yapısının yerine pürüzsüz olması tercih edilir. Pürüzlü mekanlar bakışa sınır getirip onu sabitlerken pürüzsüz mekanlar ise akışa en uygun yapıda olup göçebelik için en uygun yersizyurtsuzlaşma biçimini verdiğinden tercih edilir. Pürüzlü mekanlar anlamı sabitleme peşindedir. Pürüzlü mekanların belirli bir coğrafyası vardır. Pürüzlü mekanlarda anlamın sabitliğiyle birlikte devletleşme varlığını gösterip pürüzlü mekanlar ilerleyici mantıkla temellenirken göçebe sistemde ilerleme veyahut gerileme olmayıp saf bir oluş felsefesi vardır. Savaş makinesi ise temelleri bir bir altüst ederek kodsuzlaşarak gerçek bir karşı devrim üretir. Göçebe olmak varlığın daimi akışı olup en gerçekci devrimdir. Pürüzsüz bir göçebelik tarihsizleşerek despot bütün egemenliklerin çizgilerinden kaçmak anlamına gelir.[216] Deleuze düşüncesinde, düşünceyi ebedi potansiyelde genişletmek adına felsefeye ve bu tür kavramlara ihtiyaç olduğunun altı çizilir. Kavramlar şeylere giydirilmiş gömlekler olmayıp bir tefekkür biçimine yönelme anlamına gelerek gerçek bir üretimdir. Felsefe kavramlar sunarak gündelik yaşam pratiklerinden sıyrılarak alışılmadık yaşam

[215] Küçükalp, "DELEUZE VE GUATTARI'NİN ARZU FELSEFESİ ve POLİTİKASI".
[216] Kılıç, *Deleuze-Guattari / Şizoanaliz Yaratıcı Bir Fark ve Arzu Ontolojisi*, 167-171.

biçimlerinin yol haritalarını daima güncelleyerek oluşturur. Bu felsefe biçiminde gündelik ifadelerin sıradanlığından uzaklaştıkça elit bir kültüre yaklaşılır. Buradan hareketle göçebe yaşam elitist bir tavırdır denilebilir.[217]

Deleuze düşüncesinde felsefe, devamlı yeni yaşam olanaklarının kıyısında gezmek olarak tanımlanabilir. Bu felsefe biçiminde filozof bir bakıma gemide seyahat eden biçimde rotası belli olmayan bir kıyıya varıştır. Kıyıya vardığı andan itibaren yeni bir göçün hazırlığını yapmak olarak okunabilir. Bu felsefede hiçbir kıyı daimi yerleşim yeri haline getirilmez. Yerleşik hayat sınırlayan, otorite kuran baskıcı bir sistem olup göçebelik farklı oluşun özgür düşüncenin kapısıdır. Küçük olduğu düşünülen ufak farklılıklar kelebek etkisi biçiminde hayatın bütününe sirayet ederek şekilde dönüştürmektedir.[218]

Yerleşik sistemlerde uzlaşı olduğu görünüp örtünün altında tahammül edemeyen, baskılama ve bir tür şiddet vardır. Filozof için barış ortamı görünen örtünün altında şiddet barındığından devamlı göçebe olmak hakiki bir ev sahibi olmaktır. Deleuze düşüncesinde, yerleşik olmakla birlikte kendine göre bir eve sahiplik edilemeyeceği fikrinden hareketle yerleşik sistemde kalmak özgürlüğün elden gitmesi anlamına gelir. Göçebe olarak tartışmalardan, kanılardan, didaktik söylemlerden uzak yerleşkelerin yolu açılır. Filozof bir bakıma bir ovaya yerleşmiş düzenli kentlerden uzaklaşarak yaylalarda göçebeleştiği ifade edilebilir. Filozofun düşüncesinde düzen; güven verici, birlik içinde görünmekle birlikte ilginç ve yaratıcı değildir. İlginç olmanın ön koşulu bu birliğin güven verici kıyılarından uzaklaşmaktır. Deleuze için tanımlama düzeneğinin tahrip olması yaratıcılıktır. Düşünme eylemi şeyleri kendiyle birlikte sürükler. Filozof için düşünme aynı yolda gitmemektir.[219]

Yukarıda değinilenlerden hareketle göçebe sistemi savaş makinesinin akışında en uygun yaklaşım olarak görülmektedir. Göçebe sisteminin savaş makinesi olarak adlandırılmasıyla birlikte makinelerin sabit bir isimle anılmasına karşı çıkılmıştır.

[217] Colebrook, *Gilles Deleuze*, 26-27.
[218] Colebrook, *Gilles Deleuze*, 46.
[219] Zourabichvili, *Deleuze*, 59, 74.

Devletler, ideolojiler şeyleri kaparak zorba bir biçimde birleşime tabi tutarken göçebe olan savaş makinesi devamlı yer değiştirerek bağlantıları ortaya koyar.[220]

Göçebe ve savaş makinesi kavramı, Anti Kapitalizm ve Şizofreni birinci cildi yazıldıktan hemen sonra Deleuze tarafından eksikliği fark edilip ikinci cildinde üzerinde yoğun emek harcadığı bir kavramdır. Bu kavram ile Deleuze en iyi devlet yönetim biçimleri olan oligarşi, monarşi, demokrasi vb seçimlerden birinin mücadelesinde olmaktansa bütün devlet sistemlerinin dışarısında bir sistem mevcut mudur? sorusunu sorar. Bu soruyla birlikte devletin kapma aygıtı olmasına izin vermeyen sorunun arayışında olduğu öne sürülebilir. Savaş makinesi küçük yumruklarla dövüşmek yerine bütünleştirici haliyle gerçek bir anti-devlet olarak işlev görür denilebilir. Bu kavram ile birlikte bütün kaçış çizgilerini, sapkınlıkları birleştiren bir makine tasarlamaya çalışır. Eşcinsellikten bütün marjinal sapkınlıklara değin birleştiren bir savaş makinesi tahayyül edilir. Bu tür yersizyurtsuzlaşmayla birlikte tekrardan psikanalizin ürettiği düzeyde ödipuscu üçgende yapay olarak yerliyurtlu hale gelmesi imkansız olmalıdır. Ne bir devlet ne bir tek parti üreten bir baskı sistemi aranır. Bunların hepsinin ötesinde bir devlet potasında eritilmeyecek olan bir savaş makinesi olan bir kurulumdur. Bu bir yerleşik dağılımı ifade eden kodlayıcı, katmanlaştırıcı, hiyerarşik hale getiren bir sistem olmayıp aksine kodları reddeden bir göçebe dağılımdır. Nietzsche'ci anlamda ele alırsak reaktif olan devleti, yerleşik kodlayıcı dili ifade ederken arzunun yersizyutsuzlaşarak serbest dağılımını sağlayan ise etkin göçebe dağılımdır. Bir bakıma üst insan profilini üstlenir denilebilir. Yollar, ticaret, sermaye, sınırlar bütünüyle göçebe dağılımı engelleyen kapma aygıtı olan devleti temsil ederler. Örneğin baraj yapımından kanallara değin devlet bir kontrol mekanizması olarak işlev görür. Sayılar dahi ölçme ve hesaplama yoluyla kontrol amacıyla kullanılır. Yersizyurtsuzlaşmayı sürekli hale getirmenin bir diğer boyutu olan göçebe ve savaş makinesi kodlara karşı daimi bir savaşın yolunu arar. Sürekli sorulan göçebe sisteminin devamlılığı ve nasıllığı sorusu numen olarak bilinebileceği ancak fenomen olarak deneyimlemeyeceği ile tamamlandığı ileri sürülebilir.[221]

[220] Deleuze - Guattari, *Kapitalizm ve Şizofreni 2: Bin Yayla*, 447-448.
[221] Daniel W. Smith, *"on the Noumena of History": On the Status of Nomads in Deleuze's Thought* (Erişim 07 Ocak 2025).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DELEUZE FELSEFESİNİN İMKANLARI VE SINIRLILIKLARI

3. İmkan ve Sınırlılıklar

3.1. Mistik bir pusula(eleştirel kaçış çizgisi) olarak şizofrenik özne

Şizofrenik özne yöntemi ne işe yarar? Şizofrenik özne, bir kurgu roman projesi olarak mı kendine yer edinir? Şizofrenik özne, bir pusula görevi görerek gökyüzünde kuzey yıldızı olarak kalabilir mi? Şizofrenik öznenin mistik bir pusula olarak gökyüzünde asılı kalması özgürlüğün yolu olarak düşünülebilir. Mistik bir pusula olarak daima özgürlüğe giden bir yer yön bilgisi olarak okunabilir. Şizofrenik öznenin bir bakıma serbestçe gezinen bir yeryüzü cenneti hayal ettiği ileri sürülebilir. Şizoanaliz, pratik hayatta süreğen bir biçim olarak tezahürü zor olmakla birlikte sınırları genişletme potansiyeli dolayısıyla önemli değerde olduğu söylenebilir.

Şizoanaliz yöntemi; Deleuze ve Guattari'nin psikanaliz, devlet, toplum vb. radikal sistemlerin iktidar yaratmasına karşılık olarak ciddi bir eleştiri biçiminde ortaya koydukları iş birliğinin ilk nüvesi olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Kapitalist sistemin, rahip sistemlerin, çeşitli ideolojilerin arzuyu kısıtlamasına karşılık olarak şizoanaliz yöntemi geliştirilmiştir. *Arzu düşünceye, söyleme, eyleme nasıl geçer?* Deleuze düşüncesinde şizoanalizin aradığı temel sorunun bu olduğundan söz edilebilir. Şizoanaliz yöntemi farkı koruma anlamında bir muhafız görevi gördüğü ileri sürülebilir. Deleuze felsefesinde muhafaza edilmesi gereken tek şey şizofrenin serbest gezintisidir. *"Yeniden yerleşimcilik"* fikri taşıyan psikanalizin, insanı bir aile fikrine sabitlemek yoluyla geleceği ipotek altına aldığı söylenebilir. Şizoanaliz *"temsilci ızgara"* ile arzunun kesintiye uğratılması ve sansürlenmesine karşı çıkar. Şizoanaliz projesi öznenin önceden yazılımı tamamlanmış ve hiçbir şekilde güncelleme almayan biçimine karşı çıkar. Şizoanaliz ile birlikte genetik, fizyolojik, algısal her türden bağlantıları içeren bir özne anlayışı geliştirilir. Deleuze düşüncesi açısından özne; ailede anne-baba-çocuk üçgeni, ödipus kompleksine hapsedilmemelidir. Öznenin aile içerisinde sabit biçimde açıklandığı yorumu, bir düzenleme olmakla birlikte yalnızca bu yorumuyla birlikte açıklanması

özneyi çarpıtmak anlamı taşır. Öznenin sabit biçimli yorumuyla birlikte klinikte bir uzmanın yorumları tarafından istismar edilmeye açık olduğu ifade edilebilir. Şizoanaliz ne vaad eder? Şizoanaliz, aile içerisinde var olan öykünün ortaya çıkan bağlantının yalnızca küçük bir miktarını oluşturduğunu iddia eder. Deleuze felsefesi şizofrenik gezintiye devam etmeyi önerir. Şizofrenik gezintiyle birlikte yaşamın küçük bir alana sıkıştırılmadığı söylenebilir. Bu felsefe biçiminde yaşam, bağlantılar ürünüdür. Deleuze düşüncesinde bağlantıları; aile, ideoloji vb. temellerde açıklamak bağlantıları engelleyip özneyi nevrotikleştirmektir. Buna karşılık şizoanalizde her şey birer makinedir. Öznenin yaşamının yeterli düzeyde anlaşılması adına bu makinelerin çeşitli düzeyde birleşerek oluşturduğu farklılıkları tanımak gerektiği ve şizoanalizin önemli değerde olduğundan bahsedilebilir. Kendine göre bir yaşam üretmek için arzunun devrimci yönünü kullanmak gerektiği öne sürülebilir. Arzuyu; nevrotik bir özne yerine şizofrenik bir özneyle hayata geçirmek *"despot biçimli ızgaralar"*ın sınırlarını terketmek anlamında tezahür eder.[222]

Yaşam içerisinde çeşitli söylemler adı altından yasa, adalet olarak sunulan şeyler bir iktidar biçimine hizmet anlamı taşıyabildiği örneklerin mevcut olduğu ileri sürülebilir. Öznenin çeşitli açılardan keyfi olarak kısıtlandığı durumlar yaşanmaktadır. Özneye telkin edilen sınırlar, politik veya bireysel bir öznenin keyfi süzgeçleri olabilir. Özneyi kendi arzularından kısıtlamak isteyen temsilci sistemler *"Dikkat et, fazla ileri gitme!"*[223] sloganları adı altında engelleyebildiği söylenebilir. Deleuze düşüncesinde *"felsefenin çokluk teorisi"*[224] olduğu düşünüldüğünde arzunun bu türden kısıtlanmalarına karşılık olarak bir devrimci yöntem olan şizoanaliz geliştirilir. Öznenin kendi tekil dünyasını oluşturması, ahlak vb. kavramların istismar edilmesi yoluyla engellendiği ileri sürülebilir. *"İşin doğrusu, varolan şey katiyen görünüşteki ya da gerçek çelişkiler değildir, ama mizahın dereceleridir."*[225] *"Ahlaksızlıktan daha çok, der Proust, delilik ve onun masumiyetidir huzursuz edici olan."*[226] Yeni olanın genellikle bilinmez olduğu düşünüldüğünde; konfor, güvenlik vb. sebeplerle temsilci sistemler öznenin önünü

[222] Charles J. Stivale, "Gilles Deleuze & Félix Guattari: Schizoanalysis & Literary Discourse", *SubStance* 9/4 (1980), 46-50.
[223] Deleuze - Guattari, *Anti Ödipus*, 200.
[224] Deleuze - Parnet, *Diyaloglar*, 175.
[225] Deleuze - Guattari, *Anti Ödipus*, 105.
[226] Deleuze - Guattari, *Anti Ödipus*, 106.

keserek arzuyu katmanlaştırma yoluyla dondurduğu ortaya konulabilir. Temsilci sistemler nereye sızmaktadır?

Temsilci sistemler her yerde iş görebilmektedir. Edebiyattan politikaya değin birçok yaşam sahasında temsilci düşüncenin kırıntılarını görmek mümkündür. Öznenin sansürlenmesi, çarpıtılması, belirli sloganlarla açıklanmasına karşılık olarak şizoanaliz yöntemi ortaya konulurken edebiyatı da kullandığı söylenebilir. Deleuze düşüncesinde edebiyat yoluyla arzunun nevrotikleştirilerek kısıtlanmasına karşılık olarak bu felsefe biçiminin de arzuyu şizofrenikleştirdiği ileri sürülebilir. Yeninin sınırlarında montajlarlarla uğraştığı sırada şizofrene şu şekilde seslenilir: *"Dikkat et, fazla ileri gitme! "Nezakette kusur" etme! Werther evet, Lenz hayır!"* [227] Bu seslenme aşkın biçimli sistemlerin özgürlüğe ket vurmak amacıyla dile getirdiği söylem biçiminde anlaşılabilir. Şizofrenik gezintinin evrenselleşmesi ve daimi bir hal almasının imkan sınırı zor olmakla birlikte mistik bir pusula olarak radikal bir eleştiri biçiminde gökyüzünde asılı kalması önem taşıyabilir. Deleuze düşüncesine göre şizofrenin gezintisine burnunu sokan bir yargıç baba daima olacaktır.[228] *"Her zaman için Artaud'ya karşı bir Breton, Lenz'e karşı bir Goethe, Hölderlin' e karşı bir Schiller vardır ki, amaç edebiyatı süperegolaştırmak…"*[229] Bütün uyarı tabelalarına rağmen şizofrenik gezintinin zihinlerde eleştirel anlamda birer pusula olarak kalması, özgür yolları arama imkanı bakımından öneminin altı çizilebilir. Başka bir deyişle şizofrenik gezinti imkanının öznenin hayatında yerini koruması, despotizme düşme tehlikesinden özneyi muhafaza etmek ve yaşam içerisinde yeni çareler aramak noktasında değerli bir yere sahip olduğu ileri sürülebilir. Peki şizofrenik gezinti Deleuze ve Guattari'nin metinlerine sızmış mıdır?

Deleuze felsefesinde şizoanaliz yönteminin kendi metinlerine de sızdığından bahsedilebilir. Bu öyle bir sunum tarzıdır ki klasik düzenin dışındadır. Anlaşılması güç metaforlar ve benzetmeler yoluyla çeşitli montajların yapıldığı söylenebilir. Örneğin şizoanalizle birlikte yazılan şiirde düzenli dörtlükler ve belirli bir uyak biçimi aranmadığından bahsedilebilir. Şair dizilerinde özgürdür. Bazen bir dize tek kelimeden oluşabilir. Şair şiirinde çeşitli bağlantılar kurmakta serbesttir. Şizoanaliz bir tür *"kelime*

[227] Deleuze - Guattari, *Anti Ödipus*, 200.
[228] Stivale, "Gilles Deleuze & Félix Guattari", 46-57.
[229] Deleuze - Guattari, *Anti Ödipus*, 200.

salatası" olarak dile getirilebilir. Deleuze felsefesinde metaforların, benzetmelerin, sıradışı bağlantıların sürekli çoğaldığı düşünüldüğünde ilk seferdeki yapılan okumalarda kendini ele vermesi güç bir biçimdedir. Deleuze düşüncesine temel felsefenin; özgün, görünmez ve algılanamaz olmak olduğu düşünüldüğünde kelimelerin envai çeşitte bir araya gelerek düşünceyi şaşırtmasının anlamlı hale geldiği söylenebilir.[230] Deleuze felsefesinde bütün satırların ana hedefinin arzuyu serbest bırakmak anlamını taşıdığı söylenebilir. Ona göre yaşam, birilerinin keyfince açıklama ve uygulamalarına teslim olamaz.

Öznenin tarih sahnesinde, eksik açıklamalarla açıklanmaya çalışıldığından bahsedilebilir. Çeşitli kısıtlama rejimleri bu sahnede kendine yer edinmiştir. Örneklerle devam edilecek olunursa kapitalist makinenin, kodları çözüp kendisine göre yeniden kodladığı söylenebilir. Bir başka örnek olarak büyük ideolojilerin vb. temsilci düşüncelerin çözüldüğü tarih sahnesinde ev ve ailenin psikanaliz tarafından yeniden kodlandığı ileri sürülebilir. Psikanalizle birlikte özne, aile içerisindeki biyolojik ve aile içi etkileşimin yegane ürünü olarak görülmeye başlandığından söz edilebilir. Kapitalizm sahte ve kısa süreli deneyimler yüklemek yoluyla devamlı kodlayıp çözümlerken psikanalizin ise özneyi ödipal ve anne-baba-çocuk üçgenine hapsettiği söylenebilir. Deleuze felsefesi ise özneyi psikanalizdeki şekliyle 6 yıllık gelişimsel belirlenmişlik ve ödipal kompleksle sınırlı durumda görmeyerek çoklu bağlantıların devamlılığını öne süren yaklaşım ortaya koyduğundan söz edilebilir. Bu haliyle şizoanalizin, özneye bir umud vaad ettiğinden bahsedilebilir. Devamlı çoğalan bağlantılarla birlikte özne, aile içerisindeki ebeveyn tutumlarına sıkışık kurban rolünde tasvir edilmeyip yeni adımlar atabilen bir pozisyondadır. Bir diğer deyişle özne yalnızca *"ailevi masal"* halinde bir merkeze sahip olmayarak merkezsiz ve yasasız bir halde tarif edildiği söylenebilir. Şizofrenik özne yöntemiyle birlikte hayali ödipal tuzaklar yerine tamamen gerçek yatırımlardan oluşan bağlantı biçimi mevcuttur. Bütün bunlarla birlikte şizoanaliz, aile bağlantılarını küçümseyen bir bakış açısına sahip olmamakla birlikte özneyi ve arzuyu aile içerisine sıkıştırmaya karşı olduğu dile getirilebilir. Bu yöntemle birlikte öznenin psikanaliz tarafından sömürülmesine karşı bir kaçış yolu oluşturulduğu söylenebilir.[231]

[230] Eugene W. Holland, "The Anti-Oedipus: Postmodernism in Theory; Or, the Post-Lacanian Historical Contextualization of Psychoanalysis", *boundary 2* 14/1/2 (1985), 291-292.
[231] Holland, "The Anti-Oedipus", 294-295.

Şizoanaliz yönteminin; öznenin kodlanarak psikanaliz, kapitalizm, despot krallıklar vb. sistemlere köle edilerek sömürülmesine karşılık geliştirildiği söylenebilir. Kodları daimi olarak çözme yoluyla iktidar oluşumunu engelleyerek öznenin sömürülmesine karşı çıkıldığından bahsedilebilir. *"Ödipal ayrıcalık"* içeren bütün sistemler Deleuze felsefesinde reddedilir. Şizoanaliz küresel anlamda sabitlik meşrulaştırmalarına karşı çıkarak yerel düzenekleri destekler. Bu yöntemle birlikte tahakküm edici aygıtlar bir bir sökülmeye davet edilir. Şizoanaliz gücü, zenginliği tek elde toplamaya çeşitli şekillerde yerinden etmeler yoluyla karşı durduğu söylenebilir. Zenginliğin, gücün paylaşılması ve öznelerin tek bir özne yorumuna hizmet etmesi yerine bağlantıların dağıtılmasının şizoanalitik projeye dahil olduğundan söz edilebilir. [232]

Şizoanalizin imkanlarına devam edecek olunursa özneyi bütün bağlantılarıyla anlamaya çalıştığının altı çizilebilir. Şizoanaliz bunu yaparken çokça değişken kullanarak hareket eder. Psikanaliz örneğinde olduğu gibi sabit sembollerle ilerlemez. Psikanaliz rüya, dil sürçmesi vb. birçok olayı ödipus kompleksi, baba yasası gibi süreçlere indirgenmesinden kaynaklı olan tutum Deleuze felsefesinde eleştirilmiştir. Örneğin Küçük Hans örneğinde olduğu üzere Küçük Hans'ın rüyasında at ve zürafa görmesi sembolik düzeyde penis ile bağdaştırılarak indirgeyici bir tavır sergilenmez. Bu vb. vakaların analizi sabit temsillerle okunmaz. Metinde verilen vaka çoklu bağlantılarla anlaşılmaya çalışılır. *"Şizoanalizin işte burada düğümü çözmesi gerekir. Çünkü bir metni okumak, asla neyin gösterilmiş olduğunu araştırmanın bilgece uğraşı değildir, ne de bir gösteren arayışı için fazlasıyla metinsel bir uğraştır, ama yazınsal makinenin üretken bir kullanımıdır, arzulama-makinelerinin bir montajıdır, metinden, Ondaki devrimci kuvveti söküp çıkaran şizoid bir uğraştır."*[233] Psikanalizin temsil eden sabit yorumlamaları yerine Deleuze felsefesi at, zürafa vb. görüntülerden bir etkilenim olduğunu ileri sürerek örnek vakayı at oluş, hayvan oluş düzeyinde açıklar. At bir temsil olmaktan ziyade montajlanan örüntünün bir parçası olarak görülür. Psikanaliz düzeyinde açıklanan özne, tekil bir sembolik anlama indirgeyerek öznenin açıklanmasında bağlamsal montajlamayı yeterince dikkate almadığı söylenebilir. Psikanaliz öznenin hayatında var olan şeylerin ne anlama geldiğini

[232] Holland, "The Anti-Oedipus", 296-305.
[233] Deleuze - Guattari, *Anti Ödipus*, 159.

sorgularken şizoanaliz ne için burada olduğu ve ne işe yaradığını sorar. Şizoanalizle birlikte psikanaliz benzer biçimde kökten reddedilmek yerine yeniden kodlanır denilebilir. Bir diğer deyişle psikanalizin bütün yorumları reddedilmemek ile birlikte aşkın anlamı ve tekleştiren anlamı yerine içkin ve farkı önemseyen bir analizin yerleştirildiği söylenebilir.[234] Şizoanaliz buradaki rolüyle özneyi uzman vb. sistemlerin tahakkümüne karşı koruduğu söylenebilir. Öznenin sabit biçimde temsillerle açıklama yoluyla sansürlenmesine karşılık olarak şizoanaliz, özneyi bütün akışlarıyla birlikte kendi tekil olayında anlamaya çalışarak tahakküm aracı olmaktan kurtarır.

Şizoanaliz yönteminin sınırları zorlamak bakımından birçok alana uygulanabileceği ileri sürülebilir. Bu yöntemin keşif pusulası olarak devamlı bir şekilde kaos'un karanlığında iş görebileceğinden söz edilebilir. Mistik bir pusula olarak karanlıklar içerisinde işe yarar yenilikler aramak bakımından bir el feneri görevi görebilir. Şizoanalizin; sabit bir katman, varlık anlayışı yerine oluş ve akışkan bir süreç yerleştirmesi bakımından sınırları zorladığından bahsedilebilir. Asamblaj/birleşim/düzenleme kavramının anlamı gereği daima çoklu bağlantılar oluşturulur. Göçebe bir düzenekle birlikte bulaşıcı bir biçimde her şey birbirine karışır halde olduğu söylenebilir. Şizoanaliz, belirsizlik ve değişimi devamlı olarak içerisinde barındırması bakımından yeni kapılara daima açılır. Bulaşıcı ve çok katmanlı olan bu sistem dinamik yapısı dolayısıyla geleneksel yapılara karşı çıkar. Geleneksel sistemlerde yerliyurtlulaşma mantığıyla kimlik sabitleştirilerek homojen bir hale getirilir. Şizoanalizle birlikte fark korunarak heterojen, moleküler bir sürecin akışına olanak tanınır. Örneğin müzik açısından tanıdığı imkan bakımından geleneksel ve matematik modelli eserler üretiminin kısıtlayıcılarına karşı şizoanaliz akış imkanı sunar. Şizoanaliz tanıdığı imkanla birlikte edim ve virtüel olanı içerisinde barındırır. Bu demektir ki müzik eserleri daima yeniden oluşturulur. Bununla birlikte sabit, tek biçimli eserler yerine farka ihtimam gösteren eserlerin üretimine izin verilir. Sonuç olarak ontolojik sabitliklere karşı çıkma ile birlikte farkın önünün kapanmadığından bahsedilebilir. Fark ve yeninin üretimi, sabit biçimli katmanların çatlaklarından sızar. Şizoanalizin bu tür katmanların yarıklarından yeniyi akışa sokan model olarak ortaya çıktığı ileri sürülebilir.[235]

[234] Ian Buchanan, "The Little Hans Assemblage", *Visual Arts Research* 39/1 (2013), 9-16.
[235] Paulo de Assis, "Assemblage, Strata, Diagram", *Logic of Experimentation* (Leuven University Press, 2018), 71-104.

Şizofrenin daima yeni anlam bulmaya çalışarak temsilci sistemin tuzaklarına düşmediği söylenebilir. Örneğin sinemadan devam edilecek olursa psikanaliz teorisi yorumlamaları ve temsilleri önceden hazır biçimde orada bulunur. Ödipus kompleksi, baba yasası, aile içerisindeki belirlenmişlikler etrafında yorumlanmaya çalışılır. *"Şizoanaliz yersizyurtsuzlaşmanın makinesel belirtilerini takip ederken, psikanaliz yeniden yerliyutlulaşmanın imgesel ve yapısal temsilcileri üzerine konumlanır"*[236] Bir Geyşanın Anıları adlı filmi yorumlayan Kennedy şizoanaliz ve psikanaliz açısından farkları yorumlayarak ele almıştır. Psikanalizin bastırılmış arzularla açıklama ve belirli şeyleri sembolleştirme yoluyla bütünü gözden kaçırabildiğinin altını çizmiştir. Şizoanaliz ile birlikte temsillerin yerini duygusal yoğunluklar ve akış hali aldığı söylenebilir. Filmle birlikte kadın oluş, dans oluş, geyşa oluş vb. duygular yaşanılarak özne aktif duruma getirilir. Psikanalizin kodlamalarına karşılık şizoanaliz kodları çözerek daha akışkan bir sinema yorumu sunar. Buradan hareketle şizoanaliz sinema örneğinde olduğu gibi sadece temsillerin aktarıldığı bir psikanaliz yorumu yerine kodları çözerek akışta olan bir arzulama makinesi olarak işlev gördüğü dile getirilebilir. Bununla birlikte şizoanaliz sürece dahil olan birçok değişkeni bir arada düşünerek işlevselliği daha bütüncül olarak anlamaya çalıştığı söylenebilir. Şizoanalizle birlikte yapılan sinema yorumunda; renk, ses, ışık, hareket vb. yoğunluklar bir arada düşünülerek analiz edilir.[237] Şizoanaliz, sabit yorumlar yerine akışta olan sürecin daima nasıl çalıştığını öğrenmektir. Hatta ileri götürülürse yorumcu bile olmadığı aksamaların, sentezlerin işlevini anlamaya çalışan bir *"mikro-makinisttir."*[238] Peki şizofrenik gezintinin sınırı nedir?

Şizofrenik gezinti; sabitliklerin sınırını arzunun sonsuzluğu dolayısıyla zorlayarak potansiyel eleştiri olarak her yerde mevcut olma ihtimali vardır. Sabit temsillerin içerdiği yorumalarla anlamak yerine akış içerisinden tekil olayın nasıl çalıştığına odaklanma bu felsefede daha yüksek değerdedir. Sabit yorumlar yerine akış, güç, yoğunluklar bu felsefede takdir edilerek farklı alanlarda farkı destekleyen metodolojilere önayak olmuştur. Antropolojide bu yöntem kendine yer bulan bu yeni metodoloji nomadoloji

[236] Deleuze - Guattari, *Anti Ödipus*, 454.
[237] Barbara M. Kennedy, "'Memoirs of a Geisha': The Material Poesis of Temporality", *Discourse* 33/2 (2011), 203-220.
[238] Deleuze - Guattari, *Anti Ödipus*, 486.

olarak adlandırılmıştır. Bu yöntemle birlikte çok katı olmayan ve deneyime önem veren bir anlayışın yolu açılır. Geleneksel antropolojideki sembolleştirme ve sabit biçimli anlamlar yerine değişim içerisinde olacak şekilde süreç daima kendi güncelliğinde değerlendirilir. Bu yöntemle birlikte şizoanalizin ileri sürdüğü üzere işaretleri takip etmek yoluyla daimi bir çıraklık mevcuttur.[239]

Şizofrenik gezintinin, temsilci düzen tarafından özgürlüğün hapsedilmesine karşılık özgürlüğü kazanmak adına hayaletimsi yolculuğu varlığını korumalı mıdır? Özneyi pasif, kısıtlı yorumlara hapsetmek yerine çok bağlantılı bir sürece açması bakımından şizoanaliz sınırları zorlayan mistik bir pusula olarak yersizyurtsuzlaşmanın önünü açar. Öznenin arzularının keyfi kısıtlamalara bırakıldığı noktalarda şizoanaliz bir hak arayıcılığı olmak bakımından göçebe bir hayatın sınırlarında yaşar. Şizofren, yerliyurtlanmanın kural koyuculuğunun bir süre sonra despotizmi getirme tehlikesi taşımasına karşılık çadırı yanında gezdirdiği söylenebilir. Katmanlaşan, katı ve değişmez görünen sertlikler arasında bir şekilde çatlakların yarıklarından sızarak yola devam eder. Şizofren herkesi kendine benzetmeye çalışan despot rejimler veyahut herkesin kendisine hizmetini bekleyen narsist biçimli yapılardan daima uzaklarda yaşamayı yeğler. Bu gezintinin varlığını saf şeytani bir yok oluş, hiç oluş olmak olarak görmek yerine farkı yok sayıp çok kısıtlı bir alana hapseden despotun hayaleti olarak işlev görmesi ışık olabilir.

Tanımamak, zaman zaman güçlü bir mücadele yöntemi olarak görülebilir. Tarihsel örneklere bakıldığında temsilci düzenlerin çeşitli kısıtlamalarına karşılık düzeni tanımayarak kaosun içerisinden yeniyi çekip çıkaran örneklerin mevcut olduğundan söz edilebilir. Öznenin temsilci düzen tarafından bastırılmalarına karşılık olarak şizoanaliz yangından çıkış kapısı olarak işlev görebilir. Her zaman bir başka seçenek mevcuttur. Çok önceleri teorileştirilmiş sistemlerin kestirme sembolleri yerine olayı kendi özelinde anlamaya çalışmak daha kabul edilebilir bir düzeyde olabilir. Semboller hızlı karar vererek düzen sağlamak gibi bir görev gördüğü gibi nice farkı ortaya çıkarabilecek çatlakları kapatması bakımından despot bir hale büründüğü de söylenebilir. Şizofrenin gezintisi; daima kodlayarak sabitleştiren sistemlere karşı, önemli değerde olduğunun

[239] Jeremy Aroles - Christine McLean, "Deciphering signs: An empirical apprenticeship", *Ethnography* 18/2 (2017), 187-189.

tekrar altı çizilebilir. Peki insanın sadece kendisini düşünerek dünyayı talan edişine şizoanaliz nasıl bir tepki üretir? Şizoanalitik düşünme nasıldır?

Şizoanaliz bilinçli bir özne yerine bilinçdışı özneyi tercih eder. Bilinçdışı, Deleuze felsefesinde bir fabrikadır. Benzer şekilde bilinçdışı arzulama makinelerinin yerleşim yeridir. Şizoanaliz, yaratma ve düşünme süreçlerini özne merkezli açıklamaz. Devamlı olarak ben,ben,ben… diyen öznenin bu felsefe biçiminde *"özne yorgunluğu"* olarak ele alındığı yorumlamaları mevcuttur. Eğitim ve araştırmalarında yoğun biçimde insan merkezli kullanıma karşılık şizoanaliz daha bütüncül arzulama makinelerinin birleşimini savunur. Şizoanalizin düşünme biçimiyle birlikte insandışı varlıkların sesine de kulak kesilir. Hayvan, rüzgar, doğa vb. bütün sistemler birlikte mekanizmaya dahil edilir. Şizoanalizin pratiğiyle birlikte çok bağantılı bir felsefe arzuyu akıma sokar. Örneğin sadece insan merkezli bir yapıyla özne yorgunluğu oluşturmak yerine şizoanaliz yöntemiyle doğayla birlikte diğer canlıların da hesaba katıldığı bir sürece girilir. Şizofrenik gezintiyle birlikte özne merkezli hümanistik söylemleri içeren *"epistemik ortodoksi"*lerden kurtulmanın pusulası olarak işlev görebilir. [240] Sürekli ben demeyen yönüyle özne, doğa, hayvanlar, vb. değişkenler tahakküm altına alınmamış olur. *"Bundan sonra ben demeyeceğim, o sözcüğü bir daha ağzıma almayacağım, bu fazlasıyla budalaca."*[241] Şizofrenin ben demeyen yönü ele alındığında varlığın çeşitli biçimleri zorbalıktan alıkonulabilir.

Sonuç olarak en genel haliyle psikanaliz temelde olmak üzere temsilci düşüncenin karşısında şizoanalizin imkanı nedir?

> *"Bilinçdışının iki türünü ya da bilinçdışına dair iki yorumu sürekli olarak karşı karşıya getirdik: biri şizoanalitik, diğeri psikanalitik; biri şizofrenik, diğeri nevrotik-ödipal, biri soyut ve figüratif-olmayan, diğeri imgesel; ama diğer yandan biri gerçekten somut, ve diğeri simgesel; biri makinesel, ve diğeri yapısal; biri moleküler, mikrofiziksel ve mikromantıksal, diğeri molar ve istatistiksel, biri maddi, ve diğeri ideolojik; biri üretken, ve diğeri ifadesel."*[242]

[240] Helena Pedersen - Barbara Pini, "Educational epistemologies and methods in a more-than-human world", *Routledge* 49/11 (2017), 1051-1054.
[241] Deleuze - Guattari, *Anti Ödipus*, 43.
[242] Deleuze - Guattari, *Anti Ödipus*, 549.

Görüldüğü üzere Deleuze felsefesi sık sık kodlardan ayrılarak kodsuzlaşan bir sistem yaratmaya gayret etmiştir. Sürecin serbest bir hale gelmesinin yegane yolu budur. *"Süreci tamamlamak, askıya almamak, onun boşlukta dönmesine neden olmamak, ona bir amaç vermemek."*[243] Buradan hareketle şizoanaliz farkı ortaya koymak isteyenlere karşı bir pusula olarak görev görebileceği tekrar bir şekilde altı çizilerek ileri sürülebilir.

Deleuze, felsefesinde şizoanaliz politikasını arzuyu akışa sokmak amacıyla geliştirdiği öne sürülebilir. Arzu Deleuze felsefesinde bütünüyle olumludur. Bu felsefede negatif bir arzudan bahsedilemez. Deleuze felsefesi, yaşamı bütünüyle olumlama felsefesi olarak ortaya çıktığını iddia eder. Buradan hareketle şu soru sorulabilir: Deleuze felsefesi yaşamı bütünüyle olumlayabilmiş midir? Bununla birlikte ciddi bir Hegel düşmanlığından bahsedilebilir mi? Eğer bir Hegel düşmanlığından bahsedilebilirse bunu yaşamı olumlamanın yolunu açmak olarak mı, yaşam içerisinde olumsuzlamanın da daima var olacağının biçimi olarak mı değerlendirmeli? Son olarak *"felsefe tartışmalardan nefret eder"*[244] diyen filozof için Hegel ile olan yoğun karşıtlığı ne olarak değerlendirilmeli?

3.2. Deleuze felsefesi yaşamı saf bir biçimde olumlama mücadelesi midir? Anti-Hegel örneğiyle bir giriş

Olumlamanın meşhur filozofu Deleuze neden bu denli Hegel düşmanıdır? Deleuze yaratmayı saf fark ile kurarken çelişki kavramını reddeder. Negatifi reddeden filozof için her fark yeni anlamında dile getirilir. Farkın bu denli olumlandığı Deleuze felsefesinde filozof hangi amaçlarla düşmanlığa varacak düzeyde, sinsice bir eylem planı olarak değerlendirdiği Hegel felsefesini kötüler? Deleuze'ün bu tür karşı çıkışı bir negatifi, çelişki durumunu aşma biçimi olarak dile getirilebilir mi? Bu tutumla birlikte bu felsefe biçimi diyalektik süreçten yararlandığı dile getirilebilir mi? Deleuze'ün bu tutumunu yeni bir felsefenin yaratıcı olanakları olarak mı görmeli yahut bir tür Hegelyen çelişkiyi aşma stratejisi olarak mı değerlendirmeli? Görünmeye ihtiyacım yok yalnızca algılanamaz olmak istiyorum diyen filozof neden bu denli yoğun Hegel eleştirileri ortaya koyar? Anlamın yokluğunda ısrar eden filozofun bu denli Hegel felsefesi anlamsızlığı vurgusu ve karşıtlığı hangi temel kıstaslara göre şekillenir? Bu felsefe bir anlam kıstası sunar mı,

[243] Deleuze - Guattari, *Anti Ödipus*, 549.
[244] Deleuze - Guattari, *Felsefe Nedir*, 37.

devamında hangisi ve neden? Eleştirmeyi bir saldırı olarak ele alıp düşüncenin en alçakça hali olarak niteleyen Deleuze'ün Hegel düşmanlığı eleştiri, olumsuzlama olarak mı veyahut yaratıcı olmanın filozofça hali olarak mı ele alınacak? Hem bu kıstası hangi değerlendirmeye göre yapacağız? En genel haliyle düşünüldüğünde filozofun kendi felsefesini tepkisellik karşıtı olarak özdeş gördüğü haliyle oldukça şaşırtıcı bir durumdur. Deleuze düşüncesinde yaşam bütünüyle olumlanmalıdır. Aynı şekilde yaşamın anlamını değerlendirmek adına herhangi bir anlam bütünlüğü kıstas olarak sunulamaz. Herhangi bir kıstası temsilci düşüncenin despotizmi olarak gören filozof için bu denli Hegel düşmanlığı ne anlam ifade eder? Karşıtlıklar ve zıtlığa ilgisi olmadığını söyleyip bunu devamlı eleştirerek küçük düşüren filozof neden bu denli Hegel felsefesi üzerine kendini bina ediyor? Düşünceyi, yaşamı yalnızca fark ve yaratıcı olmakla özdeşleştiren filozof için bu denli Hegel düşmanlığının bir tür tutarsızlık olarak görülebileceği düşünülebilir.[245]

Deleuze için felsefe, olumlamanın felsefesi olarak ortaya çıkar. Bu felsefede negatife yer yoktur. Arzu serbest bırakıldığında bütünüyle farkı yaratacaktır. Fark, özgür ve yaratıcı olması dolayısıyla olumlanmalıdır. Deleuze felsefesinde temsilci düşünceler, merkeziyetçi biçimleri dolayısıyla farkı kendi potasında eriterek yok sayar. Bir makalesinde ele aldığı örnek ele alınacak olursa disiplin toplumu ve kontrol toplumu Deleuze felsefesinde kesin bir dille eleştirilmiştir. Peki Deleuze disiplin toplumundan kontrol toplumuna geçişi neden hangi hakla eleştirir? Kontrol toplumunun en kolay ayırt edilen örneklerinden şu şekilde bahsedilebilir. Eskiden insanlar direkt cezaevinde duvarlarla bölünmüş, sınırlanmış bir biçimde gardiyan gözetiminde kapatılmış bir halde bulunurdu. Buradaki haliyle yemek saatinden avlu saatine kadar her şey fiziksel düzeyde net bir şekilde belirlenmiştir. Kontrol toplumunda ise ayaklarında bileklikle fiziksel bir talep olmaksızın gözeterek kontrol sağlanır. Mahkum bu haliyle istediği yerde yatabilir ve istediği saatte yemeğini yiyebilir durumdadır. Benzer bir biçimde birçok veri online sistemde bireyler tarafından paylaşılır. Bu veriler tüketimi arttırmak için kullanılır. Peki veriler gerçekten zoraki mi paylaşılır? Kendi istekleriyle katıldıkları durumda ve tam da

[245] Giacomo Pezzano, "BUT IN THE END, WHY IS DELEUZE 'ANTI-HEGELIAN'? AT THE ROOT OF THE HEGEL–DELEUZE AFFAIR", *Religija Ir Kultura [Religion and Culture]* 14 (2014), 92, 107-108.

kendi diledikleri şeyi seçip tükettikleri halde ne düşünmek gerekir? Örneğin belli verileri paylaşmak; iş bulmaktan, hediye çeki kazanmaya değin birçok avantaj sağlayabilir[246]

Kontrol toplumunda veriler toplanır ve yönlendirilir. Bununla birlikte şahıslar bu kontrol sürecine kendi isteğiyle katılıp süreci tehditkar bulmak yerine neşeli olarak değerlendiriren haldedir.[247] Deleuze'ün kontrol toplumu üzerine yazdığı makalesi sürekli gözetleniyor olunduğu hissini uyandırmak ile birlikte verilerin çoğunluğu tekrar üretmek adına oluşturulur. Her şeyin serbest bırakıldığı yasakların ve engellemelerin olmadığı toplumda direniş veyahut kaçış nasıl mümkün olabilir? Sistem bütün şekillerde her şeyi teşvik ettiği haliyle bu kaçışın imkanı nedir ve nasıl yapılır? Tüm bu sorular sistemin yoğun veri akışında bir hayli önem kazanıyor. Tam olarak hangi koşullarda kişi içkin bir yaşamın koşullarını oluşturmuş sayılacak? Bireylerin tam olarak hangi çizgiler dahilinde kapitalist düzen yerine bireysel içkin düzene giden yersizyurtsuzlaşmayı ortaya koyacak? Deleuze düşüncesindeki bireysel ölçü ve içkinlik yeterli midir? Hem öyleyse ve yeterliyse kendi isteğiyle verileri paylaşıp bir başka arzu ve yeniyi ortaya çıkarmayı düşünen bireyler neden köle ahlakına sahip olsunlar? Bireyler neden kurtarıcılarının sunduğu gözle kendilerine "köle" tanısı koysunlar? Deleuze felsefesi bu konuda kaçış çizgisinin yönünü ve nereye yaslanacağını net bir şekilde tahlil etmediği düşünülebilir.[248]

Karar nasıl verilir? Kararlar arasında seçim yapmakta ne denli özgür olduğumuz söylenebilir? Deleuze için bilinçli kararlardan ziyade bilinçdışı süreçlerin baskınlığından bahsedilebilir. Düşünme bilinçdışıyla ilgilidir. Öğrenmenin yegane yolu bilinçdışından geçer. Bilinçdışı saf arzulamak hali olarak dile getirilir.[249] Buradan hareketle öğrenmenin, düşünmenin bilinçdışına verildiği kararlar neden eleştirilir. Köle ahlakı olarak dile getirilen bu oluşumlar saf arzulama olarak dile getirilemez mi? Tekrar etmek gerekirse kişiler bu bilgileri paylaşarak kazançlar sağlarlar. Bu tür tüketimlerin kişiye neşe getirdiği söylenebilir. Anlamın olmadığı yerde ne tüketildiğinin, neden veri paylaşıldığının, mahremiyetin önemi var mıdır? Seçilen yollar arasında bir öncelik olmaması durumunda neden kişilerin bilgi paylaşımının problem yarattığı ifade edilir? Kıstası olmayan

[246] James Brusseau, "Deleuze's Postscript on the Societies of Control: Updated for Big Data and Predictive Analytics", *Theoria: A Journal of Social and Political Theory* 67/3 (164) (2020), 3, 8.
[247] Brusseau, "Deleuze's Postscript on the Societies of Control", 6.
[248] Brusseau, "Deleuze's Postscript on the Societies of Control", 7, 10.
[249] Deleuze, *Fark ve Tekrar*, 2017, 149, 224, 260.

herhangi bir anlamı kabul etmeyen bir felsefe çoğunlukla kendiliğinden katılan kontrol toplumunun bilgi paylaşımını pek de önemli görmemesi gerektiği söylenebilir.

Deleuze için Spinoza filozofların en önde gelenidir. Spinoza'nın filozofların krallığını üstlendiği felsefesinde bütünün önemine dikkat çeker. Spinoza için bütün ile parça arasında devamlı bir bağ olduğu düşünülür. Hegelde olduğu gibi Spinozada aşkın bir birliği reddeder. Farklılıklar kaosun, bütünün bir parçasıdır. Hegel felsefesi parçaları yok saymaktan ziyade bu parçaların farklılık içerisinde birlikte bütüne hizmet ettiğini söyler. Bu açıdan bakıldığında Spinoza ve Hegel arasında çok büyük görünen gedik daraltılmış hale gelir. Hegel düşüncesi farklılığı yadsıyan felsefe olmak yerine farklılığı bütün içerisinde değerli ve katkıda bulunduğu düşüncesinin hakim olduğu dile getirilebilir. Hegel felsefesinde farklılıklar ortadan kaldırılmaz. Esas olarak farklılık bütünü anlamlı hale getiren şey olarak değerlendirilir. Bu satırlar, bu tez Deleuze'ü tamamen çürütmek ve felsefesini küçümsemek için yapılmadığı gibi bir Hegel müdafaanamesi olarak da dile getirilemez. Hegel'in ifade etmek istediği ve Deleuze'ün ne şekilde sunum yaptığını parantezini açmak amacını da taşıdığı söylenebilir. Örnek vererek ilerlemek gerekirse Russell tarafından kaleme alınan Batı Felsefesi Tarihindeki Hegel bölümü ve Karl Popper'ın kaleme aldığı Açık Toplum ve Düşmanları eserinde alay konusu ettiği şekliyle küçümseyici şekilde ele alınmayacağı gibi Hegel'in heykeli de dikilmeyecektir. Hegel de Deleuze gibi bir metafizikçidir. Kurduğu metafiziğiyle aşkınsal ile natüralizm arasında durduğu ifade edilebilir. Hegel de gerçeklik anlamın oluşmasında önemlidir. Anlam yaratmak Hegelde de önemli bir konudur. Metafizik onun için şeylere anlam vermek olup anlam yaratmıştır. Spinoza, Deleuze, Nietzsche felsefesinde ise etkinlikler, yaşam var olan bütün çeşitliliğiyle birlikte olumlanıp kutlanır. Hegel düşüncesinde parçalanma ve kaos yok değildir. Aksine gerçeklik burada ortaya çıkar.[250]

Hegel düşüncesinde, negatiflik gerçek bir an olup nesnelerin niteliğini kazanmasın da önemlidir. Çelişki var olmaksızın tanıma ve kendini konumlandırma var olamaz. Örneğin renkler öteki renklere bağımlıdır. Bir kırmızı rengini anlaşılması için yeşil, mavi, sarı, gereklidir. Hegel felsefesinde olumlama yapabilmek için negatife ihtiyaç vardır. Deleuze felsefesinde ise olumlama için negatife ihtiyaç yoktur. Deleuze için fark tek başına olumlu

[250] Robert Stern, "Hegelianism Vs. Spinozism?", *Philosophical Topics* 43/1-2 (2015), 97-109.

olup diyalektik sürece ihtiyaç duymaz. Negatife ihtiyacın olmadığını belirten Deleuze kendi felsefi serüveninde Hegel karşıtlığından çıkarak epeyce yol ilerlemiştir. Karşısında kendini konumlandırdığı bir karşıt olarak Hegel birçok satırda mevcut olduğu göze çarpacaktır. Diyalektik biçimde ifade edilmeyen yapılar asosyal ve anarşik olarak dile getirilebilir. Bunun nedeni olarak kendini sürekli olumlaması olup herhangi bir ötekiye ihtiyaç duymamasıdır. Deleuze düşüncesinde öteki daima gücü sınırlayan olarak farkı engelleyicidir. Buradan hareketle kendini devamlı olumlayan yaşam herhangi bir öteki yasaya ihtiyaç duymayacaktır. İlişki kurmak, ötekini tanımak ve bir başka yasayı tanımak anlamında görülebilir. Ötekini tanımak eşitlikçi bir bakış açısını doğurabilir. Deleuze'ün düşüncesinde bu tür düşünce köle ahlakını olumlayıp gücün azaltılması anlamına gelir. Köle hayır deme gücüne sahip değildir. Houlgate tarafından dile getirilen bu itirazlarla birlikte Deleuze felsefesinin etik- politik değeri sorgulanır. Başkasına ihtiyaç duymadan olumlayan bu tür sistem *"asosyal"* bir sistem yaratabilir.[251]

Deleuze için Hegel takıntılı bir şekilde avlanması gereken *"Beyaz balina"* mıdır yahut "*Leviathan*"(büyük güçlü tehditkar varlık) mıdır? Hegel bu iki tanımlamadan biri olarak dile getirildiğinde Deleuze'ün negatif olan ile yoğun bir bağ kurarak kendi felsefesini dile getirdiği düşünülebilir. Acaba Deleuze olumlamanın filozofu olarak görünürken gizli bir Hegel bağımlılığı ve negatifliği mevcut mudur? Bu denli Hegel karşıtlığı ve kendi felsefesini oluştururken olumsuza/negatife sıkça başvurması bu fikri düşündürebilir denilebilir[252]

"Önemli olan yalnızca problemler ve sorulardır".[253] Bu çalışmada da çeşitli açılardan sorular sorulup çalışmada kesin bir cevap arayışı bulunmamaktadır. Bunlarla birlikte "bir yaşama inanmanın" sorumluluğu da hissedilerek sorular dile getirilmektedir. Bu sorulardan biri olarak Deleuze'ün Ontolojisinde iyiye ne oluyor? Ontoloji üç temel isimde toplanabilir: Bunlar Parmenides, Aristoteles, Deleuze olarak dile getirilebilir. Parmenides için hakikatin yolunu anlatı yoluyla izleyerek varlığı yokluktan ayırma, varlığın değişmezliği iken Aristoteles için ontolojinin bilgisi kanıt, bilim, neden, öz bilgisi ve

[251] Kane X. Faucher, "Critical Forces: True Critique or Mere Criticism of Deleuze Contra Hegel?", *Deleuze and Guattari Studies* 4/3 (2010), 331-334, 338-339.
[252] Faucher, "Critical Forces", 351.
[253] Deleuze, *Fark ve Tekrar*, 2017, 16.

kelimelerin dikkatle analizi haliyle sistematiklik, Deleuze için ise fark ve tekrar ile birlikte varlığın tek sesli biçimde olduğu dile getirilebilir. Deleuze için Aristoteles genelleştirirken Parmenides mutlak bir birlik kurmaya çalışır. Deleuze felsefesinde varlık tek sesli olduğundan radikal bir fark ve bireycilik dile gelir. Varlık daima tek ses halinde yankı bulur. Bunun dışında herhangi bir ortaklaşma, kategorize olma biçimi yoktur. Varlığın bir tek anlamı olduğundan başka ontolojik önerme yoktur. Varlığın biricik sesi duyulmayı talep eder. Bu haliyle kategorize edici, nedensellik üretici, öz, hakikat, değişmezlik talep edici bütün ontolojiler varlığın tekses liliğine sağırdır denilebilir. Deleuze'ün kurmuş olduğu ontolojide klasik normların ötesinde bir duruş vardır. Deleuze için herhangi bir ortak normdan bahsedilemez. Varlığa gelecek herhangi bir olasılık eşit derecede anlam kazandığı söylenebilir. Tekrarlarla birlikte daima fark üretilip bu farklar arasında herhangi bir hiyerarşik merkez yoktur.[254]

Tekrarların düzen dışı olduğu ifade edildiği haliyle iyiye ne oluyor? Örneğin herhangi bir virtüel olanın edimselleşerek ifadeye gelmesi haliyle sapkınlık üretmesi ne anlam ifade eder? Bu felsefede bir sapkınlık var mıdır? Herhangi bir davranış olasılığının bir başka beden için engel oluşturma biçimi gücün azalması olarak adlandırılabilir mi? Bu sorulardan sonra soruların daha berrak bir hale gelmesi adına bir pedofili örneği dile getirilebilir. Pedofilik bireylerin virtüel olanı edimselleştirmesi durumunda bunu iyi veyahut kötüye göre değerlendirecek miyiz? Normun, yasanın reddedilişinde bir pedofilik vaka nasıl açıklanacak? Pratik değerlendirmeler için Deleuze ontolojisinde bazı çıkmazların varolduğu dile getirilebilir. Deleuze temsilci düşüncelerin büyüsünü bozmak niyetindedir. Temsilci düşüncenin büyüsünün bozulmasını "olumsuzlama" mantığının yıkılmasına bağlar. Deleuze düşüncesinde bu büyünün yıkılması mümkün olmakla kalmayıp kesinlikle yıkılmalıdır. Farkı özgürleştirmenin yolu temsil ve perspektif arttırmak yoluyla değil temsilci düşünceyi bozmak ve saptırmak yoluyla olur. Olumsuzlama yoluyla kimlik tanıtımı yapmadan yalnızca tanımak ve olumlamak mevcuttur. Hegel'de ötekiyle birlikte varlığın konumlanması ve anlam kazanması

[254] Abraham Jacob Greenstine, "Diverging Ways: On the Trajectories of Ontology in Parmenides, Aristotle, and Deleuze", *Contemporary Encounters with Ancient Metaphysics*, ed. Abraham Jacob Greenstine - Ryan J. Johnson (Edinburgh University Press, 2017), 202-217.

mevcuttur. Ötekiyle anlam kazanmak farkı düzleştirici ve birleştirici görev görmesi dolayısıyla Deleuze tarafından eleştiriye tabi tutulur.[255]

Tanımlama yapmak, fark yaratmak için ötekine ihtiyaç duymayan Deleuze neden bu denli Hegel eleştirisi yapar? Hegel sistemini de fark oluşturucu, kavram yaratıcı bir sistem olarak görmek yerine yoğun bir Hegel olumsuzlaması üzerinden kendi felsefesini tanıtır. Temsilci, aşkıncı, diyalektik düşünceler sık sık eleştirilir. Bütün bunlarla birlikte kendi felsefesini temsilci düşünceye karşı konumlandırdığı haliyle özgürlüğün reçetesi olarak sunar.[256]

Düalistik ontoloji biçiminden çok bağlantılı ontolojiye geçişin tek sesli biçimi kutlanması gereken bir şey olarak görülmüştür. Deleuze felsefesi öklid biçimli düşüncenin sınırlayıcılığından mekanın alabildiğine genişleyen haline dönüşün düşünme biçimidir. Olabildiğince çok bağlantılara ve çılgınlık seviyesinde üretimden oluşan bir ontoloji biçimidir. Bu felsefe daima değişen alışkanlıklara yelken açar. Katı, tek tip, temsilci olmayan "*plastik alışkanlıklar*" icat etmenin yolu açılır. Asamblaj teorisi olarak adlandırılan bu birleşim ve örgütlenme biçimi nihai bir son olmayıp özelliğini daima değişmesinden alır. Statik bir kavram olmayıp daima bir araya gelip dağılabilen bir yapıya sahiptir. Her karşılaşma yeni bir kompozisyon anlamına gelip yeniyi üreten anlamında dile getirilir. Pasif olan alışkanlık eğlenceli bir şey olarak ortaya çıkarsa etkinlik yüceltilerek ortaya çıkar. Bu ontoloji tasavvurunda asamblaj hem "*kaçış çizgisi" hem "artikülasyon çizgisi"* biçiminde ortaya çıkar. Bir diğer deyişle hem yerliyurtlulaştıran hem yersizyurtsuzlaştıran sisteme sahiptir. Yani hem kaçarak bozan ve aynı zamanda toplayarak birleştiren bir sistem olarak ifade bulur. Düşünce, yoğunluk ve madde katılımıyla birlikte oluşan bir harmoni olarak özetlenebilir. Yalnızca düşünerek değil eyleyerek yani maddesel yapıları da değiştirerek normatif dengeyi bozmak esastır.[257] Hiç durmadan yeniyi oluşturmaya kendini adayan bu felsefe nerede duracağını pek dile getirmemiştir. Durmanın, temsilci düşüncelerin tuzağı olduğunu söylemek yeterli midir? Arzuların karşılaşmasından doğacak çatışma ihtimali ne denli dikkate alınır? Pedofili vb.

[255] Lutz Ellrich - Marion Picker, "Negativity and Difference: On Gilles Deleuze's Criticism of Dialectics", *MLN* 111/3 (1996), 466-469.
[256] J-D Dewsbury, "The Deleuze-Guattarian assemblage: plastic habits", *Area* 43/2 (2011), 148-153.
[257] Dewsbury, "The Deleuze-Guattarian assemblage", 148-153.

örneklerin varoluş gücünü düşürebileceği çeşitli örnekler mevcuttur. Peki arzuya herhangi bir amaç, anlam vermeyi reddeden filozof bu çeşitte örneklere karşılık ne tür bir kıstas sunar. Pedofili örneğini anlamın olmaması dolayısıyla normal olarak değerlendirilmesine karşılık çocuğun varoluş gücünü azaltma ihtimaline karşılık ne demeli? Çocuğun varoluş gücünü azalttığı, neşesini azalttığını pedofilik birey nasıl anlamlı kılacak? Duyguların yüze yansıması bakımından küt bir çocuk olma ihtimali düşünüldüğünde çocuğun bedenine karşı bu girişim nasıl anlaşılacak? Bütün bunların dışında herhangi bir anlamı kabul etmeyen arzuyu serbestçe akışa bırakan birey için bu durum hangi temel kıstaslara göre kötü sayılmalıdır. Deleuze felsefesi iyilik ve kötülük yerine iyi ve kötü varlığını düşünür. Bu vb. normların kıstas olarak kabül edilmediği durumda pedofili vb. olayların kendi özelinde değerlendirilmesi ve takibi nasıl yapılacak?

Deleuze düşüncesi vardığı sonuç bakımından Wilhelm Worringer'in (1881-1965) inorganik yaşam kavramıyla benzerlik bulunduğu düşünülmüştür. Ekspresyonist akımda Worringer tarafından ortaya atılan inorganik yaşam kavramı mistik bir estetizasyon yaptığı, gerçeklikten kaçtığı ve burjuvaziyi desteklediği gerekçesiyle döneminde ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Bu tür kavramlar reel sistemle gerçek bir mücadeleye girişmek yerine gerçeklikten kaçış çizgisi olarak görülmüştür. Peki o halde hangi hakla Worringer'in maruz kaldığı ağır eleştiri kendisinden yaklaşık 45 yıl sonra Deleuze ve Guattari tarafından devrimci oluşlar için kaçış çizgisi olarak meşrulaştırılıyor? Worringer'de inorganik yaşam bir tür yoldaşlığın satılması olarak görülürken Deleuze ve Guattari düşüncesinde devrimci oluşun en önemli yöntemi olarak görülür. Worringer düşüncesinde sanat yoluyla *"soyutlama ve empati"* ihtiyacı karşılanmış olur. Empati ihtiyacı içkin, rasyonel, isteklerle ilgili olup somut işlere denk düştüğü, soyutlama ihtiyacının ise içgüdü, aşkınlık, organsız yaşama denk düştüğü dile getirilebilir. Bu kavramlar yoluyla felsefeye mit düşüncesinin tekrar girdiği düşünülmüştür. Entelektüellerin tarihsel sorumluluktan kaçmakla kalmayıp bu kavramlar yoluyla kapitalizmin desteklendiği dile getirilmiştir. Retorik yoluyla *"entelektüel zorbalık*" yapıldığı fikri ortaya atılmıştır. Bu vb. fikirler ekonominin vasatlığından tarihin gerçekliğinden kaçış yolu olarak görülmüştür. Bin Yayla adlı eserlerinde Deleuze ve Guattari Worringer'in inorganik yaşamına yer verip organsız beden kavramını üreterek inorganik yaşamı devrimci bir kutlamanın yegane yolu olarak görmüşlerdir. Peki

Worringer'e yapılan ağır eleştiriye karşılık Deleuze ve Guattari'de kutlama olarak karşılaması için nedenler yeterli midir? Özgürlük projesi ve Marksist devrimci oluş olarak nitelendirilen bu kitap özgürlüğün gerçek koşullarını yerine getirecek somutlukta bir şey sunabilmişler midir? Deleuze ve Guattari için; hayatın içerisinde düşman, yer ve isim değiştirebilir. Peki bunu kabul etmekle Worringer'e yapılan eleştiriden muaf tutulabilir mi? Deleuze ve Guattari'nin organsız yaşam kavramında, kapitalizm veyahut bir düşmanla daima dip dibe olacağını bilmesi devrimci kutlamanın yapılması için yeterli bir sebep olarak kabul edilebilir mi? Deleuze ve Guattari'nin kavramlarının da sürekli salınımları düşünüldüğünde pratik anlamda kavramsal bir alternatif sunmaktan uzak oldukları görülüyor.[258]

Rizom ve ağaç arasında temel bir farklılık mevcuttur. Rizom yatay olarak devamlı bir şekilde büyürken buna karşılık olarak ağaç dikey olarak bir köke bağlı olarak büyür. Ağacın kökü ile olan ilişkisi bakımından organik bir ilişkisi olduğu söylenebilirken buna karşılık olarak rizomun ise herhangi bir köke bağımlı olmadan yatay bir şekilde devamlı büyümesi söz konusu olduğu dile getirilebilir. Ağaç kökü kesildiği andan itibaren karşılıklı olarak ölümü ve bitişi beraberinde getirir. Rizom örneğinde ise otlar devamlı olarak yenilenmeye devam eder. Bir bahçıvanın ağaçları bitirebilir olduğu söylenebilirken rizomları hiçbir zaman bitiremeyecek olduğu ifade edilebilir. Bu haliyle rizom daha büyük bir potansiyel taşır denilebilir. Ana bir kök koşullarının rizomda olmaması rizom adına büyümesi için serbestiyet tanıdığı düşünülmüştür.

Ağaçlar organik yaşam ilişkisi bakımından belli kural ve düzen çağrıştırır. Buna karşılık olarak rizom daima merkezsiz bir şekilde büyüyebilir, çoğalabilir bir haldedir. Merkeziyetçi, ana köke ait olan ağaç biçimli düşünceye karşılık rizomlar kendilerine herhangi bir kök geliştirebilme potansiyelleri var mı? Bir diğer deyişle rizomlar anlamlı bir bütün oluşturmak tutarlı olmak için bir arada durabilecekleri bir köke sahip olabilecekler mi? Ana kökler için bu denli işlevsiz ve gereksiz olduğu söylenebilir mi? Bilgi üretim sürecinde köklere yer yok mudur? Kökler hep yıkıcı ve despot bir biçimde mi dile gelerek kendine yer bulur? Kökler, dallarının meyve vermesi bakımından değerli

[258] Joshua Dittrich, "A Life of Matter and Death: Inorganic Life in Worringer, Deleuze, and Guattari", *Discourse: Journal for Theoretical Studies in Media and Culture* 33/2 (09 Ocak 2013), 243-260.

bulunabilir mi? Kökler daima kötü müdür? Bilgi üretim sürecinde Deleuze ve Guattari neden hiç köklere yer vermez? Gerçekten Deleuze ve Guattari hiçbir kök ve düşünce ikiliğine yer vermemiş midir? Örneğin filozofların kralı Spinoza'nın bu denli tekrarı anlam üretiminde kendine daimi kontenjan kazanmış bir kök olarak okunabilir mi? *"Çöldeki peygamberler gibi bağıran"* Deleuze ve Guattari bir kurtarıcılığa soyunmuş mudur? Yazınsal olarak sunmuş oldukları felsefe düşünüldüğünde devlet ve aygıtları tarafından kıskıvrak yakalanmış mazlumların kahramanı olarak ifade edilebileceği düşünülebilir.[259]

Göçebelerin, marjinallerin, temsilciliğine soyunması yoluyla giriştiği bu kahramanlık bir kavram yaratımı, yaratıcı olmak olarak mı dile getirilecek? İdeolojilerin despotluğundan bahseden Deleuze için, anlam oluşturan bütün sistemler kraliyet sistemine hizmet ederler. Sıkça alışkanlık değiştirmeyi kendilerine düstur edinen filozoflar için bu daimi değişiklik üstün bir yaşam olup özgürce bir oluştur. Peki bu haliyle bazı alışkanlıkları tekrar etmeyi tercih eden yahut bazı düşünceleri hiç hayata geçirmemeyi tercih eden varlıkları köle olarak nitelendirmeleri nihayetinde filozofların kendilerinin despotizm ve mikro faşizm yaptığı örneği dile getirilebilir mi? Bu denli hiçbir sınır kabul etmeyen, her sınırı faşizm örneği olarak dile getiren Deleuze kendi felsefi sisteminde gerekli pratik felsefeyi devrimcilerine sunabilmiş midir? Yapılan okumalar bununla alakalı pratik bir önerme sunmadıklarını gösteriyor.[260]

Bu haliyle Deleuze felsefesi aşkın bir ampirizm olarak mı dile getirilecek yahut pratik anlamda net somut göstergeler sunmayan mistik bir pusula olarak mı dile getirilecek? Pratik bir reçete sunmayan filozof ikiliklere karşı olduğunu belirtmesiyle birlikte felsefesinin kuruluşunda çoğunlukla ikilikleri yoğun bir şekilde betimlemiştir. Örneğin pürüzsüz mekana karşı çizgili mekan, devlete karşı göçebelik, ağaca karşılık rizom aşkınlığa karşılık içkinlik düşüncesi bolca karşılıklı olarak işlenmiştir. Bu düşünceler herhangi bir sabitliğe izin vermeyen, içermeyen yapısı dolayısıyla ikiliğe mecbur bıraktığı düşünülebilir. Bütün katmanları, pürüzlü alanları, kralları, tanrıları, devletleri

[259] Estelle R. Jorgensen - Iris M. Yob, "Deconstructing Deleuze and Guattari's A Thousand Plateaus for Music Education", *Journal of Aesthetic Education* 47/3 (2013), 38-41, 51-54.
[260] Jorgensen - Yob, "Deconstructing Deleuze and Guattari's A Thousand Plateaus for Music Education", 38-41, 51-54.

reddeden filozof kendi felsefelerine özgürlük adına davetiye sunduğu söylenebilir. Bütün birlik içeren felsefeleri çözmüş bir şekilde kendi kurdukları düzene çağrı yaparlar. Bunun aksini de *"evetleyemeyen eşek"* örneğiyle pekiştiririrler. Peki bu kendi düzenini, kimliğini terketmek anlamında bir çağrı olduğu haliyle bir faşizm örneği içerir mi? Bizim cevabımız ise eski dünyanın filozofları kovulmuş olup kendileri gibi düşünen benzer motivasyonda olan Spinoza ve Nietzsche gibi yeni filozofların eklenmesi yoluyla bir yaşam biçimini dayatması yoluyla mikro faşizm içerdiğidir.[261]

Fikirler eleştirel bir şekilde ele alınmadığında tehlike barındırdığı aşikardır. Oysa Deleuze düşüncesinde her fark olumlanmalıdır. Geleneksel düşünce bütünüyle reddedilerek *"yaşamın kazanılması"* vaadine karşılık yaşam bütünüyle kendini kaybetme tehdidiyle başbaşa kalabilir. Pratik netlikler sunmaması yoluyla bütünüyle red ve sürekli kaçış umutsuzluk yaratabilir. Burada birtakım pratik belirlenebilir alanın oluşturabilmesi ile birlikte umuda yelken açılabilir. Örneğin müzik eğitiminde bu denli rotasız düşüncenin bunaltıcı hatta umutsuz olabileceği düşüncesi ele alınmıştır. Bazı yönlerden desteklenebilirken bütünüyle temel kabul edilmesi yoluyla eğitim ve müzik felsefesi için pek uygulanabilir olmadığı düşünülmüştür.[262]

Kullanılan metaforlar çok derinlikli olup önemli olduğu dile getirilebilirken uygulanabilirlik açısından radikal bir durumda olduğu ifade edilebilir. Filozof çoğulcu, tekil felsefenin sesini yükseltirken kaçınılmaz bir şekilde ikilikleri tekrar etmiştir. Bu düşünceyi metinlerinde kabul eden Deleuze metinlerinde bu ikilikleri sıkça tasvir ederek felsefesini kurmuştur. Bütün hiyerarşileri yıkmaya çalışan Deleuze ve Guattari maskülenlik, eril bir dil kullandıkları gerekçesiyle de eleştirilmiştir. Örneğin *"savaş makinesi"* metaforu her ne kadar marjinal toplulukların birleştiği yumruk olarak görülsede metaforik anlamın eril bir kavramla oluşturulması eleştirilmiştir. Her şeyin kökünü kazıyıp yerine kendi oluşturdukları ontolojiyi koymaya çalışmaları yoluyla dar görüşlülüğe sahip oldukları dile getirilmiştir. Örneğin tanıdık olan merkezi olan sürekli bir biçimde kınanmıştır. Alışkanlıkların devamlı değiştirilmesini efendi ahlakı olarak dile

[261] Jorgensen - Yob, "Deconstructing Deleuze and Guattari's A Thousand Plateaus for Music Education", 38-41, 51-54.
[262] Jorgensen - Yob, "Deconstructing Deleuze and Guattari's A Thousand Plateaus for Music Education", 38-41, 51-54.

getiren bu felsefe alışkanlıkları tekrar edebilmenin keyfini *"eşeğin evetleyemeyişi"* olarak yorumlarlar. Tekil olanı yücelten bu felsefe alışkanlık tekrar etmeyi bütünüyle temsilci düşüncenin ürünü olması yönüyle indirgemeci bir düşünceye düştüğü söylenebilir. Fikirler, göçebe düşünce giderek savaş aleti haline gelir. Bu denli karamsar bir hava okuyucuyu şaşırtıp dikkati artırmak amaçlı olabileceği gibi ideolojilerinin etkisi de olabilir. Bu denli yıkıcı bir felsefenin en başta uygulanabilirliği olmak üzere çeşitli açılardan eleştirilmiştir. Toplumsal olarak ihtiyatla kullanmak üzere değerlendirilmesi önerilmiştir.[263]

Deleuze göre metafizik hile Kant öncesinde devam ettiği gibi Kant'ın metafiziğe vurduğu büyük darbeye rağmen sonrasında da devam etmiştir. Karşıtlıklar diyalektik hileyle bir üst senteze bağlanarak negatif olan aşılmaya çalışılmıştır. Metafizikte bulunan önyargılar böylece diyalektik yoluyla devam ettirilmiştir. Deleuze ise kendi felsefesinde Nietzsche'nin ebedi dönüş metaforuyla edilgen olan reaktif güçlerin elenmesini ortaya koymaya çalışmıştır. Ebedi dönüş bu haliyle bir *"fark motoru"* olarak hizmet eder. Oysaki reaktif güçlerin elenmesi, sadece aktif güçlerin dönmesi bir tür farkın aşılması olarak dile getirilebilir. Deleuze'e göre fark, negatif veya olumsuz olarak adlandırılmamalı ve bütünüyle olumlanmalıdır. Peki farkı bütünüyle olumlayan bu sistemde Deleuze günlük yaşamlarımızdaki toplumsal pratiklerde felsefesinin nasıl vuku bulacağı ile ilgili neden yeterli pratik bilgi vermemiştir? Fark üretmek her zaman bir çözüm olarak dile getirilebilir mi? Bütün zaman ve şartlarda fark her zaman somut çözümler sunmayabilir. Bunun yerine varlığı çatışmaya sürükleyen bir sistemin yolunu da açabildiği dile getirilebilir. Peki bu haliyle göçebe bir yaşamı; başıboş, hayatı israf eden bir gezi yerine neden üretici bir güç metaforu olarak görelim? Göçebe savaş makinesi gerçekten diyalektiğe karşı zafer elde etmiş midir? Göçebe savaş makinesi, organsız beden bir tür zombi olmaktan çıkabilmiş midir? Gerçek hayatta bu düşünce kendini eylemde değil çoğu noktada düşüncede bıraktığı söylenebilir. Ebedi dönüş öğretisinde farkı olumladığını iddia eden Nietzsche bu tekrarlarla kendi rahipliğini ilan etmemiş midir? Nietzsche ve onun önde gelen öğrencilerinden Deleuze özneyi daimi bir fark üretimine bağımlı kılmak ve üst insan oluş tasvirini kabul ederek arzunun eksiklik

[263] Jorgensen - Yob, "Deconstructing Deleuze and Guattari's A Thousand Plateaus for Music Education", 38-41, 51-54.

halini onaylamamış mıdır? Kapitalizmin önce yersizyurtsuzlaşmasını sonra kendine göre yerliyurtlu kılmasını eleştiren Deleuze ve Nietzsche bu haliyle bizi başka bir Ödipal düzenin içine hapsetmemiş midir? Bu felsefenin, daimi bir dönüş ve kaçış yoluyla bir tür idealizasyon oluşturulduğu fark edilebilir. Bu daimi kaçış ve idealizasyonun, özgürlük yerine baskı ve kendi kendini yok etmekle eşdeğer olduğu düşünülebilir. Gerçekten daimi bir kaçışla kapitalizmin kıskacından kurtulmanın vaadi mi sunulmuştur yoksa daimi bir kaçış yoluyla huzursuzluk devam mı ettirilmiştir? Deleuze'ün kendisinin de kabul ettiği şekliyle ne kendisi ne de teorisi kapitalizmin oluşturduğu şizofrenik etkiden kurtulamamıştır. Tarihin son peygamberi olarak dile getirilen filozof, kendini yozlaşan bu sistemden kurtaramamıştır. Tekrar yerliyurlulaştırmanın despotik eğilimlerinden Deleuze de hiçbir zaman tam olarak kurtulamaz. Bir başka şekilde Deleuze'ün reaktif güçlerin de yıkıcı olup kendi sınırlarını aşma ve üretici potansiyeli olduğu gerçeğini yeterince dikkate almadığı düşünülmüştür.[264]

Peki şizofrenik gezintiyle yerinden edilen ödipal üçgenin yerine şizoanalizin gelmesiyle Deleuze felsefesi ödipal fetişizimden kurtulmuş mudur? Devamlı yerinden edilmenin şizofrenik bulanıklığın fetişleştirilmesi yoluyla yeni bir mitin despotlaştığı söylenebilir mi? Kapitalizm, Ödipus vb. sistemlerden kaçarken devamlı yerinden edilmenin despotizmine ne demeli? Hem gerçek bir yaşamın daima ve daima değişerek iyi ve kötü yargısı kullanmadan yalnızca üretimle değerli ve özgür kılınacağı fikri bir tür yeni huzursuzluk olarak bize göz kırpıyor olabilir. Bazı soruların tekrar etmesi Foucault'nun Anti-Odipus'tan felsefi bir yön aranmaması uyarısı üzerine bu tez açısından önemlidir. Peki bu önemli derecede dikkate değer Kapitalizm ve Oedipus eleştirisi üzerine önerdikleri ciddi bir mikropolitika yöntemi olarak sundukları şizofrenik gezintiye ne demeli? Bu kavramlara romantik birer makine olarak yalnızca havsalamızda tutulması gereken bir mit şeklinde mi kalmalıdır? Anti-odipus'un siyasi bir reçete olarak sunulmadığı belirtilmiştir. Freudyen rahip sistemini açık edip yerle bir eden eleştirmenler olarak Deleuze ve Guattari'nin, boşalan tahta kendi şizoanaliz yöntemini yerleştirdiği düşünülmektedir. Yani çöküşü hazırlanan sisteme yeniden yurtlandırma şizofrenik gezinti yoluyla yapılmaktadır. Bilinçdışının nasıl kodlama yoluyla özgürlüğünden alı

[264] Daniel W. Conway, "Tumbling Dice: Gilles Deleuze and the Economy of Répétition", *symplokē* 6/1/2 (1998), 8-21.

konulduğunu ikna edici bir şekilde açıklayan Deleuze ve Guattari Ödipal günahlardan masum olmadığı ortaya konabilir.[265] Yaşamı olumlamanın yolu yalnızca şizofrenik model olduğu takdirde başka seçeneklere yer kalmadığından yaşamı bütünüyle olumlamadığı düşünülebilir.

Daimi yaratımın felsefesi olarak Deleuze özgürlüğü amaçlamaktaydı. Deleuze felsefesinde bütün despot rejimlere, faşist yaklaşımlara en radikal eleştirileri ortaya koyduğu söylenebilir. Peki yeniliğin, daimi yaratımın yegane ölçüt kabul edildiği bir felsefe mikrofaşizme düşme tehlikesi taşımış mıdır? Deleuze felsefesinde ölçüt bulmak pek kolay değildir. Ölçütlerin genel olarak bireysel içkin dünyaya has olduğu ifade edilebilir. Ölçütün bulunmadığı felsefede yeniyi halihazırda bulunan dünya örneklerince hayata getirebilen bireyler ve daimi yaratımı kendine düstur edinmeyen özneler pek dikkate alınmayarak daima yeninin bekçisi olmadığı yönüyle Deleuze tarafından eleştirildiği yorumu yapılabilir. Başka türlü yaşamlar sabit bazı tekrarlar içerdiği takdirde Deleuze felsefesinde kendine yer bulamadığı belirtilebilir. Peki saf yaratımın dili olarak yeni bir tür dayatma değilse nedir? Yaratımın kulağa hoş gelen, gözleri kamaştıran hali düşünüldüğünde bir tür mikro faşizm içerebileceği pek akla gelmeyebilir. Buna karşılık olarak yaratıcı olmanın yegane ölçüt olması ölçütsüzlük anlamına gelmeyip başka türde ölçüde olan örneğin sabit biçimli yaşamsal pratiklerine yer vermediği düşünülebilir.

3.3. Süreğen yeninin çürütmesi: Yeninin dayatılması olarak mikro faşizm

Finn Janning, kardeşinin intiharı üzerine bir arkadaşı şöyle bir soru sorar: Kardeşinin iyi bir yaşam sürdüğünü düşünüyor musun? Finn Janning'in düşüncesinde sağlıklı bir orta sınıf ailesindeki bir erkeğin 70-80 yaşlarında ölmesi beklenir. Buna karşılık kardeşi 26 yaşında intihar etmiştir. Bunun üzerine yazar Finn Janning iyi bir yaşam nedir, kardeşimin yaşamı nasıl bir yaşamdı? sorusunu sorarak ilerler. İnsanların yargıda bulunmak için kimi kriterlere ihtiyaç duyduğu söylenebilir. Sabit ve değişmez varsayımlar zaman zaman yargı vermeyi kolaylaştırır. Bu tür sabit varsayımlar olmadığı takdirde ölçüm, yorum yapmak ve nihayetinde yargıda bulunmak pek mümkün değildir. Aşkın birtakım normatif değerleri hesaba katmadan bu değerlendirmenin tamamen içkin bir düzeyde yapılması gerektiği düşünülür. Kişinin hayatındaki engelleri aşma ve baş etme derecesine göre iyi

[265] Conway, "Tumbling Dice", 8-21.

bir yaşam yaşadığı varsayılır. Mükemmellik tanımı Deleuze felsefesinde kendine yer bulamadığı söylenebilir. Çünkü mükemmellik bir norm, aşkın ve temsilci düşünceyi gerektirir. Normatif değerler bize nasıl yaşamamızı söyleyip insanı kısıtlayan değerler olarak dile getirilir. Bizlerden hangimiz yaşamaya değer bir yaşama sahibiz? Kişinin mücadele etme yoğunluğu kişiyi canlı kılarak devamlı bir kendini geliştirme fırsatı sunar. Deleuze felsefesi için değerler olmayıp yaşamın akış sürecinde üretilir.[266]

Deleuze felsefesinde başarılı yaşamın yolu; öz kontrol, güçlü yanları geliştirmek ve gelişimi engelleyecek normatif ve aşkın biçimli temsilci düşünceleri aşmaktır. Organizasyonlar, şirketler, kamu vs. hep bir güç için çalışırlar. Deleuze felsefesinin Nietzsche'ye yaslanan yönü düşünüldüğünde güç istenci aranır. Bu felsefede eyleme gücünü arttırmak iyidir. Buna karşılık bu felsefede temsilci düzende olduğu haliyle bir son içeren hedef yoktur. Eyleme gücünü arttırmak, yeniyi oluşturmak azim, irade, ve öz disiplin ile bağlantılıdır. Oluş süreciyle birlikte sürekli olarak bireyin kendisini aşmak esastır. Cesur yaşamların "*Efendi ahlakına*" sahip olanlar olduğu düşünülür. Peki yaşananları anlamlandırmada özgürmüyüz? Bu anlamın yalnızca tekil olarak ortaya çıkıp üretici, yaratıcı olmakla oluşacağı düşüncesi hakimdir.[267]

Oluşa gelenlerin hangi şekilde huzurlu bir zihinle kabul edileceği öğrenilmelidir. Bu olgunluk; deneme cesareti, deneylemekle ve bedenin bunu keşfetmesiyle oluşur. Bu felsefede yaşamaya değer bir yaşam kendi sınırlarlarını devamlı bir şekilde yaratıcı olmak yoluyla arttırmak ile yakından ilişkili bulmaktadır. *"Bu felsefe de hayat bir bilgi yarışması"* değildir. İyi bir hayat oluşturmanın yolunda hakikat içerici tek bir yol mevcut değildir. Bu makale Deleuze, Nietzsche, Spinoza'dan önemli destek alınarak dile getirilmiştir. Sonuç olarak kardeşinin iyi bir yaşam sürmediği noktasında sonuçlanır. Çünkü kardeşi onun düşüncesinde yeterince mücadele etmemiştir.[268] Peki Deleuze'ün yaşamını mutlu ölüm olarak görürken[269] Fin Janning, bu örnekteki kişi olarak kardeşinin ölümünü neden olumsuzlar? Deleuze yaşamının sonlarında ağır fiziksel rahatsızlıklara sahipti. Örnekteki yazarın kardeşi olan şahıs psikolojik olarak ciddi rahatsızlıklar yaşadığı

[266] Finn Janning, "Who Lives a Life Worth Living?", *Philosophical Papers and Review* 4/1 (2013), 8-16.
[267] Janning, "Who Lives a Life Worth Living?", 8-16.
[268] Janning, "Who Lives a Life Worth Living?", 8-16.
[269] Janning, "Happy Death of Gilles Deleuze".

görülmektedir. Devam edilirse bu tür rahatsızlığın fiziksel bir yaşamın getirdiği olumsuzluklara benzer bir sonuç ortaya çıkarabileceği öne sürülebilir. Bu felsefenin düşünce biçimine göre Deleuze'ün ölümü yaşam yalnızca bedensel eksiklik olduğunda intihar olumlu bir eylem olarak görülmüştür. Herhangi bir yasaya başvurmadan intiharı meşru gösterecek durumdan bahsetmenin zor göründüğü ortaya konulabilir.

Bir başka açıdan devam edilirse bu ölüm, yaşamının erken bitimi olarak mı olumsuz olduğu ele alınacak? Kişiler kendi tek sesli olaylarında, içkin dünyalarında ele alınacaksa bu ölüm neden meşrulaştırılamaz? Deleuze için tanınan hakkın örnekteki şahsa tanınmadığı düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Yeni olanın krallığında despotizmin bir türü olarak yorumlanabileceği söylenebilir. Yeni olan var olduğu, yaratma devam ettirildiği sürece yaşama devam edilmelidir. Deleuze'ün intihar etmesi artık yeniyi yaratamaması dolayısıyladır! Hayatı bütünüyle olumlayan, negatifin olmadığını bildiren felsefenin kendi içinde yaratıcı olmayı üstün insanla eşdeğer tutması yoluyla tutarsızlık yaşandığı düşünülebilir. Yaşamı saf yaratıcı olmak ile eşdeğer tutmak başka türlü yaşam olanaklarının önünü tıkar denilebilir. Yeninin çürütebildiği, daimi yeni ve yaratıcılığın yorduğu örnekler pek dikkate alınmamıştır. Hayatlarında yeniye yer verip aşkın biçimli düşüncelere de kapı aralayan yaşamlar Deleuze felsefesinde kendilerine pek yer bulamamıştır denilebilir.

Aşkın olan neden yok edilmek istenir? Aşkına tapınma yoluyla kişi için bir ideal ve istek olamaz mı? Aşkına tapınmayı da yaratımın bir parçası olarak gören filozof neden başka zihinlerin aşkını tekrar etmesine izin vermez? Özgürce seçimin olanaklarını yaratmak için girişilen bu mücadelede kişinin kendi seçimini yarattığına inanmanın yolu ve kabulü yalnızca aşkın olanı reddetmek midir? Peki böyle bir düzende yaşamak isteyenlerin köle olarak adlandırılması neden mikro faşizm olarak dile getirilmez? Deleuze felsefesinde aşkını tamamen silmek ve oluşa sadık kalmak yoluyla filozofun felsefesinin bir negatifin üzerinde yükseldiği söylenemez mi? Neden bir sonraki adım aşkın olanın silinmesine ve negatif gösterilmesine ihtiyaç duyar? Bu bir diyalektik üst sentez değilse nedir? Deleuze felsefesinde hayatı bütünüyle olumlama düşüncesi mevcutken pratikte aşkın biçimli hayatlara yer tanımadığı görülüyor. Peki Deleuze vb. felsefeler neden kozmosu bütünüyle elinde bulundurur şekilde köle ve efendi ahlakı benzerinde karşıtlıklara yerleştirir?

Kozmosu, elinde bulunduramayacak denli hızlı ve akışkan oluşu olduğunu bildirmesi aşkın biçimli yaşamlara pratik alanı bırakmaması yeterli sebep olarak gösterilebilir mi? Bu tür yaşam biçimlerine yer bırakmayacak denli saldırgan olmak mikro faşizm olarak mı, bir yaşama inanmanın gerekliliği olarak mı dile getirilecek? Temsilci düşünceye ağır eleştiriler getirmekle birlikte Nietzsche felsefesini tekrar tekrar önümüze özgürlüğün üretici filozofu olarak sunmamış mıdır? Peki ya Spinoza hiç kimsenin henüz anlayamadığı bir Tanrı olmamış mıdır? Neden sürekli bir referans noktası olarak Spinoza ve Nietzsche felsefesinde buluşuruz? Önceki filozoflarda görülen Spinoza ve Nietzsche hayranlığını kendi felsefesinde de tekrar eden filozof bu hakkı neden başka filozoflara başka felsefe ve düşünüş için tanımamıştır? En iyi olanın yaratıcı olmak ile eşdeğer olduğundan başka bir düşünüş payı bize neden bırakmamıştır? Bütün bu sorulardan hareketle Deleuze felsefesinde karşıtlıklar reddedilmekle birlikte felsefenin zeminini çoğunlukla karşıtlıkları tanıtıp aşmak yoluyla oluşturulmuş olduğu göze çarpmaktadır.

Eleştirmenler genellikle inanç unsurunun bulunmasını felsefi ve varoluşsal anlamda eksiklik olarak değerlendirirler. Peki sahiden bu bir zorunlu olarak az gelişmişlik midir? Biz bu çalışmada bu tür düşünüşün zorunlu bir eksiklik olmadığını belirtiyoruz. Buna ek olarak bu tür düşünce biçiminin Deleuze düşüncesiyle uyuşmayarak Deleuze felsefesinin kimi zaman mikro faşizm barındırdığını ortaya koyuyoruz. Deleuze düşüncesinden hareketle en azından bir noktada ortak bir anlaşmaya varılmak gerektiği düşünülmüştür. Bu konu yaratıcılık konusudur. Daima yaratıcı olmak yoluyla im rejimleri, kraliyetçi, merkeziyetçi, psikanaliz vb. sistemlerden kurtulunacağı düşünülmüştür.[270]

Öyle bir etik tercihte bulunmalı ki çatışma içerisinde bulunan grupların üstünde bir anlaşma içermelidir. Yaratıcılık noktasında anlaşılmalıdır ki sürekli olarak kendi kendini yok etmek suretiyle devamlı olarak oluş içerisinde olmak garanti edilsin. Tek bir bölgede aşırı yerliyurtlulaşma olmadan daima yersizyurtsuzlaşmayı barındıran bir sistem olamalıdır. Bu bir tür "*bırakınız yapsınlar"* düşüncesi olup arzunun serbest bırakılmasını içerir. Ancak bu haliyle kapitalist sistemdeki sözde göreceliği içermez. Kapitalist sistemdeki haliyle arzular daima sermaye tarafından kodlanıp bozularak yönetilmektedir.

[270] Luıs De Miranda, *The Dark Precursor: Deleuze and Artistic Research* (The Netherlands: Leuven University Press, 2017), 510-515.

Bu haliyle serbest kalan bireyler olamayıp piyasalar belirleyici olmuştur. Asgari düzeyde kural bu felsefe için yeterlidir. Ne denli az kural olursa o denli yaratıcılık artacaktır. Peki bu asgari kuralları kim ve nasıl belirleyecek? Saf bir içkinlikte herhangi bir hedef yoktur. Devamlı olarak çoğalan bir süreç hakimdir. Kaostan koruyacak minimum düzeyde kural yeterlidir. Peki geçmişi fetişleştirmeden seçilecek asgari tutarlı kurallar nelerdir? Muhafazakar alanların göreceli sistemlerini hegemonik hale getirilmesinden kaçınmanın yolu devrimci grubun üst mutlak olarak yaratıcılıkta anlaşmasında yattığı düşünülür. Protokoller hem kodlanır hem çözülür. Kodlanma yani uyum olmalı ancak bozulmayı yenilenmeyi daima akılda tutmak gerekir. Küresel acıyı sona erdirmenin yegane yolunun yaratıcılıkta uzlaşma olduğu düşünülür. Savaş ve çatışma yerine daima acının son buluşu olan yaratıcı politika üst mutlak olarak ortaya konmalıdır.[271]

Üzerine yazılan makaleler de dahil olmak üzere Deleuze felsefesi çoğunlukla çok soyut kalıp somut bir pratik sunmakta zorlanmaktadır. Bu felsefe bizi yaratıcı olmak noktasından eşitlemek istemekle birlikte çatışma, saldırganlık, kendi yaratıcı sistemini yüceltme, vb konularda yeterli bir bilgi vermemiştir. Örneğin tam olarak ne zaman yaratıcı bir sistemin yerine yenisinin getirilmesi gerektiğini nasıl anlayacağız? Bir miktar düzen ve tutarlılık, asgari kural istemekle birlikte yerine yeni bir düzenin geçeceğini ne zaman anlayacağız? Bütün sistemlerde daima bir miktar hegemonya yok mudur? İnsanların sermayeyi kendinde biriktirmesinin amacı nedir? Özne arzuyu daimi bir akışta tutmak, kendi arzularını çoğunlukla gerçekleştirmek adına mı sermayeyi kendinde biriktirir? Arzuların çatışmasını asgari düzeye indirgeyecek etik ilke olarak yalnızca yaratıcı olmaya inanmak yeterli midir? Bu yaratıcılığı kim üstlenecek? Sanatçılar ve filozoflar mı? Yahut bir işçi mi? Eğer sanatçılar ve filozoflar üstlenecek olursa Spinoza'nın ve Nietzsche'nin daimi sarsılmaz koltuğunu nasıl engelleyeceğiz? Örneğin neden yaşam süreci genellikle kontrol edilme ve tekelleştirme yolunda birleşmektedir? Deleuze felsefesi arzunun kontrol edildiği mekanizmaları açıklamakla birlikte arzunun neden hep belirli tekeller tarafından kontrol edildiğini yeterince irdelemediği düşünülmektedir. Arzunun *"bırakınız yapsınlar"* düşüncesiyle tekel oluşturduğu alan arzunun serbest bırakıldığı Deleuze düşüncesinde bir başka bireyin arzularını kontrol etmeyi engelleyecek ilke olarak yalnızca yaratıcılık ilkesinin yeterli olmayabileceği

[271] De Miranda, *The Dark Precursor*, 510-515.

düşünülebilir. Arzunun çok fazla minik algılar ve çeşitli değişkenlerin harmanlanmasından oluştuğu düşünüldüğünde olası çatışmanın engellenmesinde bu ilkenin yeterli olmayacağı düşüncesi hakimdir.

Bedeni daimi yeni ve deneyime açma düşünüldüğünde cinsellik üzerine kimi örnek tekrar edilebilir. Cinsel yönelimlerde daimi yaratıcı olmak ne demektir? Cinsellik örneğinde yeninin bir sınırı var mıdır? Bunun oluşturduğu çatışmalara nasıl tepki verilmelidir? Bir örneğe tekrar dönecek olursak pedofilik bireyin çocuk bedeni ve zihninde oluşturduğu tahribatı ne engelleyecek? Yalnızca yaratıcılık ilkesinin belirlenmesi, anlamın oluşmasının engellenmesi yoluyla bu davranışın önüne geçmeyi engelleyecek ilke nasıl belirlenebilir? Deleuze felsefesinin çok soyut ve elitist kalması yoluyla somut pratiklerde uygulama zorluğu çektiği düşünülebilir.

Deleuze felsefesinin Spinoza'ya yaslanan yönü de düşünüldüğünden etkilenme, duygulanım önem arz etmektedir. Etkilenme, duygulanım arttıkça eyleme gücü de o denli artacaktır. Bu felsefe etkilenmeye açık bir felsefe olarak kendini ortaya koyar. Erdemli olmanın etkilenme gücüyle paralel olduğu düşünülür. Kişinin gücü ne denli etkilendiği ile birlikte ölçülür. Ne denli çok etkilenirse o denli gücü artacaktır. Etkilenme oranı arttıkça harekete geçme gücü de artış gösterecektir. Spinoza düşüncesinde iyi, kişi için faydalı olan iken kötü ise kişi için zararlı olandır. Öz kontrol, bu felsefe düzeyinde pek mümkün olmayıp önemli olan kendini duygulanımların çokluğuna açmaktır. Tutkuların akışına kendini bırakmak *"Dantevari iniş"* olarak yolun sonundaki ışık olarak görülmez. Bu felsefe için tutkuların yolunda karanlık olmayıp bütünüyle ışıktır.[272] Peki bize neşe getirecek şeyleri yalnızca kendi bedenimizle mi keşfedeceğiz? Neşelenmenin kıstası nedir, nasıl ölçülür? Üzücü olanı ayır ve neşeli olanı devam ettir. Peki bu parola her yerde geçerli midir? İyi, yalnızca bireyin bedeni düzeyinde mi ölçülür? Bedenimiz başka bedenlerin neşesini arttıracak denli bir programa sahip midir? Etkilenmenin çokluğu manipülasyona açık bir konu olduğu dile getirilebilir. Bu nasıl bir bedendir ki hem çokça etkilenmelere açık olup hemde manipülasyona kapalı olsun? Bireyler, yoğun ve devamlı duygulanımın içerisinde değer ve sabitlik olmadan kapitalizmin oluşturduğu şizofrenik

[272] Michael Hardt, "The Power to be Affected", *International Journal of Politics, Culture, and Society* 28/3 (2015), 215-222.

halden nasıl kurtulacak? Genel yargılar koymakla birlikte pratikte bu sınırsız, yönsüz akışın oluşturabileceği tahribattan nasıl kurtuluş sağlanacağının pek açık olmadığı düşünülübelir.

Duygulara hakim olmak mümkün müdür ve Deleuze'ün tanrısı Spinoza'da ve kendisinde bu soru ne anlam kazanır? Tarihte irade ile duyguya hakim olabileceğini belirten Descartes, Locke gibi filozoflar olmuştur. Natüralist filozof olarak dile getirilen Spinoza da dahil olmak üzere duygulara hakim olmak adına birtakım yöntemler ortaya konmuştur. Bu yöntemlerden bazıları şunlardır: Örneğin birebir olmayan fikirler birebir olan fikirler yoluyla değiştirilerek hakimiyetin yolu açılmış olur. Bir diğer örnek olarak duygularda zorunluluğun farkına varmak yoluyla yine duygulara hakimiyetin kapısı aralanmış olur. İrade vurgusundan ziyade anlama gücüne vurgu yapılarak duygulara hakimiyetin altı çizilmiştir.[273]

Spinoza düşüncesinde sahip olunan ideaların, inançların bir olumlama içermesi gerekir. Bir ideanın yerine başka bir ideanın gelmesi ancak daha güçlü bir idea yoluyla mümkündür. Bu idealar bireyin varoluş gücünü arttırır. Var olan idealar varoluş gücünü arttırdığı müddetçe devam eder. Medea adlı mitolojik örnekte, seçtiğinden daha iyi olan mevcut olduğu halde kötü olanı tercih ettiğini bildirmesi üzerine Spinoza seçilenin daha iyi olmaması halinde seçilmeyeceğini bildirir. Seçilenler bedenin varoluş gücünü arttıran ve olumlu bir ideaya karşılık geldiği düşünülür. Bir başka örnek olarak birini sevdiğimde onun sevdiği şeyi sever, sevmediğimde onun sevdiği şeyi de sevmem. En genel haliyle duygularda yapılan şey istenilen şeyden öndedir. Bizi tanıtması açısından neye inandığımız değil ne yaptığımız önemlidir. Ek olarak yeni bir idea eski bir ideanın varoluş gücünü arttırdığı müddetçe mümkündür diyebiliriz. Ruhsal dalgalanmaları azaltıp bitirmenin yolunu Spinoza'ya göre dışsal nedeni ayırmaktır. Bunun yolu başka düşüncelerle birleştirmektir. Bu ilk yöntemin adı ayırma ve birleştirme olarak dile getirilir. Bunu yapabilmek iradi varlığı gerektirir. Ancak Spinoza için değişim ancak daha yüksek ve güçlü bir duygunun varlığıyla mümkün olduğunu belirtmiştir. Buradan hareketle Spinoza'nın duyguyu kavrama biçiminde *"Bilişsel Terapi"* geçerli değildir.

[273] Ahmet Aktaş, "A Critical Assessment of Spinoza's Theory of Affect: Affects, Beliefs, and Human Freedom", *Beytulhikme An International Journal of Philosophy* 8/1 (2018), 252-268.

İkinci yöntem ise zorunluluğu fark etmektir. Bu yöntemde Spinoza başımıza gelenlerin zorunlu bir biçimde meydana geldiğini düşünmek ve kabul etmek yoluyla aşabileceğimizi düşünür. Buradaki esas mesele nedensel ilişkileri görebilmekle birlikte fark etmekte yatar. Her şey zorunluysa duygular üzerinde hakimiyet kabulle birlikte kolaylaşır. Bu örnekle birlikte şu şeklide reddedilebilir: Sahip olmuş olduğum duygu sonlu bir durumdur. Nedenler ise sonsuz düzeydedir. Buradan hareketle limit sonsuza yaklaşmak sıfıra vardığından dolayı duygunun ortadan kalkması gerekir. Ancak Spinoza teorisinde de gerçek şu ki duyguları yok etmek pek mümkün değildir.[274]

Spinoza'da son yöntem olarak upuygun bilgiler edinme ortaya konulabilir. Bir duyguyu edilgin olmaktan çıkarmanın yolu duygu hakkında açık seçik bilgiler edinmektir. buradan hareketle bir ideayı tanımlayabilmek bütün değişkenlerini bilmeyi gerektirir. Sonlu olan insan düşüncesi ise sonsuz sayıda değişkeni kavramaktan yoksundur. Sonuç olarak bu sonlu düzlemdeki insanın sonsuz nedenleri kavrayamaması üzere bir idea elde etmesi çok zor görünmektedir. Peki Spinoza'dan hareketle ne önerilebilir? Sabit inançların varlığı yoğun duygusal dalgalanmalar karşısında önerilebilir. Spinoza'da duygular hakkında upuygun fikirlere sahip olmanın çok zor olduğunu kabul ederek sabitliğe ve birtakım kesinliğe yer açar. Sahip olunan bu sabit inanç varoluş gücünü arttırdığı müddetçe önemlidir. Deleuze'ün tanrısı olan Spinoza duygular konusunda bir miktar yanılmış olabilir. Yanılmış olma ihtimaline karşılık sabitliklerin önemi ve koruyuculuğundan bahsetmiştir. Peki Deleuze neden bu denli sabitlik karşıtıdır? Spinoza'ya sadakati neden sorgulanmamıştır? Acaba Deleuze Spinoza'yı da değiştirerek mi okumuştur?[275]

Buradan hareketle birtakım değerlendirmeler ileri sürülebilir. Deleuze düşüncesinde yaratmak temelli bir felsefe hakimdir. Deleuze'ün Spinoza'yı değiştirmiş olma ihtimalini ne olarak değerlendirmelidir? Yaratmanın gereği olarak da tanrısı olarak değerlendirdiği Spinoza'ya sadakatsizlik olarak da değerlendirilebilir. Bu durumda tanrısına sadakat göstermediği ve yaratıcı ilkeye sadık kaldığı düşünüldüğünde hem Spinozaya hem Deleuze'e sadık kalma konusunda bizi ne motive edebilecek sorusu gündem edilebilir. Deleuze felsefesinde yaratımın ne içerdiği konusu pek dikkate alınmamıştır. Yaratım

[274] Aktaş, "A Critical Assessment of Spinoza?", 252-268.
[275] Aktaş, "A Critical Assessment of Spinoza?", 252-268.

sonucunda ortaya çıkan bileşim özgürlük yerine baskı da yaratabilir. Yaşam bütünüyle olumlanmalı felsefesi yeterli olmayabilir. Yaratımın baskı yaratabileceği düşüncesi akla getirildiğinde ölçüm probleminin ortaya çıktığı söylenebilir.

Duygu(emotion) ve Duygulanım(affect) kavramları ne ifade eder? Deleuze düşüncesinde duygulanım kavramı çoğunlukla bilinçdışı bedensel duyumlar, dil dışı, toplum öncesi süreçler olarak dile getirilirken duygu kavramı öznel olarak dile getirilebilecek bir psikolojik özelliktir. Duygulanım kavramını bilinçdışı bedensel duyumlarla eşdeğer olarak dile getirmenin sınırlılıkları nedir? Literatüre bu kavramın kazandırılmasında varlığın daha iyi anlaşılması yönünde önemli bir adım olduğunu kabul etmekle birlikte etik ve politik açıdan sınırlılıklarını ele almakta fayda olduğu dile getirilebilir. Duygulanım kavramının özne öncesi vurgularını önemli bulmakla birlikte etik ve politik zayıflıklarını ortaya koyarak daha güçlü bir vurgu yapmak önem arz eder. Deleuze Spinoza'dan etkilenerek aldığı affect kavramını devamlı yaratma hali olan felsefesine uygun olarak değiştirmiştir. Ancak Deleuze'ün Spinoza'ya tanrı gözüyle bakması ihtimali göz önünde bulundurulduğunda genel olarak Spinoza'ya sadakati pek sorgulanmamıştır. Deleuze felsefesinde önemli olan daima yaratıcılıktır. Bu yüzden ele aldığı filozofları değiştirerek bir bakıma yaratarak okumuştur. Tanrı ilan ettiği Spinoza dahil olmak üzere değiştirerek bir felsefe ortaya koyduğu ifade edilebilir. Deleuze felsefesinde tek ölçütün farklılık ve oluş olduğu söylenebilir. En temel etik ve politik sorulardan olan oluşun ne yarattığına odaklanmak bu felsefede tam olarak cevaplanmaz. Yaratılan şey baskı mı, özgürlük mü içerir? Yaratılan şeyin kurtuluşumuz olduğuna nasıl karar vereceğiz? Yaratılan şeyler her zaman canlılık kazandırmayabilir. Ne yapmalı sorusu tekrar tekrar gündeme geldiği söylenebilir.

> *"Yapılması gereken şudur: Kendinizi bir katmana yerleştirin, onun sunduğu imkanlarla deneyler yapın, onun üstünde elverişli bir yer bulup potansiyel yersizyurtsuzlaşma hareketlerini, olanaklı kaçış çizgilerini arayın, onları deneyimleyin, Şurada burada akış bağlanmaları üretin, dilim dilim yeğinlik sürerliklerini deneyin, daima yeni bir küçük arazi edinin. Katmanlarla çok titiz bir ilişki kurarak kaçış çizgilerini özgürleştirebilir, bağlanmış akışların geçmesine ve*

kaçmasını sağlayabilir ve bir OsB'ye dönük kesintisiz yeğinlikleri çekip çıkartabiliriz".[276]

Görüldüğü üzere Deleuze yerliyurtlulaşma önerir. Buna karşılık daima yersizyurtsuzlaşma sınırında bir yaşam ortaya koyar. Bu satırlarda görülebilecek en temel problem ölçüt ve motivasyon problemidir. Ölçüt ne olmalıdır ki yıkıcılık yerine yaratıcılık olarak değerlendirilsin? Bu "*ölçme ve seçme*" problemi olarak dile getirilebilir. Bir diğer problem ise bizi daima kaçış çizgisinin sınırında yaşamaya motive eden ne olmalıdır? Örneğin neden ölümü, katmanlı bir yaşamın güvenli konfor içeren halini yaratıcılığın daimi farklılığına teslim edilmelidir? Bu da bir diğer problem olan motivasyon problemi olarak dile getirilebilir. Deleuze felsefesindeki temel ilkelerden olan kategorizasyon yapmama, yönlendirmeme gereği pek bir ölçüt sunmaz. Kurduğu saf içkin felsefede, bu dünyada kalma prensibinde etik ve politika açısından bizi biçare ve yanıltıcı bir halde bıraktığı dile getirilebilir. Spinoza çoğunlukla varoluşun gücünü arttırmak ile bir yaşam tanımı yaparken Deleuze süreğen bir farklılaşma yoluyla yeni bileşenler ortaya koyma ile açıklar.[277] *"Varoluş derecesinden yaşamın yoğunluğundan başka bir kıstas asla yoktur".*[278]

Ölçütün, bilinmezlere karşı takınılması gereken tavır için önem kazandığı söylenebilir. Farklılık ve yaratılan şey devrim de karşı devrim de içerebilir. Deleuze felsefesinde yegane ölçü olarak farklılık ve sürecin her şekilde olumlanması dile getirilir. Peki buradaki haliyle yaşanılan deneyim ve tecrübelere daha az farklılık yarattığı müddetçe bir küçümsemeyle yaklaşım yok mudur? Bu haliyle farklılığı çokça olumlayarak yaratmak, yeni bir efendi ortaya koymak suretiyle bir tür mikro faşizm içerdiği dile getirilebilir. Motivasyon probleminde ise oluş, farklılık, sürekli yaratma konusunda neyin motivasyon kaynağı olacağının net olmamasıdır. Neden sürekli yaratımı, oluşu daha güvenli sığınaklar olan sadakat, dostluk vb. katılaşmış şeylere tercih edilmeli? Hangi hakla daha istikrarlı bir yaşamı tercih etmeyi güçlenme ve yaratmaktan uzak olarak niteleriz? Birey dışı, öznel olmayan bir yaşama bizi motive eden nedir? Hem öznelliği hem toplumsallığı

[276] Deleuze - Guattari, *Kapitalizm ve Şizofreni 2: Bin Yayla*, 174-175.
[277] Ahmet Aktas, "Was Spinoza a Deleuzian? Rethinking the Politics of Emotions and Affects", *Theory, Culture and Society* (2025), 1-20.
[278] Deleuze - Guattari, *Felsefe Nedir,* 77.

bir arada tutabilen bir hayal ve yaratım neden mümkün olmasın? Bu vb. sorularda kaçış çizgisini tercih ederken gerekli ölçüt ve motivasyondan Deleuze felsefesinin yoksun olduğu dile getirilebilir.[279]

Yaşamı yalnızca yaratım süreci olarak görmek istikrar, bağ, ilişkide olmanın ortaya koyduğu güçlü faktörleri düşük göstermek veya reddetmektir. Deleuze yaratmak, farklılık, devrimci oluş kavramlarını yegane ölçüt olarak belirlemek yoluyla dayanışma vb. kavramların varoluş gücünü arttırma potansiyelini pek önemsememiş görünüyor. Oysa güçlü bir miktar bağ ve düzen Deleuze tarafından da önemli bulunmuştur. Güçlü ilişkiler ve bağ kurmak yoluyla istikrarda yaratıcı olan bulunabilir. Öznel olmayan yollarda yaratıcı olan bulunduğu gibi öznel yolla kurulan ittifaklar ve dayanışmalarda da yaratıcı olan bulunabilir. Hatta daha yüksek miktarda dahi bulunabileceği söylenebilir. Yaratmayı yalnızca sabit biçimli düşüncelerin dışında görmek yoluyla Deleuze bir mikro faşizme düşmüş olabilir mi? Deleuze kendi felsefesinde yaratıcılığı daima yıkıcılıkla eşdeğer görmek ve bağı küçümsemek yoluyla mikro faşizm örneği ortaya koyarak içsel tutarsızlık yaşadığı dile getirilebilir.[280]

Deleuze yaptığı duygulanım tanımıyla birlikte bilinçdışına çok yüksek bir değer vermiştir. Bu konuda öyle ileri gitmiştir ki bilinci reddetmiştir. Bu haliyle insanı yalnızca bilinçdışı hareketlerle açıklamak suretiyle eleştirdiği rahip psikanalizin yerini aldığı düşünülebilir. İnsan yalnızca bilinçdışı süreçlere hapsedilmiştir. Bu satırlar özneyi saf akılcı süreçleri geri döndürmenin eleştirileri olarak değil daha bütüncül ve yaratıcı yolun arayışı olarak görülmelidir. Katı, merkeziyetçi bir sisteme geri dönüş değil etik, politik uygulanabilirliği daha yüksek bir felsefe arayışı olarak görülülebilir. Coşkuyla her kaçış çizgisini kutlamak yerine nereye kaçılacağını sorgulamak olarak ifade edilebilir. Deleuze bize bir elmayı içinde kurtlarla birlikte sunmuş olabilir mi?[281] Belki de Fark ve Tekrar'ın önsözünde belirttiği üzere *"Bir felsefe kitabının bir bölümüyle çok özel turda bir polisiye, roman, bir bölümüyle de bir nevi bilim kurgu olması gerekir."*[282] Duygulanım kavramını kişi dışı, bilişsel süreçler ötesi, dil ötesi olarak değerlendirmek etik politik açıdan bir

[279] Aktas, "Was Spinoza a Deleuzian?", 1-20.
[280] Aktas, "Was Spinoza a Deleuzian?", 1-20.
[281] Aktas, "Was Spinoza a Deleuzian?", 1-20.
[282] Deleuze, *Fark ve Tekrar*, 2017, 17.

zayıflık, uygulanmazlık ortaya koyabilir. Bilinç, dil, kişisellik tamamen özne dışı faaliyetlere bilinçdışına hapsedilmek suretiyle hareket alanı daha çok kısıtlanmış olabilir. Örneğin güç nasıl işler? Duygulanım kişisel olmayan alanlara, aşırılığa, saf olaya hapsedildiğinde güç ilişkilerini anlamak için iyi bir temelden yoksun kalabilir. Deleuze, bilince karşı saf bir bilinçdışı savunmasıyla yeni bir dikotomi yaratılmış olabilir. Buna karşılık olarak bu karşıtlığı kırıp iki kavramı reddetmek yerine birlikte düşünmenin kazanımları daha yüksek olabilir.[283] Kişisel ve kişi öncesi olarak keskin ayrımlar yapmak duygulanım ve duygu arasında uçurumlar oluşturma yoluyla varlığı duygu ile eşitlemek duyguların bedensel tecrübelerini aşırı küçümsemek anlamına gelebilir.[284]

Deleuze felsefesinde duygunun anti-niyetçi, özne dışı faaliyetlere bağlandığı tekrar dile getirilebilir. Anti niyetçi kavramlar son yıllarda Deleuze felsefesinin de yüksek etkisiyle çeşitli bilimlerde anti-niyetçi pozisyonda yükseliş gösterdiği söylenebilir. Buna karşılık anti-niyetçi pozisyonlara karşılık da çeşitli itirazlar mevcuttur.[285] Kültürel teorilerde duygulanım(affect) gibi kavramların dinamik, yaratıcı, akışkan yönüne çok vurgu yapmak suretiyle biyolojik ve sosyal olarak düzenleyici rolünün çok küçümsendiği nedeniyle çeşitli açılardan eleştirilmiştir. Bedenlerin yaratıcı potansiyellerinin varlığı kabul edilmekle birlikte düzenleyici olması bağ kurucu yapısı biyolojik altyapı varlığının ihtimaline çok küçük paylar verilmiştir. Özneyi geçmişten bağımsız, bedenlenmiş tarihinin göz ardı edilmesi yoluyla anlık deneyimlere aşırı vurgu yapılmıştır. Öznenin deneyimleme özelliğine, geçmişin üzerinde bedenleşmiş olabileceği ve etkiye sahip olabileceği olasılığına pek paye verilmemiştir. Anlık deneyimlere insanı sabitlemek yoluyla yapılan bu girişimin kimi ideoloji ve politik hedeflere kurban edilemeyecek düzeyde önemli olduğu göz ardı edilmiştir. Biyolojik bazı kısıtlamalara sahip olabiliriz. Organsız bedeni işlevsel, soyut pratikleri açısından tekrar tekrar düşünmek gerekebilir. Elektriksel düzeydeki sinir ateşleme mantığı Deleuze ve Guattari'nin bilim kurgu mantığını aşamayabilir.[286]

---

[283] Donovan O. Schaefer, *The Evolution of Affect Theory: The Humanities, the Sciences, and the Study of Power* (Cambridge: Cambridge University Press, 2019), 2-3.
[284] Sara Ahmed, "Collective Feelings: Or, the Impressions Left by Others", *Theory, Culture & Society* 21/2 (01 Nisan 2004), 39.
[285] Ruth Leys, *The Ascent of Affect: Genealogy and Critique* (London: University of Chicago Press, 2017), 24-25.
[286] Felicity Callard - Constantina Papoulias, "Biology's Gift: Interrogating the Turn to Affect", *Body and Society* 16/1 (2010), 46-50.

Bir başka örnek olarak insan tür olarak diğer memelilere oranla daha uzun süren bir bakıma ihtiyaç duyar. Bu ve benzeri örnekler bizi belirleyen önemli biyolojik etkenlerin altını çizer. Biyolojik etkenlerin kimi sabit denilebilecek özellikleri sadece değişimin vurgulanması yoluyla pek dikkate alınmamıştır.[287] Bedensel yapıları akışkan ve sürekli değişmeye tabi tutmak çok geniş bir perspektif sunmaktadır. Organsız beden kavramı metafor olarak çok geniş bir çağrışıma sahip olarak sınır kavramını pek çağrıştırmaz. Deleuze düşüncesinde sınır kavramının yeterince göz önünde bulundurulmadığı ve akışkanlığa daimi değişime güçlü vurgu yaptığı göze çarpmaktadır. Daha doğrudan bir şekilde söylemek gerekirse *"Hiçbir insan toplumu, beş ayağa ihtiyaç duyan bir dans figürü veya sekiz parmaklı bir el için tasarlanmış bir müzik aleti geliştiremez".* Ne tamamen biyolojik ne tamamen kültürel bir sınırdan bahsedilebilir. İnsanın biyolojik bağımlılıkları ve sınırları farklı sınırlara genişleyebilme ile birlikte her daim bu ve benzeri sınırlamaların varlığından bahsedilebileceği söz edilebilir. Keskin bir bilinç, özne varlığının reddi ve her şeyle daima birleşebilecek çeşitlilikte bir bilinçdışı ve duygulanım kavramsallaştırması sınırlılıkların sanıldığı kadar esnek olmayabileceği düşüncesini göz ardı ettiği düşünülebilir.[288] *"Toplumsal-kültürel analizde yeni ve radikal bir biçim yaratma iddiasında olan bu tür bir bakış açısı, uygulamada herhangi bir toplumsal kurumun işleyişini anlamamızı engeller. Çünkü bu anlayış, bu kurumların aracılık pratiklerini, daha doğrudan ve canlı bir potansiyelin bedenleşmesine engel olan unsurlar olarak baştan reddetmiştir."*[289]

Deleuze sunmuş olduğu şizofrenik gezinti yöntemiyle bir mikro politika sunduğunu bildirir. Sürekli olarak değişimin merkezde olduğu bu kavramı gerçek bir politika ve özgürlük alanı olarak insanlara sunduğu tekrar edilebilir. Övgüyle ortaya koyduğu bu *"romantik kalıntının"* siyaset dahil her yerde işleyeceğini öne sürer. Ancak güç ilişkileri, etik ve politik düzeyde düşünüldüğünde bu romantizmin istenilen zirveye yükselmediğinin altı çizilebilir. Politikaların genel anlamda uygulanabilirlik aradığı dile getirilebilir. Şizofrenin çıktığı bu gezintide her şeyi birleştirebilecek akışkanlıkta olduğu

[287] Schaefer, *The Evolution of Affect Theory*, 27.
[288] Monique Scheer, "Are Emotions a Kind of Practice (and Is That What Makes Them Have a History)? A Bourdieuian Approach to Understanding Emotion", *History and Theory* 51/2 (2012), 201.
[289] William Mazzarella, "Affect: What is it Good for?", *Enchantments of Modernity* (New York: Routledge India, 2009), 302.

şekliyle sunulan mikro politikanın uygulanabilirliği açısından politikaya pek uygun olmayabileceği öne sürülebilir. Bir başka açıdan değerlendirilecek olunursa oluş felsefesinin getirdiği yenilik vurgusunun heyecanının birçok kez deneyimlendiği dile getirilebilir. Dikkat edilmesi gerekilen konu romantizme kayan yönü ve aşırı soyutlama itibariyle bir süre sonra sinir bozucu düzeyde yorucu olabileceği düşüncesidir.[290] Deleuze felsefesinin uygulanabilirliği farklı değerlendirmelere tabi tutulup çeşitli şekillerde eleştirilip öneriler sunulmuştur.

> *"Peki, o halde, Deleuzecü affect teorisinin içgörüsünü – yani gücün, sık sık yeniliğin heyecan verici gücünü kanalize ediyor gibi görünmesini – maddi bir güç analitiği için nasıl yakalarız? Benim önerim basit: yenilikle karşılaşma deneyimi, tüm bedensel üretimler gibi yapılandırılmış ve sonlu bir deneyim olmalıdır. Biz hayvan organizmalar, dünyadaki değişim, dönüşüm ve yenilik akışının sınırsız çeşitliliğiyle değil, bu akışın yalnızca sınırlı bir dilimini takip etmeye yönelik mekanizmalar geliştirdik. Dolayısıyla, dünyayla karşılaşmamız radikal biçimde dönüştürücü bir olay değildir; bunun yerine, bedenleşmiş yenilik fenomenolojisi tarafından belirleniriz".*[291]

Benzer şekilde yeniliğe aşırı vurgunun organizmaların adapte olmasında problem yaratacağı düşüncesi dile getirilmiştir. Yenilik fazlası bedenin duyma kapasitesini aşabilir. Bedenin sürekli olarak yeniliğe ilgi yoluyla bir süre sonra toksik etki yaratıp geri çekilebileceği düşüncesi hakimdir. Peki yeniliğin kıstası nedir? Yenilik hakkında bedenin kapasitesini aşabilecek durumlar gün yüzüne getirilmiştir. Bu sorularla birlikte Deleuze felsefesinden yeniliğin kıstasını istemekte haklı olabilir miyiz? Ölçü sorunu Deleuze felsefesinde kendisinin pek hazzetmediği ancak tıkanıklıklarda karşımıza tekrar tekrar çıkan bir problem olarak göründüğü dile getirilebilir.

> *"Ama en obur uyarılma tüketicisinin bile sınırları vardır: Bir bedeni öngörülemeyen gürültülerle bombardımana tutarsanız, başlangıçta bir nebze ilgili olacaktır, ancak sonunda içkiye sarılacaktır – parıldayan statik gürültü bulutundan kaçmak için herhangi bir şeye başvuracaktır"*[292]

[290] Schaefer, *The Evolution of Affect Theory*, 23, 50.
[291] Schaefer, *The Evolution of Affect Theory*, 51.
[292] Schaefer, *The Evolution of Affect Theory*, 51-52.

Deleuze felsefesi yeni olana bizi motive eden şeylerin ne olması gerektiği konusunda pratikte eksik kaldığı görülüyor. Hiçbir surette anlamın oluşmasına izin vermeyen Deleuze bazı duyguları gözden kaçırıyor olabilir. Örneğin yaşamda bireyler için işlevsel olduğu düşünülen onur kavramı da Deleuze için bireyin sömürüldüğü bir alana dönüşebilme tehlikesi taşıdığından reddedilmeye açıktır. Peki bütün yeniliklere tehlikelerine rağmen yaşama inanmak adına açılma teklifinde bulunan Deleuze neden onur vb kavramlara pek yanaşmaz görünür? Onur kavramı basit bir makyajdan ziyade çoğu varlık için bedenin *"psikolojik oksijeni"* olarak dile getirilebilir. Çoğu beden için birincil olan utancı uzaklaştırarak onur kavramına kapı aralamak istediği dile getirilebilir. Dinin, onur vb. duygulanımları inşa etmek için büyük bir işlevi olduğu dile getirilebilir. Oluş felsefesinde Deleuze yalnızca kaçış çizgilerine odaklanarak yenilik üretme peşindedir.[293]

Peki dinin bedenlerde üretmeye çalıştığı duygulanımların bu denli cazip görünmesi nedendir? Sadece ve sadece yeniyi üretmek bu denli parıltılı ve güzelse neden kimi kişiler kendini içki, uyuşturucu vb. madde kullanımıyla baş başa bulur? Deleuze'ün bu tür oluşumların bu denli cazip oluşunu gözden kaçırdığı dile getirilebilir. Yeniyi üreten mekanizmalar tam olarak nasıl oluşuyor da hiyerarşi üretmediğin iddia ediyor? Nasıl olur da Deleuze felsefesinde yeniyi üretenler efendi olarak konumlanır? Onur vb. duygulanımlarda bulunmak, bir tanrı ve peygamber anlayışında olmak neden en düşük ahlak anlayışına sahip kılınır? Bir tanrı ve peygamber yerine yeniyi tanrılaştırmak adına gerekli motivasyonel gereklilikler ortaya konulmadığı dile getirilebilir. Bir bakıma bir düşünceyi tekrar edecek olursak devamlı yeniyi üretenin yaşama inanmak olarak dile getirilmesine karşılık bir inanç etrafında toplanmanın ise imlenmek ve köle ahlakına sahip olmak olarak dile getirilmesi bir tür mikro faşizm biçimi olduğu öne sürülebilir. Yaşamın sonsuz düzeyde çeşitliliği içerisinde yeniyi kutsamayı Deleuze felsefesinin hak bilmesine karşılık tanrıyı gerçek bir tekrar ve fark olarak görmemiştir. Bununla birlikte tanrı ve peygamber anlayışına sahip olma, aşağılama yoluyla köle sınıfına yerleştirilmiştir. Felsefeyi yalnızca kavram yaratmakla eşdeğer kılan projeye neden gönül verileceği konusunda yeterince ikna edilir görünmemektedir. Kavram yaratmayı önemli görüp

[293] Schaefer, *The Evolution of Affect Theory*, 61.

tanrıyı da gönlümüzde taşıyabilir miyiz? Felsefeyi ya o ya bu felsefesi olarak dile getirmek yerine bir *"ve"* bağlacı şeklinde devamlı bağlantı oluşturarak hem o hem bu olarak dile gelen Deleuze felsefesinde hem kavram hem tanrı düşüncesi kötü bir şey olarak mı dile gelir? Çelişki kabul etmeyen her şeyi olumlayan Deleuze bu söyleme biçimine kötü bir söylem mi derdi? Hem Spinoza hem başka tanrılar, ya bizim tanrımız yada hayır tercihleri yerine ya Spinoza ya köle ahlakı tercihine mi sıkıştırılırız? Belkide bu sorulara şöyle bir karşılık eklemek gerekebilir:"*Ama biz bunun doğru olmadığını biliyoruz. Bedenler gürültü istemez. Hareket isteriz, evet; yenilik isteriz, ama yapılandırılmış bir alan içinde gerçekleşen hareket ve yenilik ararız"*[294]

Beden tanımı yapılırken bilinç vurgusuna yoğun vurgu yanlış olabileceği gibi baskın bir bilinçdışı ve duygulanım vurgusu da yanlış olabilir. Keskin hatlar çizmek sonraki adımda bizi yanlış yönlendirebilir. Sorun bu hattın tam olarak neye göre bu keskinlikte çizildiği yerde aranabilir. Taraf seçmek yerine *"düşünsel süreçler*" ve "*duyusal süreçler"* ayrımı anlaşılırlığı arttırabilir. Bununla birlikte duygulanım ve bedeni bu denli tanımlanamaz ve akışkan bir biçimde olarak dile getirmek de *"aristokratik bir tavır"* olarak okunabilir. Anlamak için *"sisli ve belirsiz"* bir duygulanım felsefesinden vazgeçmek gerektiği öne sürülebilir. Bu mekanik bir kesinlik arayışı olarak değil hareketi anlamanın yorumlamasının serbest bırakılması olarak anlaşılabilir. Tarihi bütünüyle reddetmek yerine *"entelektüel emeği"* küçümsemeden titizlikle seçmek gerektiği ortaya konabilir. Peki teori ne işe yarar? Teorinin saf bir mistik pusula olması yeterli midir? "*Teori, bir soyut heykel bahçesi olamaz; affect teorisi için de güncel momenti anlamak gibi bir sorumluluk vardır. Bergsoncu Deleuze yorumunun bu girişim için yeterli kaynak sağlamadığını iddia ediyorum"*[295] Yalnızca yeniyi ve yaratmayı yöntem olarak öne sürmenin pek yeterli olarak görülmediği tekrar edilebilir.

Daima yaratıcı olmanın ve yeninin sınırlarında ortaya çıkan Deleuze felsefesi yeni bir dayatma biçimine kapı araladığı söylenebilir. Peki hiçbir sınır tanımayan daimi bir şekilde yeniyi savunan Deleuze bunu ne denli başarabildiği söylenebilir? Felsefeyi duyumsallıkta başlatan Deleuze bir hiyerarşik başlangıç noktası tayin ettiği ifade edilebilir mi?

[294] Schaefer, *The Evolution of Affect Theory*, 63.
[295] Schaefer, *The Evolution of Affect Theory*, 65-66.

Duyumsallık, hafıza, düşünce vb. yetiler arasında bir hiyerarşi oluşturduğu iddia edilebilir mi? Felsefeyi, yaratımı daima duyumsallıkta başlatması yoluyla düşünceyi ve diğer yetileri hapsettiği söylenebilir mi? Benzer şekilde duyuların ortak çalışmasını reddedip icatların duyumsallıkta başlamasını söylemesine karşılık düşünceye radikal bir köken olarak ayrıcalık tanımış mıdır?

3.4. Deleuze felsefesi şizofrenik gezintiyi başarabilmiş midir? Vaatler ne denli gerçekleşti?

Dili kekeletme, göçebelik, şizofrenik gezinti vb. kavramların uygulanmasına direkt olarak geçmek yerine ne anlama geldiklerini nerede nasıl uygulayacağımızı mümkün olabilecek en yüksek düzeyde bilmek yaşama inanmanın en doğru tutumu olabilir.[296] Bu soruşturma önemlidir. Çünkü süreç felsefelerinin duygulanma boyutu şu soruyu gündeme getirir: "*Bu bir vaat mi yoksa bir tehdit mi?".* Bu soru sorulması gereken en acil sorulardan biri olarak gündeme getirilebilir. Duygulanım felsefesinin bireye derinden bağlı olduğu ve nihayetinde büyülü bir şekilde özgürlüğü getireceği düşünülür. Ancak öyle görünüyor ki elimize vaadi olduğu kadar tehdidi de ulaşacaktır.[297] Duygulanım Deleuze felsefesinde önemli bir konudur. Hatta öyleki felsefe Deleuze'e göre duyumsallıkla başlar. Deleuze duyumsallık olmadan felsefenin yapılamayacağını ifade eder. Bu da gösteriyor ki felsefe, Deleuze'ün Fark ve Tekrar'da duyumsallığı ortaya koyduğu ana kadar başlamamıştır. Duyumsallık başlangıç olduğu kadar yıkıcı olarak da ifade edildiği haliyle çelişkili bir değer taşıdığı söylenebilir.[298]

Yetiler, felsefede itibar kaybı yaşamasına rağmen felsefede *"kesinlikle zorunlu"* bir halkadır.[299] Tanıma yetilerin birliği olarak dile getirilirken Deleuze yetilerin herhangi bir uyum ve sıraya karşılık geldiğini reddetmiştir. Önceden varsayılmış herhangi bir sıra, uygunluk ve sahiplik yoktur. Yetiler; bir tür şiddet ile çalıştığı, her yetinin *"kendisine ait olanın huzurunda"* ortaya çıktığı, yetilerin kendi limitine ulaştıktan sonra şiddeti öteki

[296] D. J. S. Cross, *Deleuze and the Problem of Affect* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2021), 7.
[297] Gregory J. Seigworth - Melissa Gregg, "An Inventory of Shimmers", *The Affect Theory Reader*, ed. Melissa Gregg - Gregory J. Seigworth (London: Duke University Press, 2010), 10.
[298] Cross, *Deleuze and the Problem of Affect*, 34.
[299] Deleuze, *Fark ve Tekrar*, 2017, 195.

yetiye aktardığı şeklinde dile getirilir.[300] Bunlara ek olarak yetiler hakkında çelişki taşıyabilecek şu cümleler de dile getirilir:

> "*Zira önceden bir şey söylemek, araştırmanın nereye çıkacağını öngörmek mümkün değildir: bazı iyi bilinen-fazla bilinen yetilerin kendilerine ait limitleri, sıfat fiilleri olmadığı da ortaya çıkabilir çünkü ortak duyunun formundan başka dayatıldıkları ve kullanıldıkları bir yer yoktur; buna karşın, bu ortak duyu formu tarafından bastırılmış olan yeni yetiler de ortaya çıkabilir. Genel anlamda bir doktrin için, araştırmanın sonuçlarına ilişkin bu belirsizliğin, her yetinin özel durumunu çalışmaya ilişkin bu karmaşıklığın üzülünecek bir tarafı yoktur; tam aksine, aşkınsal ampirizm, aşkınsal olanı ampiriğin figürleri suretinde elde etmemenin tek yoludur.''*[301]

Bütün bunlarla birlikte Deleuze yetilerde katı bir düzen oluşturmaktan vazgeçmediği iddia edilebilir. Oysaki Deleuze felsefesinde yetiler hiçbir şeyle uyumlu olarak çalışmadığı şeklinde dile getirilmiştir. Yetiler rastgelelikle doğarken birbirlerinden belirli bir düzen halinde geçerler. Bu düşünce Deleuze felsefesinde en önemli ilkelerden biri olarak dile getirilirken en sorunlu olanlardan biri olduğu da düşünülebilir.[302] Deleuze yetiler arasında uyumsuzluk olduğunu, bastırılmış bir yetinini daha sonra ortaya çıkabileceğini, araştırmanın sonucunu önceden söylemenin imkansız olduğunu söylemesine karşılık bir başlangıç ve sıra tayin eder:

> *"En önemlisi de: duyumsallıktan imgeleme, imgelemden belleğe, bellekten düşüneceye -diğerlerinden kopuk olan her yeri onu kendi limitine taşıyan şiddeti diğerine geçirdiğinde - her defasında yeniyi uyandıran; hem de onu bu farkın farklı olanı olarak uyandıran, serbest bir fark figürüdür.''*[303] *''İşte böylece karşılaşma sebebiyle sentiendum'u duyumsamaya zorlanan duyumsallığın kendi de belleği ancak ve ancak hatırlanabilir olan memorandum'u hatırlamaya zorlar. Nihayet, üçüncü karakter olarak ise, aşkınsal bellek de düşünceyi ancak ve ancak düşünülebilir olanı, cogitandum'u, noiteon'u, Öz'ü yakalamaya zorlar:''*[304]

[300] Deleuze, *Fark ve Tekrar*, 2017, 183, 188, 193.
[301] Deleuze, *Fark ve Tekrar*, 2017, 196.
[302] Cross, *Deleuze and the Problem of Affect*, 41.
[303] Deleuze, *Fark ve Tekrar*, 2017, 198.
[304] Deleuze, *Fark ve Tekrar*, 2017.

Duyumsama daima başlangıç olarak dile getirilip düşünce sona alınmıştır. "*Dünyada düşünmeye zorlayan bir şey vardır. Bu şey bir tanımanın değil, temel bir karşılaşmanın nesnesidir. Karşılaşılan şey Sokrates, tapınak veya iblis olabilir. Çeşitli duygusal tonlamalarda kavranabilir: hayranlık, aşk, nefret, ıstırap. Fakat hangi tonlama dahilinde olursa olsun, ilk karakteri ancak ve sadece duyumsal olmaktır. "*[305]

Yukarıdaki satırlarda görüldüğü üzere Deleuze farkı daima duyumsallıktan başlatarak öteki yetileri duyumsal olana tabi kılar. Diğer yetiler duyumsal olanın açtığı yolda ilerlediği ifade edilebilir. Bu haliyle yetiler; özgür olarak serbest halde dolaşmaktan ziyade bir sıralama, dogmatikleşme, engellenme şeklinde ortaya çıktığı düşünülebilir. Duyumsallık yetisine "*köken olarak ayrıcalık"* tanındığı ortaya konulabilir. Öteki bütün yetiler uyuşmuş bir durumda duyumsallıktan gelecek haberi beklerler. Farkın keşfinde kapıyı daima duyumsallık açar denilebilir.[306] Duyumsallık "*en asil yeti"* olarak kraliyet tahtına oturduğunun altı çizilebilir.[307]

Peki duyumsallık tahtını korumuş mudur? İdealar bu tahtı sarsmış mıdır? İdealar herhangi bir yetiyle daha çok ilişkili olabilir mi? Örneğin Deleuze felsefesinde duyumsallık bu hakkı en çok kendinde bulur denilebilir. Ancak durum pek de öyle görünüyor gibi değildir. Deleuze felsefesi hiçbir köken kabul etmez. Hiçbir köken kabul etmeyen yegane kökeni fark olarak dile getiren filozofun düşünceyi yeniden tanımlaması onu düşünceye verdiği kökensel ayrıcalığı görmezden gelmemize sebep olmamalıdır. Düşünmeye nitelikli bir konum verilse bile bu dönüş sorgulanmalıdır. İdealar, Deleuze düşüncesinde çokluklar olarak dile getirilir. Filozofa göre idealar "*birliğe*" ihtiyaç duymayan bir biçime sahiptir. Bu felsefede ideaların amacı bilmek değildir. İdealar hiç bitmeyecek bir öğrenme süreci olarak yola koyulduğu ifade edilebilir. Bilinci temsil etmek yerine bilinçdışından daimi bir akış sağlar. *"İdea olumsuz nedir bilmez".*[308]

[305] Deleuze, *Fark ve Tekrar*, 2017, 191.
[306] Cross, *Deleuze and the Problem of Affect*, 45.
[307] Deleuze, *Fark ve Tekrar*, 2017, 208; Cross, *Deleuze and the Problem of Affect*, 45.
[308] Deleuze, *Fark ve Tekrar*, 2017, 245, 257, 276.

İlk olarak Deleuze ideaların hiçbir yetiye ait olamayacağını ilan eder. *"Fakat böylece idealar sırasıyla tüm yetilere karşılık gelir ve özel olarak hiçbirinin münhasır nesnesi olmaz; düşüncenin bile"*.[309] *"Aynı şekilde, tüm yetileri katettikleri halde özel olarak hiçbirinin nesnesi olmayan idealar olduğunu söyleyebiliriz"*.[310] Deleuze *"tanıma"* düşüncesine karşı çıkar. Tanıma daima temsilci ve merkeziyetçi düşünceyi çağrıştırması bakımından şizofrenik gezintinin özgürce dolanmasını engeller. Yetilerin bir ve aynı şey oldukları yer tanıma anlamında ortak duyu değil "*para-duyu*"dur. Para-duyu ise idealardan oluşur. İdealar ortak duyuda olduğu gibi ortak bir form ve özdeşlik sunmazlar. Homojen bir biçimde çalışmayıp daima çokluklar şeklinde dile getirilir.[311]

> *"Bir düzen uyarınca bir yetiden diğerine iletilen para-duyu veya şiddet düşünce için özel bir yer tahsis eder: 'düşünce' ancak, bir idea'dan diğerine, öncelikle duyumsallığı ve onun sentiendum'unu vs. harekete geçiren bir şiddet bağının uç noktasında kendi cogitandum'unu kavrayacak şekilde belirlenir. Bu uç nokta aynı şekilde İdeaların radikal kökeni olarak da düşünülebilir."*[312]

İdealar kimle ilişki kurar. İdeaların bütün yetilerle eş bir ilişkisi mi var? İdealarla ilişki kurmak açısından herhangi bir yetiye özellik tanınmış mıdır? *"Fakat böylece idealar sırasıyla tüm yetilere karşılık gelir ve özel olarak hiçbirinin münhasır nesnesi olmaz; düşüncenin bile."*[313] *"Fakat İdeaların saf düşünceyle 'çok özel' bir ilişkisi olduğu yine de doğrudur"*[314] *"En dahiyane icatlar"*[315] para-duyudan meydana geliyorsa düşünmeye çok özel bir ilişki ayrıcalığı atfedilmiştir denilebilir. Şu soruyu dile getirmek dikkate değer olarak görülebilir: Fark yalnızca ve yalnızca duyumsallıkta başlar diyen Deleuze aynı şekilde para-duyuyu bütün yetilerle tek tek ilişkili olduğunu bildirip hiçbirine indirgemediğini bildirir. Bununla birlikte para-duyunun idealarlarla, idealarında düşünceyle çok özel ilişkisinin olduğunu söylemekle farkı düşünceye indirger. Nihayetinde para-duyuyu bütün yetilerle ilişki kuran dahiyane icat merkezi olarak

[309] Deleuze, *Fark ve Tekrar*, 2017, 259.
[310] Deleuze, *Fark ve Tekrar*, 2017, 199.
[311] Deleuze, *Fark ve Tekrar*, 2017, 259.
[312] Deleuze, *Fark ve Tekrar*, 2017, 260.
[313] Deleuze, *Fark ve Tekrar*, 2017, 259.
[314] Deleuze, *Fark ve Tekrar*, 2017, 260.
[315] Deleuze, *Fark ve Tekrar*, 2017, 261.

bildirmek yoluyla farkın başlangıcını duyumsallığın elinden aldığı dile getirilebilir mi? İdealar düşünmeyle ilişkili olmakla kalmayıp düşünme ideaların kökenini oluşturur.[316]

> ”*Düşünce ancak, bir idea'dan diğerine, öncelikle duyumsallığı ve onun sentiendum'unu vs. harekete geçiren bir şiddet bağının uç noktasında kendi cogitandum'unu kavrayacak şekilde belirlenir. Bu uç nokta aynı şekilde İdeaların radikal kökeni olarak da düşünülebilir”*[317]

Felsefe nedir? Felsefe üzerine düşeni yapmaktır. Peki bu felsefe tanımı Deleuze'ün sorumluluk payı çıkarabileceği bir tanım değil midir? Ve hemen ardından sinsi olarak tanımlayacağı bir tanımı ifade ettiği öne sürülebilir. Sorumlu olmak neden kötüdür? Deleuze yüzlerce sayfayı ne için yazdı? Bir hayata inanmaya bizleri davet etmedi mi? Bir kaosla yüzleşme ve kanaati terketme daveti sunmadı mı? Kaosla yüzleşmenin bedeli nedir? Görünmez olmak isteyen bir filozof için ulaşılması güç düzeyde yoğun eserler yazmak onu daha görünür kılmaz mı? Marx'ın büyüklüğüne inanmadı mı? Deleuze felsefesi kanaati terk etmekle yeni bir yaşamın sorumluluğunu üstlenmedi ise ne yaptı? Sorumluluk hissetmediyse onca eseri kim için yazdı? Deleuze ve Guattari iş birliği neden? İş birliği ne demek ? Birlikte sadece ve sadece kavram mı yaratmışlardır? Neden Marx kitabını yazmak isteyerek bitirmek istedi serüvenini? Yazmak ne demektir? Yazmak toplumsallaşmak ve bir davet içeren sorumluluk manifestosu değilse nedir? Bir yazı tam olarak ne yapar? Deleuze bunun sorumluluğunu hissetmemiş midir? Sorular daha fazla uzayıp gidebilir. Deleuze felsefesi yaşama inanmanın kaosla yüzleşerek daima yaratma eylemi ile eşdeğer olduğunu düşünmüştür. Kanaat daima merkeziyetçiliğe denk düştüğü için Deleuze felsefesinde kötü bir üne sahiptir. Peki kanaat neden kötüdür? Kanaat ne işe yarar? Düşüncenin üç büyük biçimi olan sanat, felsefe, bilim daimi olarak kaosla karşı karşıya gelerek yaratma yoluyla bir düzlem oluşturur. Klişeler, kanaatler sanatçının, filozofun, bilim adamının daima yüzleşip yıkması gerekilen kavramlardır. Kaos ile yüzleşmek ise her zaman büyük bir acı içerir. Sürekli hareket edip duran

[316] Cross, *Deleuze and the Problem of Affect*, 46.
[317] Deleuze, *Fark ve Tekrar*, 2017, 260.

düşünceler bize korku verir. Hatta öyleki hiçbir acı kaosla yüzleşmenin verdiği acıyla kıyaslanamaz. Bu yüzden bizler sabit fikirlere sarılırız.[318]

Bütün bu tanımlamalarla birlikte kaos çoğu insanın katlanabileceğinden daha fazlası değil midir? Her birimiz tek tek ne bilim adamı ne sanatçı ne de filozofuz. Peki işi çoğunlukla kaos ile yüzleşmek olarak dile getirilen bu disiplinler ile bu disiplinlerle hiçbir ilgisi olmayan yahut az çok olan halkın konumu nasıl anlaşılmalıdır? Bireysel koşullar ve toplumsal koşullar yeterince işlenmedikçe bu kaçış çizgisi ve nihayetinde şizofrenik gezinti ne denli mümkündür? Kaosla yüzleşmenin zorluğu ve büyük acısı etraflıca işlenmedikçe şizofrenik gezintiye davet ve bu davete icabet üst insan olarak dile gelirken tam iştirak edememek köle ahlakı olarak dile getirilir. Bu şekilde düşünme biçimi bir tür mikro faşizm değil midir? Bunlara karşılık her birey sınırsızca katmana sahip olarak dile getirilir. Peki bireylerin bütün katmanlarıyla birlikte tek sesli oluşuna karşılık onlar adına bu denli keskin konuşmak dayatmanın bir başka biçimi olduğu düşünülebilir.

Deleuze felsefesi kanaat geliştirmenin, sabitlik ihtiyacı geliştirmenin önemini fark etmekle birlikte kimin kaos ile ne kadar yüzleşeceği ile ilgili katmanların koşullarına göre kaçış çizgisi geliştirmek gerektiğini ifade etmiştir. Peki özne kendi katmanında olası kaçış çizgilerini gerçekleştirmesine karşılık olarak ortaya çıkan tablo bu idi ise ne yapmalı? Bütün bunlardan daha hayati bir soru olarak, çok sayıda insanı fiili olarak ilgilendirmesi bakımından din ve inanç neden kötüdür? Yeterince kavram, duygu, fonksiyon yarattıktan sonra, Deleuze felsefesinin istediği oran miktarınca, inanmaya izin verilecek midir? İzin sözcüğü kötü bir söyleme biçimi olabilir. Bununla birlikte efendi ve köle ahlakı tanımlamasına karşılık akla soru işareti olarak düştüğü söylenebilir. Peki inanmanın, bir dine sahip olabilmenin koşulları nedir? Kaosu bütünüyle kucaklayamayacağımızı, kaostan bir miktar alıp tutarlılık kazandırmak yoluyla yolumuza devam edeceğimizi söyleyen Deleuze son söz olarak neden bütün inanma biçimlerinin önünü keser? Deleuze felsefesi bütün sınırları, disiplinleri sorguya çekmek biçimiyle ufuk açan ümid verici sözlere sahip olduğu kadar bütün inanmaları kölelik, sefillikle bağdaştırdığı haliyle inançların önünü kesmek yolunda radikal bir adım atmıştır.

[318] Gilles Deleuze - Félix Guattari, *What Is Philosophy?* (New York: Colombia University Press, 1994), 197, 201, 207.

Mutlak bir yersizyurtsuzlaşmayı arayan Deleuze felsefesi şizofrenik gezintiyi sürekli hale getirebilmiş midir? Deleuze bir miktar anlam ve katman içinde kaçış çizgisi aramak yoluyla şizofrenik gezintinin yönlendirilmesini bir miktar da olsa yaptığı söylenebilir. Deleuze felsefesinde kaçış çizgisinin içerisinde bir miktar dahi anlam tortusu onu mutlak yersizyurtsuzlaşmadan mahrum bırakır. Anlam miktarının ne denli küçük olduğu önemli değildir. Bir miktar olarak da var olması bir itici, yönlendirici kuvvet olarak varlığını devam ettirmesini sağlar denilebilir.[319] Şizofrenik gezintinin imkanı nedir? Bu çalışmanın hayati olarak düşündüğü bu soru Deleuze felsefesinin sınırlarının bulanık hali düşünüldüğünde bir hayli önem kazandığı düşünülebilir. Bu soru sorulmadığı müddetçe bölük pörçük bir okuma Deleuze felsefesini okuyan herhangi bir kişi kendini çok bulanık bir çerçevede bulabilir.

Kendilerine yöneltilen şizofren görüp görmedikleri sorusunun cevabının altını çizmek bir sorumluluk olarak düşünülebilir. *"Birisi bize hiç şizofren görüp görmediğimizi sormuştu, hayır hayır, hiç görmedik".*[320] Kimse Deleuze'ün kendisine dokunsun istemez. Öylece dilediği şekilde konuşmak dile getirmek ister. Peki şizoanaliz bize ne vaad eder? Yoksa vaad etmek dahi istemez mi? Şizoanaliz bir vaad ise Deleuze bu vaade ne denli uyabilmiştir? Deneyimini yaşamadığı konularda kendisine yöneltilen eleştirilere şu şekilde karşılık verir:

> *"Kim ne hakla, hekim olmadan tıptan söz edemeyeceğimi söyleyebilir,ondan bir köpeğin söz ettiği gibi söz ediyorsam? Uyuşturucu bağımlısı olmadan uyuşturucudan söz etmekten beni ne alıkoyabilir, ondan küçük bir kuşun söz ettiği gibi söz ediyorsam? Ve neden bir şey hakkında bir söylev icat etmeyecekmişim, buna hakkım olup olmadığına kim karışabilir, ki o söylev tamamıyla gerçek dışı ve yapay dahi olsa? Uyuşturucu kimi zaman sabuklatır, neden uyuşturucu hakkında sabuklamayacakmışım? Kendi "gerçekliğinizle" ne yapacaksınız? Sizinki, düz gerçekçilik. O halde beni neden okuyorsun? İhtiyatlı deney kanıtı, kötü ve gerici bir kanıttır. Anti-Oedipus'un en sevdiğim cümlesi şu: Hayır, asla şizofren görmedik".*[321]

[319] Cross, *Deleuze and the Problem of Affect*, 128.
[320] Deleuze - Guattari, *Anti Ödipus*, 547.
[321] Gilles Deleuze, *MÜZAKERELER*, çev. İnci Uysal (İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2013), 20.

Felsefe üzerine düşeni yapmaktır. Deleuze ise üzerine düşeni yapmayı kavramlar yaratmak olarak dile getirmiştir. Hakkında konuşulmadık çok az şey bırakan Deleuze kendisine yöneltilen eleştirilere yeterince tahammül etmediği düşünülebilir. Benzer şekilde deneyimlemediği, sınırına yaklaşmadığı tecrübelerden rahatlıkla bahsetmekten kimsenin rahatsız olmamasını ve müdahale etmememesini istemektedir. Konuşmak, yazmak kendini çoğaltmak yahut arzu edileni çoğaltmak anlamına gelebilir. Peki bu tanımdan hareketle Deleuze kendi arzu ettiklerini yazıya döktükleriyle karşı karşıya gelmiş midir?

Deleuze ve Guattari çoğunlukla mektuplaşmak üzere eserleri üzerinde çalışmışlardır. Bununla birlikte analiz etmek üzere haftada bir genel olarak buluşmuşlardır. Bu buluşmalar genellikle Pariste Deleuze'ün evinde gerçekleşmektedir. Peki neden Guattari'nin kliniği değil de Deleuze'ün evini çoğunlukla tercih etmişlerdir? Bir gün Guattari'nin kliniğinin yakınlarında yemek yedikleri sırada Guattari'nin aldığı bir telefon üzerine filozoflar buz kesilmiştir. Guattari'nin hastalarından bir adam şatonun şapelini ateşe verip ormana kaçmıştır. Bunun üzerine Guattari hemen yardım için aramalar yapmıştır. Deleuze ise *"Bu şizolara nasıl katlanabiliyorsun?" dedi.* Nietzsche'nin yönteminde aforizmalar bulup düşünselleştirme önemlidir. Bu tür aforizmaların düşünceyi izlemekte önemli olduğu dile getirilebilir. *"Belki de Diogenes Laertios, yazdığı en iyi sayfalarda, bu yöntemi önceden hissetmişti: aynı zamanda düşüncenin anekdotları da olan yaşamsal aforizmalar bulmak - filozof efsaneleri."* Peki kapatmaya karşılık olarak klinik *"sınırların"* dışına kendini atan şizofren yeterince iyi bir adım atmamış mıdır? Esas olarak arzuların tıkandığı durumda bireyin psikopatolojik duruma geldiğini düşünen Deleuze felsefesi için bu bir kaçış çizgisi şizofren için yeterince iyi bir sembolik değer taşıması gerekirken yüzünün buruştuğu bir hal almıştır. Peki metafiziksel şizofreni ile klinik düzeydeki şizofreniyi ayırmak gerektiği düşüncesi yeterli midir? Oysa doğaya serbestçe adım atmak isteyen şizofren yeterince iyi bir adım atmıştır. *"Şizofrenin gezintisi: divana uzanmış nevrotikten daha iyi bir model. Birazcık taze hava, dışarısıyla kurulan bir ilişki".* Anekdotların taşıdığı önem ve Deleuze'ün buna verdiği değer düşünüldüğünde bu örneğin yeterince sembolik olduğunun altı çizilebilir. *"Büchner tarafından yeniden kurulduğu şekliyle Lenz'in gezinmeleri örneğin"* yeterince güçlü bir

Deleuze örneği olarak dile getirilir. Lenz doğada daimi bir akışta serbestçe gezen ve sürekli değişimi deneyimleyen kişidir. Freud'un nevrotiği, şizofrene öncelemesi şizofreni vb. psikotiklerin *"gerçeklik"* algısının bozulması ve transferin yapılmaması iken Deleuze'ün şizofreni, nevrotiğe tercih edişine karşılık yaşanan bu örnek anekdotta daha farklı bir tepki vermesi beklenebilirdi.[322]

> *"Ve arzunun kaçış çizgilerini takip eden şizodevrimci bir tip veya kutup; duvarı aşar ve akımların geçmesini sağlar, onun makinelerini ve onun kaynaşmış gruplarım kuşatılmış bölgelerde veya çevrede tutar, öncekinin aksi bir istikamette ilerler: sizden değilim, ebediyen aşağı kalacak ırka mensubum, bir hayvan, bir zenciyim. İyi insanlar kaçmamamız gerektiğini söyler, firar etmenin iyi olmadığını, bunun etkili olmadığını ve kişinin reformlar için çalışması gerektiğini. Ama devrimci bilir ki kaçmak devrimciliktir, yani geri çekilmek, hippiler, örtüyü çekip almak ya da sistemin kendisini bir sınıra kaçırmak koşuluyla."*[323]

Deleuze ve Guattari şizofreniyi patolojik kılanın arzunun durdurulması olarak açıklarken kendileri şizofreni bir kliniğe kapatmıştır. Tekrar farklı bir pasaj alıntısı yaparak şu soru yinelenebilir. Şizofrenin ormana doğru şapeli ateşe vererek kaçması bir bilinmezliğe kaçış olarak dile getirilemez mi? Eğer getirilebilirse neden buz kesilir ve yardım çağrısına başvurur filozoflar?

> "*Ahlaksızlıktan daha çok, der Proust, delilik ve onun masumiyetidir huzursuz edici olan. Şizofreni evrensel ise, büyük sanatçı da artık herhangi bir zamana, herhangi bir çevreye, herhangi bir okula ait olmayacağı şizofrenik duvara tırmanan ve bilinmezliğin ülkesine ulaşan kişidir."*[324]

Bir anekdot üzerine yeterince yoğunlaşıldığı ve büyütüldüğü düşünülebilir. Anekdotun gücü, şizofrenin sınırlarının olmayışı/bulanıklığı birlikte düşünüldüğünde şizoanalizin yaratıcılarının bıtaktığı izleri sürmek bir *"yaşama inanmanın"* daha güçlü vurgusu olduğu ileri sürülebilir. Yapılan bu tanımda yaşama inanmak *"tercih", "bilinç"* vb. kavramların varlığını yok düzeyde düşünmek anlamında anlaşılmamalıdır. Örneğin

[322] Gilles Deleuze - Hakan Yücefer, *Anlamın Mantığı* (İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2015), 149.
[323] Deleuze - Guattari, *Anti Ödipus*, 399-400.
[324] Deleuze - Guattari, *Anti Ödipus*, 106.

kendini doğuştan atandığı cinsiyette tatmin hissetmek ve bunu desteklemek köle ahlakı olarak dile getirilmediği gibi şizofrenin gezintisinde "*Transeksüel*"[325] olmayı da efendi ahlakı ve özgürleşmenin yegane tanımı olarak da görmemek anlamına gelir.

"Felsefe kavramlar oluşturmak, keşfetmek, üretmek sanatıdır"[326] Felsefenin bu şekilde tanımlanıp hayatı şizofrenin devamlı yeni parçalara entegre olup yaratım yapması hali gizliden veya açıktan olacak şekilde bir başka yaşam biçimini yok etme uğraşı taşır. Örneğin bin yıllardır inanılan dinler, gelenekler bin yıllar sonra Deleuze'ün *"put kırıcı"* görevi üstlenerek kavram yaratma yoluyla kesin sonunu hazırlamak adına filozofun doğmasını beklemiştir. Peki daha önemli bir soruyu gündeme getirecek olursak yaşamı sadece ve sadece *"yaratma"* ile özdeş gören felsefenin bu tanımıyla bir "put" haline geldiğini düşünmekten bizi ne geri tutar? *"Yaratmanın sıktığı"* düşüncesi nereye konulacak? Şizofren durdurak bilmez mi? Şizofren nasıl bir koşucudur ki, nasıl bir organsız bedendir ki; durdurak bilmeksizin, yorulmaksızın koşuya devam eder? Hatta daha önemli bir soru soralım. Bu koşuya neden katılalım? Bu koşunun efendiler katı olduğuna neden ikna olalım? Felsefenin tanrıları Spinoza ve Deleuze bize yeterli sebep sunmuş mudur?

Vurguyu arttırmak gerekirse Deleuze sürekli tekrar ettiği ve hiç göremediği *"tüm kuralların ötesine"*[327] ulaşan şizofrenik gezintiye ne kadar yanaşabilmiştir? Bu sorular ise hakikatin tamamen Deleuze felsefesinin dışında anlam kazanır tarzında kötümser bir niyet taşımadığı ifade edilebilir. İmkanlarını görmek kadar tek çözümün şizoanalizde yattığı şeklinde "*fazla iyimserlik"*[328] yapmadan; sınırlarını hatta bir o kadar da başka yaşama biçimine hiçbir kapı aralamayarak mikro faşizmi yinelediklerini iddia ediyoruz. Deleuze yaşasaydı kavramlarına karşı yönelttiğimiz soruları "*sofu yıkımlar*" "*Hegel tarzı yıkımlar"*[329] olarak esasında koruma işlevi gördüğünü iddia edebilirdi. Peki filozof için

[325] Deleuze - Guattari, *Anti Ödipus*, 117.
[326] GILLES DELEUZE - FELIX GUATTARI, *Felsefe Nedir?*, çev. TURHAN ILGAZ (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001), 12.
[327] FDeleuze - Guattari, Anti Ödipus, 125.
[328] Deleuze - Guattari, *Anti Ödipus*, 125.
[329] Deleuze - Guattari, *Anti Ödipus*, 447.

hiç şizofren görmemesi yani bir fenomen olarak duyulur düzeyde verilmemesi ve düşünülen ancak bilinmeyen bir numen olarak kalması bizim için ne ifade eder?[330]

Deleuze ve Guattari'nin şizofreni hakkında deneyimlerinin ne olduğuyla ilgili bilgi eksikliği büyük bir boşluk olarak görülmektedir. François Dosse'nin yazmış olduğu ayrıntılı biyografiye rağmen şizofreniyi Guattari'nin nasıl tedavi ettiği ve Deleuze'ün nasıl yaklaştığı ile ilgili detaylı bilgi yoktur. Bu bilgi eksikliği çalışmaların güvenirliğini yorumlar temelinde bırakabileceği söylenebilir. Guattari'nin kendi hastalarını nasıl tedavi ettiğini bilmek daha heyecanlı olabilirdi. Peki La Borde kliniğinde hasta gören pozisyon yerine idareci olarak çalışan Guattari'nin pozisyonu bizim için pratik anlamda ne ifade eder? [331]

> *"Sonuç olarak, Deleuzecü biri olarak nasıl yaşanmalı, belki daha da önemlisi, başkalarına nasıl davranmalı, gibi sorulara yanıt arayan somut bir açıklamaya ikincil literatürde hiçbir yerde rastlamak mümkün değildir. Bu ciddi bir sorundur; çünkü bizi pratik sorulara yanıt veremez hale getirir."*[332]

Temsil edilecek hiçbir düşünceye izin vermeyen Deleuze düşüncesi nostaljik bir anti-temsiliyetçiliğe soyunduğu ileri sürülebilir. Temsil düşüncesi tedavi edilebilir mi? Temsilci düşünceler tedavi edilebilirse bunun yolu nedir? Temsilci düşünceleri tedavi etmenin yollarını soruşturmak yerine postyapısalcı gelenek genel olarak anti-temsiliyetçi bir pozisyonu tercih etmiştir. Peki bu tür anti-temsiliyetçi pozisyonun ortaya çıkarabileceği problem nedir? Bu tür bir pozisyonun problemi özerklik ve sorumluluktur. Temsiliyet fikri bütünüyle reddedildiğinde özerk bir özneden bahsedilemez. Bununla birlikte eylemlerin sonuçlarını üstlenecek bir özne söz konusu edilemez. Peki özerklik ve sorumluluk reddedildiğinde kapitalizm, kraliyetçilik, psikanaliz vb. despot olarak nitelendirilen sistemlerden kurtuluş kimin omzunda yükselecek? Ortaya çıkan sonuçları kim üstlenecek? Temsilci düşüncelere bütünüyle verilen reddiyeyle birlikte var olan toplumsal normların eksikliklerini değiştirmek adına oluşturulabilecek girişimler

[330] Gilles Deleuze - Talat Kılıç, *Kant Üzerine Dört Ders* (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2015), 27.
[331] Ian Buchanan, *The Incomplete Project of Schizoanalysis* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2021), 14.
[332] Buchanan, *The Incomplete Project of Schizoanalysis*, 2021, 28.

engellenmiş olur. Tamamen anonimleşmiş bir zihniyet sorumluluk ve özerkliğin mahvına sebep olabilir. Herkesin maske takar biçimde yaşadığı bir dünyanın nasıl olacağı merak uyandırıcı olabildiği kadar endişe verici yanları da olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Peki temsili düşünceyi bütünüyle reddetmek nostaljik, ütopik bir düşünce biçimi değil midir?[333]

Temsiliyetin dünyayı tasavvur etme biçimleri kimi zaman yanlış olabilir. Temsil edenin gerçekliği hiçbir şekilde yansıtmadığını söyleyip bütünüyle reddetmek yerine tedavi seçenekleri üzerinde daha çok düşünmek gerektiği söylenebilir. Temsilci düşüncelerin değişim için temel sağladığı ileri sürülebilir. Temsiliyet fikriyle birlikte neyin kötü gittiği daha net görülebilir. Temsil ve anlamın bütünüyle yok sayılması değişim ve ilerlemenin önünü engellediği söylenebilir.[334]

Yargılamayı, temsili bütünüyle reddeden Deleuze'ün kendisi ne tür bir felsefesi pozisyon almıştır? Yargılama ve temsil edilmeye karşı olmak da bir tür yargı ve norm koymak anlamına gelebilir. Bu türde dile getirilen anti-temsilci, anti-hümanist tavırlarla birlikte ezilen birey ve sınıfların hangi şekilde sesi olunacağı net değildir. Yargıya karşı olunarak da yeni bir yargı koyduğu öne sürülebilir. Felsefeyi, politikayı, etiği yalnızca etik temelli açıklamak yeterli olmayabilir. Fark bütünüyle olumlu mudur? Fark'ın bütün veçheleriyle birlikte kutsandığı yerde baskı ve direniş arasındaki fark görünmez hale gelebilir. Rizomatik olarak dile getirilen kitaplardan bu yorumlar ortaya çıkabilir. Kitaplar elbette ki sıkı bir okuma kılavuzuna tabi tutulmadıysa![335]

Sıkı okuma kılavuzları yerine bu kavram cephanelerinin ne işe yaradığını sık sık çeşitli bağlantılarla açıklamaya çalışmak daha işe yarar olabilir. Örneğin hoşlanmadığı kişilere röportaj vermekten dahi kaçınan bir filozofun kavramlarını nasıl anlamalıyız. Karşılaşmalardan kaçan kavramlar olarak mı? Devam edilecek olunursa Deleuze adalet hakkında ne düşünür? İsrail'in Filistin'i işgal etmesini eleştirmesi yeterli midir? İşgal etmemeli ama neden? Filistin'in işgalini eleştirmekte hiç tereddüt yaşamayan filozof

[333] Claire Colebrook, "Questioning Representation", *SubStance* 29/2 (2000), 59-64.
[334] Colebrook, "Questioning Representation", 49-53.
[335] Christopher L. Miller, "'We Shouldn't Judge Deleuze and Guattari': A Response to Eugene Holland", *Research in African Literatures* 34/3 (2003), 129-141.

bununla birlikte peki durumu nasıl düzeltmeli üzerine neden bir şeyler söylemez? İsrail'in haksızlığını eleştirmek en basit düzeyde dahi olsa bir adalet fikrinin Deleuze'ün zihninde varolduğu konusunu gündeme getirebilir. Bir felsefeyi belirsiz bırakmaktansa adalet gibi önemli bir konuda nasıl düşünmüş olabilir sorusunu gündem etmek daha önemli olabilir. Örtük kalan bu tür sorulara Deleuze felsefesinin cevap vermesi için zorlanması gerekebilir.[336] *"Eğer bir yaşam sanatınız varsa, bu sanat size doğru olanı yapmanın ne olduğunu göstermiyorsa, ne işe yarar?"*[337]

> *"Benim vurgulamak istediğim nokta şudur:Deleuze ve Guattari'nin arzu teorisi içinde,bize nasıl yaşamalı ya da başkalarına nasıl davranmalı gerektiğini söyleyecek hiçbir şey yoktur. Ve belki de olması gereken budur."*[338]

[336] Buchanan, *The Incomplete Project of Schizoanalysis*, 2021, 30.
[337] Buchanan, *The Incomplete Project of Schizoanalysis*, 2021, 32.
[338] Buchanan, *The Incomplete Project of Schizoanalysis*, 2021, 37.

SONUÇ

Şizoanaliz, arzuyu hiçbir sınır koymayarak arzuyu serbest bırakma projesidir. Şizofrenik özne gezintisinde çeşitli bileşenleri herhangi bir sansüre maruz kalmadan akışa sokar. Şizofren engel tanımayandır. Hiçbir sınır şizofreni ilgilendirmez. Peki şizoanalizin imkan ve sınırlılıları nedir? Şizoanaliz yöntemi Deleuze felsefesinde geliştirilen önemli bir mikro politika yöntemi olarak dile getirilmiştir. Bu felsefe biçiminin arzuyu sabitleştiren, engel koyan temsilci düşüncelerin karşısında arzuyu özgür bırakma mücadelesinde olduğu söylenebilir.

Eserin ele alınışında başlıklar çeşitli amaçlar taşımaktadır. Giriş bölümünde amaca değinildiği gibi felsefe nedir? sorusuna da değinilmiştir. Felsefe nedir? sorusuna verilecek cevap genel olarak geliştirilen felsefi süreci anlamada önem arz ettiği düşünüldüğünden bu soruya Deleuze'ün dilinden değinilmiştir. Felsefe nedir adlı eser Deleuze düşüncesini anlamak bakımından önemli değerdedir. Deleuze ve Guattari bu eserde değindikleri üzere felsefeyi kavramlar yaratmak üzere değerlendirmiştir. Filozof için felsefe herhangi bir ereğe sahip değildir. Hiçbir amaç taşımayan felsefe yalnızca kavramlar yaratmak yoluyla kaosa bir miktar tutarlılık kazandırır. Yapılan tanımlamalar üzerine anlaşılacağı gibi bu felsefe biçiminde amaç yaratmak olup arzuyu, özneyi serbest bırakmaktır. Yaratılan kavramlar doğru ve yanlış olarak değerlendirilme biçimine tabi tutulmaz. Kavramlar bu haliyle temsilci biçimli düşüncelerin sınırlandıran düşünme pratiğine sahip olan şekliyle dile getirilmez. Temsilci düşüncelerin felsefi tanımlaması olarak düşünmek, hakikat arayışı, bilgeliğin sevgisi vb. şeklinde dile getirilmesi sınırlama şeklinde görülüp reddedilir. Çokluklar ve farka ihtimam gösteren düşünce sistemi olarak şizofrenik gezintiyi sınırlayan bütün yapılar ele alınarak reddedilmiştir.

Bu eserin ele aldığı birinci bölümünde Deleuze düşüncesinin karşı olarak konumlandığı temsilci düşünme pratikleri değerlendirildi. Deleuze yaşama yükler oluşturduğunu düşündüğü bu tür temsilci biçimleri ifşa ederek bir bir yıkma gayretinde bulunduğu değerlendirmesi öne sürülebilir. Deleuze felsefesi için temsilci düşünceler farka ihtimam göstermeyerek farkı kötüleyen sistemlerdir. Yaşamı kısıtlayan, buyruk veren temsilci düşünceler hiyerarşi oluşturduğundan kaynaklı eleştirilir. Deleuze felsefesi; ileri sürülen bir modele benzerlik oranında değeri ölçülen düşünme pratiklerinin hiyerarşi oluşturarak

farkın, yaratıcılığın, özgürlüğün önünü kestiğinden dolayı reddeder. Filozof için dil, psikanaliz, krallıklar, vb. düşünme pratikleri kategorize etme yoluyla katmanlaştırarak oluşu dondurucu şekilde ifade edilir. Buna benzer düşünceler farkı katmanlaştırarak yok saymak suretiyle im rejimleri olarak ortaya çıkarlar. Deleuze düşüncesi için im rejimleri devamlı yanıp sönen işaretleri sabitlemek yoluyla imlerler. Bu haliyle birlikte arzunun önünü tıkadığı düşünülür. Deleuze felsefesinde yaşamda hiyerarşi oluşturan diyalektik, özdeş, ağaç biçimli formlar kabul edilmez. Bü tür düşünme pratikleri için fark çoğunlukla bir kökün türevleri olarak dile getirildiği düşüncesiyle Deleuze tarafında eleştirilir. Ağaç kök oluşturarak yaşama bir erek verir. Diyalektik olumsuzlayarak yaşamı negatifleştirir. Özdeş düşünce asıllık fikri ortaya koyarak farkı kopya olarak dışlar. Aşkın biçimli düşünmeler farkı sabitleştirmeye maruz bırakmak yoluyla engeller. Deleuze düşüncesi bu tür düşünme pratiklerini despotlaşarak farkı engellediği ve özgürlüğe ket vurduğu gerekçesiyle şiddetli bir eleştiriyle karşı çıktığı dile getirilebilir.

Eserin ikinci bölümünde Deleuze temsilci düşüncelerin kısıtlamalarına karşılık olarak şizoanaliz yöntemini ortaya koyar. Bu yöntemle birlikte Deleuze, farkı ve dolayısıyla arzuyu serbest bırakmayı gaye edinir. Deleuze düşüncesi en genel haliyle oluş felsefesi olarak dile getirilir. Deleuze düşüncesi için şeyler daima değiştiğinden kaynaklı sabit biçimli sistemler yerine değişimin merkezi olarak oluş felsefesi tercih edilir. Deleuze düşüncesinde sabit biçimli özne vb. kavramlardan bahsedilemez. Oluş düşüncesiyle birlikte öznenin de daima değiştiği düşünülür. Deleuze felsefesi için her şey arzu olarak görülür. Arzulama makineleri düşüncesi de her şeyin birbirine devamlı eklemlendiği bir kavram olarak düşünülür. Temsilci düşüncelerin sabitleştirici pratiklerinden kaçmak adına devamlı bir yersizyurtsuzlaşma hali önerilir. Deleuze için yaşam bir ağaç düşüncesinde gelişerek dallanıp budaklanmaz. Buna karşılık olarak herhangi bir kök ve amaç taşımayan köksap biçiminde dile getirilir. Bu kavramla birlikte kastedilen amaçsızca yanlara doğru devamlı bir yayılım mevcuttur. Hiçbir mekanda kalıcı bir yerleşim mevcut değildir. Şizofren, devamlı bir göçebe hal ile seyahat halindedir. Yerleşim fikri Deleuze için dayanılmaz bir kavramdır. Yerleşkeler, iktidar ürettiğinden kaynaklı olarak bu despot biçimli sistemlere karşılık göçebe bir sistemle birlikte yerleşkelere karşı bir tür göçebe savaş makinesi şeklinde işlev gördüğü söylenebilir.

Şizoanaliz yönteminin karşı olduğu kavramlar tanıtıldı. Bu kavram ve düşünme pratiklerine karşılık filozofun şizoanaliz yöntemi ortaya konuldu. Eserin katkı olarak ele almaya çalıştığı konu ise şizofrenik gezintinin imkan ve sınırlılıkları sorusudur. Şizofrenik bir gezinti yönteminin ne vaad ettiği sorusunu sorgulamanın önemli değerde olduğu söylenebilir. Devamlı yeni sınırların oluştuğu, bağlantıların süratle çoğaldığı, hiçbir sınır tanımayan bu gezinti nasıl kullanılır? Üçüncü bölümde ele alınan başlıklardan ilkinde imkanları ele alındı. Şizofrenik gezintinin despot rejimler karşısında bir tür mistik bir pusula olarak görülebileceği ileri sürüldü. Bu tür bir yöntemin kavramsal olarak değerini korumak ile birlikte bir yer yön olarak baskıcı sistemlerden kaçış çizgisi olarak dile getirildi. Sürekli bir deneyimi güç olmasına karşılık bir tür karşı eleştiri olması bakımından öneminin altı çizilebilir. Arzunun keyfi kısıtlamalarına karşılık hayaletimsi gezisi bir tür eleştiri kırbacı olarak yerini koruyabilir. Örneğin psikanalizin her şeyi ödipal kompleks, anne- baba-çocuk üçgeni çerçevesinde yorumlamak ve çeşitli sembollerle dil sürçmesi, rüyaları anlamlandırmasına karşılık olarak şizoanaliz bundan daha büyük bir bağlantının varlığına dikkat çekmek bakımından bir hayli önemli değerdedir. Terapi odasıyla sınırlı kalmayıp eğitim, politika, vb. birçok alanların baskıcı ve tek tip düşünme biçimlerine karşılık çeşitli bağlantıların sanallığını öne çıkararak koruyabileceği öne sürülebilir.

Çeşitli minör grupların *"tek"* adı altında yok sayılmasına karşı güçlü bir ses olması bakımından önemli değerdedir. Yine benzer şekilde hakikat olduğu varsayılırsa hakikatin tek bir biçimde deneyimlenmesinin despotlaşmasına karşılık eleştiri görevi görebilir. Devam edilecek olunursa medya yoluyla kontrol edilerek öznenin tektipleştirilmesine karşı bir duruş olarak yer alabilir. Kapitalizm, psikanaliz vb. sistemlerin özneyi tek tip biçimde kodlamasına karşılık şizofrenik yöntem ile farkın altını çizmenin önemli olduğu ileri sürülebilir. Mistik bir pusula olarak şizofrenik gezinti yönteminde; farkın ve yaratıcılığın aşırı vurgusu problem yaratabileceği gibi çeşitli grupların altında kimliğinin tamamen çeşitli ideolojilere kurban edilmesine karşılık güçlü bir görev görebilir.

Öznenin tek tip açıklamalarla farkının bastırılarak yadsınmasına karşılık olarak şizofrenik gezinti bir pusula olarak görev görebilir. Özneyi dışarıya bağımlı, aile temelli, ideolojik, sadece bilinçli niyetlerle açıklamak yerine dışsal ve içsel faktörleri de dikkate alan daha

bütüncül bir işlem ile ele almak gerektiği ileri sürülebilir. Bilinçdışının yalnızca bastırılan bir alan ve aile merkezli olarak tanınması yerine mega fabrika olarak tanınması farkın birçok detayını sürece eklemek anlamına gelir. Bu tür bakış açısıyla öznenin baskı altına alınarak kendini gerçekleştirmesinin önü alınabilir. Deleuze felsefesi özneyi tahakküm altına alan sistemlere karşılık özneyi daima akışta olan olarak tanımlamıştır. Bu tür tanımın özneyi daha dar bir çerçeveye sıkıştırmak yerine daha ihtiyatli değerlendirilmesine yol açtığı söylenebilir. Öznenin baskı altına alınan araçlarına karşılık olarak kaçış çizgileri, katmansızlaşma, göçebe, pürüzsüz mekan, organsız beden gibi kavramlarla özneyi özgürleştirme projesi ortaya koymuştur. Bu tür kavramlar kaçış mottoları olarak görev görebilir. Nihayetinde şizofrenik gezintinin daimi bir pratiği zor olmakla birlikte yitik cenneti arzulayanlara bir pusula görevi görebilir.

Deleuze düşüncesi kendisini yaşamı bütünüyle olumlama felsefesi olarak takdim eder. Deleuze düşüncesinde filozof tartışmalardan nefret eden kişi olarak tanımlanır. Filozofun tartışma kelimesini duyduğu anda ortamı terk edeceğini ileri sürer. Filozof kavram yaratmak ile meşgul olan kişi olarak ifade edilir. Tartışmalar zaman kaybettirir. Peki yola olumsuzlayarak devam etmek yerine olumlama ile devam etmeyi öneren filozofun Hegel felsefesiyle olan ilişkisi nasıl yorumlanmalıdır? Tartışmalardan nefret eden bir filozof için kendi felsefesinde Hegel düşüncesine bu denli yer ayırması ve sinsi bir düşman olarak ele alması çelişki olarak düşünülmüştür. Deleuze'ün bu tavrı yaşama inanmanın hali olarak değerlendirme biçimi anlaşılmakla birlikte eksik bir yorum içerebilir. Tartışmalardan nefret eden, görünmez ve algılanamaz olmak isteyen bir filozof için bu denli Hegel karşıtlığı yorumunun altı çizilmesi gerekebilir. Görünmez olmakla birlikte yalnızca deneyimlemek isteyen filozofun tartışmalardan nefret etmesini ve kendine bir kaçış çizgisi oluşturması anlaşılabilir. Bununla birlikte Hegel ile bolca tartışıp Hegeli sinsi olarak değerlendirmesinin de altı çizilmeye değer olarak görülebilir.

Yeni nedir? Yaratmak nedir? Bu tür soruların cevaplanması harekette bulunabilmek için önemlidir. Yeni ama hangisi seçilecek? Yaratma fiilini tam olarak hangi eylem oluşturacaktır? Yeni diye oluşturduğum şekliyle yola koyulduğum dünya düzeni şu andaki bulunan dünya ise Deleuze felsefesi ne demiş olur? Yenin kıstası nedir? bu vb. sorulara yeterli somut pratik örnekleri açılmadığı sürece genel ifadelerle

değerlendirmenin eksik kaldığı görülmektedir. Ölçütün olmadığı yerde çok farklı düzeyde sonuçlar olmakla birlikte Deleuze'ün şikayet ettiği düzeni yeniden oluşturabileceği düşünülebilir. Bütün bunlarla birlikte özne yeniye neden motive olsun? Motivasyon olarak yeni ve yaratıcılığın belirlenmesi yeterli olmayabilir.

Yeninin motivasyon kaynaklarının eksik olabileceği düşüncesinden sonra yeni bir dayatma biçimi olarak görülebilir mi? Devamlı bir yeni bombardımanın tüketebileceği ve hareketin felç duruma uğrayabilecek olması ele alınmalıdır. Yeni somut düzeyde ele alınabilecek daha net tanımlamalar yapılmadıkça yeninin özneyi çürütebileceği düşünülmüştür. Yeninin baskıcı sistemlerden kurtulmanın yegane yolu olarak görülmesinin yanında, yeninin bir tür toksik etki yaratabileceği ve usandırabileceği düşüncesi dikkatle ele alınmalıdır. Hareket olmakla birlikte sabitlikleri talep edebilen düşünce yapılarını daha derinlikli analiz etmek gerekir. Sabit tasarımların öznel, politik ne gibi bir ihtiyaca karşılık geldiği daha detaylı bir şekilde incelenmelidir.

Deleuze düşüncesinin yetiler doktrini üzerine çalışmayı önemli gördüğü söylenebilir. Yetiler duyum, hafıza, hayal, düşünme olarak dile getirilebilir. Deleuze düşüncesi Platon'u tersine çevirmek suretiyle farkın keşfinde duyumsallığı ilk yeti olarak değerlendirir. Yeninin ilk uğrak yerinin duyumsallık olduğunu söylemesine rağmen başka yetilere özel bir ayrıcalık verdiği söylenebilir. Örneğin Platonu ters çeviren düşüncesi gereği düşüncenin daima sonda yer alan bir biçimde *"hiyerarşi"* tayin eden filozofun düşünceye özel bir yer tayin ettiği dile getirilebilir. Yetiler arasında uyum olmadığını söyleyen filozof farkın ilk giriş kapısının duyumsallık olduğunu dile getirir. Bunu söylemekle birlikte yetilerin birleştiği yeri para-duyu olarak dile getirir. Bununla birlikte para duyu aynı zamanda şiddet düşünce olarak tanımlanır. Para-duyunun idealardan oluştuğu tekrar edilebilir. Filozof ideaların tüm yetilerle ilişkisi olduğunu söyler. Bununla birlikte ideaların yetilerden saf düşünceyle çok özel bir ilişkisi olduğunu ileri sürer. Para-duyu ise dahiyane icatların merkezi olmak bakımından özel bir yere sahiptir. Yetiler arasında hiyerarşi ve özel bir ilişki olmadığını söylememesine rağmen para-duyuyu şiddet düşünce ile tanımlar. Bununla birlikte para-duyunun yetilerden herhangi biriyle öncelik ilişkisi kurmadığını söylemesine rağmen düşünce ile çok özel bir ilişkiye sahip olduğunu söylemiştir. Bir başka açıdan değerlendirilecek olunursa yetiler serbest bir şekilde

harekete geçmekten ziyade hiyerarşik bir sıralamaya tabidir. Sıralamayı daima duyumsallıkla başlatması yoluyla hiyerarşi kurduğu ve dogmatikleşme riski taşıdığı ileri sürülebilir. İdealar devamlı öğrenme süreci olarak ifade edilir. İdealar ise yetilerle ilişkisi bakımından daima duyumsallıkta sürece başladığı söylenebilir. İdeaların yetilerle ilişkisi duyumsallık, imgelem, hafıza, düşünce şeklinde belirli bir sıralamayla ilerler. Sıralamanın değişmemesi bir tür yetiler hiyerarşisi oluşturmak anlamı taşımaktadır. İdeaların yetilerle özel bir ilişkisi olmadığını öne sürmesine rağmen saf düşünceyle çok özel bir ilişki biçimi olduğunu tayin eder. İki sorunu tekrar etmek gerekirse araştırmanın sonucunu önceden tayin etmenin zorluğunu bildirmesine rağmen duyumsallığı daima birincil olarak başlatmıştır. Bu sıralama değişmez bir şekilde ilerleyip bir hiyerarşi oluşturmuştur. bununla birlikte ortak duyu tarafından bastırılmış yeni yetilerin olabileceğini söylemesine rağmen duyumsallığın birincilliğini öne sürmüştür. Diğer sorun olarak para duyunun yetilerin herhangi birine ait olmadığını bildirmesine karşılık saf düşünceyle çok özel bir ilişkisi olduğunun altını çizmiştir.

Deleuze düşüncesinde filozofların yaşamından anekdotlar çok önem arz etmektedir. Filozofun yaşamını anlamak bakımından Deleuze ve Guattari'nin buluşmalarından bir örneği aktarmanın öneminden bahsedilebilir. Deleuze ve Guattari çoğunlukla Deleuze'ün malikanesinde buluşmaktadır. Nadir bir şekilde de olsa Guattari'nin kliniğinde buluşmaktadırlar. Bir gün Guattari'nin kliniğindeki buluşmalarında hastalarından biri şatonun şapelini ateşe vererek ormana doğru kaçar. Yemek yedikleri esnada bu haberi telefonla alan Guattari buz kesilir. Buna karşılık Guattari yardım arar. Deleuze ise bu şizolara nasıl dayanıyorsun anlamıyorum diyerek tepki gösterir. Şizofrenin duvarı aşıp bilinmezliğe kaçışını tarif eden Deleuze felsefesi bu anekdotta daha farklı tepki vermesi gerektiği öne sürülebilir. Şizofrenik modelin sınır tanımayan boyutuyla nevrotikten daha iyi model olduğunu söyleyen filozof bu kaçış çizgisine tahammül edememesi sorguya degerdir.

Bu eserde yapılan araştırma sonucu Deleuze felsefesinden hareketle bazı kavramlar yaratılabilir. Felsefeyi kavramlar yaratmak olarak dile getiren filzofun felsefesinin çıkmazlarının olduğu düşünüldüğü yerlerde yeni kavram yaratma ihtiyacı düşünülmüştür. Bu kavramlardan ilki yeninin dayatılarak bir mikro faşizm içerdiği düşüncesinden

hareketle doğduğu söylenebilir. Yeninin, daimi yaratımın özgürlüğün yegane yolu olarak gösterilmesinin bir tür sıkışıklık hissi yarattığı düşünülebilir. Yeni ve yaratımın sınırları hakkında somut ölçümler sunmamak hareket açıklığı düzeyinde kafa karışıklığı yaratabileceği düşünüldüğünde bireylerde bir tür toksik etki yaratabilir. Kavramlar yaratılırken amaç, yeni ve farklı bir kavrama vurgu yapmak yoluyla kavram yaratımını artırmak değildir. Buradaki temel amaçlardan biri insan bedeninin bu denli yeni baskınlığı, daimi yaratım gibi süreçleri kaldırıp kaldıramayacağını düşünmeye sevk etmektir.

Yeni kavramının çok öznel olduğu düşünüldüğünde bundan kaynaklı çeşitli toplumsal farklılıkların daima oluşabileceği düşünülebilir. Bu konudan hareketle yeniyi, yaratımı efendi ahlakına eşdeğer olarak görmek yoluyla yeninin baskıcı bir türe dönüşmesi bakımından despot olabileceği düşünülmüştür. Yeninin dayatılması yoluyla mikrofaşizme düşülmesi bakımından yenilik terörü kavramı yaratılabilir. Terör yıldırmak, korku salmak anlamında dile getirilebilir. Yeninin sınırsız, ölçüsüz haliyle birlikte yılma noktasına gelebileceği ve bu haliyle toksik etki yaratabileceği düşünülmüştür. Yaratabileceği toksik etkiyle birlikte yeninin dayatılması korkunun kaynağı haline gelebilir. Bir örnek vermek gerekirse sistemin dışlilerinden uzak biçimde yaşamasına rağmen dini vb. tecrübeye yer açan birey köle ahlakı nitelendirmesi alabilir. Bununla birlikte kişi yaratıcılığı, yeniyi kendine temel motivasyon kaynağı olarak da görmeyebilir. Buna karşılık olarak Deleuze felsefesinin yeni ve yaratmayı evetlememeyi köle ahlakı olarak nitelendirir. Bu durumla birlikte başka yaşam biçimlerinin yeterince dikkate alınmaması sebebiyle mikro faşizm taşıdığı öne sürülebilir.

Yeninin yıldırması ve yeniyi temel motivasyon olarak kabul etmemenin getirdiği sıkışıklığı yenilik terörü olarak adlandırmak uygun görülebilir. Deleuze; bu kavrama karşılık olarak Hegel tarzı yıkım, sofu tarzı yıkım adını verebilirdi. Bununla birlikte yeninin despotlaşabileceği düşüncesi de akıllara soru işareti olarak bırakılabilir. Deleuze düşüncesinde ölçünün despotizm doğuracağı düşüncesinin yanında ölçüsüzlükle birlikte yeniliğin bir terör biçimine dönüşebileceğini öne sürüyoruz. Bu ölçüsüzlükle birlikte self tahakküm kavramı yenilik terörünün yanında oluşturulabilir. Yeninin tek ölçüt olarak başına buyrukluğu kendi kendine zorbalığın en büyük veçhelerinden birini oluşturabilir.

Peki yeni kişiyi kendi dünyasına hapseder mi? Temelde yeni merkezli, arzu merkezli bir felsefe özneyi kendi dünyasına hapsedebilir. Yeniye kota konulmaması özneyi seçtiği dünyanın içine sıkıştırabileceği düşünülebilir. Örneğin bir sosyal medya örneği ile ilerlenecek olunursa kişinin beğendiği şeylerinin türevi alınması yoluyla katlanarak benzerlerini üretmesi bir tür öznel hapishane yaratabilir. Bu ve benzeri yenileri saf çoğaltma yoluyla girişilen sürecin epistemik hapsoluş kavramını yaratacağı öne sürülebilir. Etik, politik hayatta şizofrenik gezinti yönteminin özneyi içine hapseden bir fark dünyası yaratabileceği düşünülebilir. Epistemik hapsoluş self tahakkümün bir diğer sonuçlarından biri olarak dile getirilebilir. Yeni ve yaratıcı merkezlilik Deleuze'ün deyişiyle ben fikrini ortadan kaldırmak yerine self tahakkümü arttıran bir tür yeni hapishane oluşturabilir. Öznenin radikal bir biçimde tanımlanan rasyonel, değişmez, yönetilebilir olan anlayışına karşılık Deleuze eleştirisinin anlaşılır olduğu ileri sürülebilir. Bununla birlikte içkinlik vurgusu ölçüt problemini engellemeye yetmeyebilir. Öznenin yeniyle ölçü verilmeden düşünülen ilişkisi dikkate alındığında self tahakkümün bir başka türü olarak epistemik hapsoluş kavramı anlaşılabilir. Deleuze felsefesi kesin ölçüler vermediği gibi bu eserde de kesin yargılar ortaya koymanın zorluğu düşünüldüğünde ölçü vermek yerine ölçü kavramı üzerinde daha çok düşünmenin altı çizilebilir. Bu şekilde yeninin ve yaratıcı olmanın savurgan olabileceği tehlikelerden arıtılabilir.

Yeninin baskı aracına dönüşmesi ile birlikte özne kendine birtakım sabitlikler arayışına gidebileceği düşünülebilir. Deleuze vb. felsefelerin sabitlik, aşkın gibi düşünceleri daha derinlikli ele almaları önerebilir. Örneğin ölçünün sunulmadığı durumda aşırı yeninin yıktığı durumlar düşünüldüğünde öznenin sabit, aşkın vb. düşünceleri yoğunlukla seçmesi ihtiyatle incelenmeye değerdir. Yeni bombardımanının kapitalizm dışında bireysel düzeyde yapılmasına rağmen bir süre sonra sıkıcı bir hal alabildiği örnekleri ileri sürülebilir. Buradan hareketle self tahakkümden kurtulmanın yollarından biri olarak ileriye sürülebilecek bir diğer kavram ontolojik sığınak olarak dile getirilebilir. Bu kavram varlığın sığınak olarak görebileceği sabitlik ihtiyacının olabileceğini düşünen bir kavram olarak ifade edilebilir. Sığınma kavramını devamlı olarak köle ahlakıyla bağdaştırılmasını mikrofaşizmin bir başka boyutu olarak öne sürülebilir. Deleuze felsefesinin aidiyetleri genellikle aşkın biçimli köle ahlakı olarak gördüğü ileri sürülebilir.

Ontolojik sığınak daha sabit olabilecek sığınma ve aşkın biçimli varoluşları da içerebilecek bir kavram olarak okunabilir. Bu kavramla birlikte gezgin aidiyetlere ek olarak ontolojik sığınak ihtiyacının varlığı kabul edilebilir.

Bu denli yüksek düzeyde etkiye sahip Deleuze felsefesindeki eserlerin ele alınarak tekrar tekrar gözden geçirilmesi ve yüksek ihtiyatla değerlendirilmesinin önemli bir değerde olduğu söylenebilir. Anlamın hiç bitmeyecek düzeyde çoğaldığını söyleyen bir felsefe için belki de bu yorumlara da yer olduğu söylenebilir. Bu çalışmanın yorumları temsili tekrar çağırmanın baskınlığı olarak değerlendirebilir. Peki sınırsız bir felsefede sınırları dilediğimizce anlamlandırmaktan bizi bir Deleuze uzmanı mı alıkoyar? Deleuze'ün kapısından sabit biçimli yapıların giremediği gibi yalnızca yaratıcılığı tercih etmeyen de giremez. Peki bu ya o bu değil midir?

Bir diğer konu olarak Deleuze'ün yaptığı İsrail'in Filistin'i eleştirisi önemlidir. İsrail'i eleştirmenin ardında nasıl bir zihinsel temsil olduğunu araştırmak önemlidir. Bu tür sorular Deleuze'ün felsefesinde en basit bileşeniyle dahi olsa adalet fikrinin olabileceği cevabını verebilir. Deleuze felsefesinde etik sorulara cevabı erteleyen yahut gerekli bulmayan bir pozisyon yerine bu soruların arayışının öneminin altı çizilebilir. Bu yaklaşımın üzerine gidilmesi ve olası adalet vb. kavramların varlığına işaret edebilmek kimi ölçütlerden konuşabilmek adına önemli olabilir.

Sonuç olarak; Deleuze felsefesinin kavramsal derinliği ve çeşitliliği yüksek bir felsefe olduğunu kabul etmekle birlikte bu derinliğin bizi büyüleyerek etik, politik hayatta nasıl bir yol çizebileceğimiz konusunda Deleuze felsefesinden daha cesur isteklerde bulunabilmemizi engellememesi gerektiğinin altı çizilebilir.

KAYNAKÇA

Ahmed, Sara. "Collective Feelings: Or, the Impressions Left by Others". *Theory, Culture & Society* 21/2 (01 Nisan 2004), 25-42. https://doi.org/10.1177/0263276404042133

Aktas, Ahmet. "Was Spinoza a Deleuzian? Rethinking the Politics of Emotions and Affects". *Theory, Culture and Society* (2025), 1-20. https://doi.org/10.1177/02632764241301334

Aktaş, Ahmet. "A Critical Assessment of Spinoza's Theory of Affect: Affects, Beliefs, and Human Freedom". *Beytulhikme An International Journal of Philosophy* 8/1 (2018), 251-272. https://doi.org/10.18491/beytulhikme.446507

Aroles, Jeremy - McLean, Christine. "Deciphering signs: An empirical apprenticeship". *Ethnography* 18/2 (2017), 175-192.

Assis, Paulo de. "Assemblage, Strata, Diagram". *Logic of Experimentation*. 71-104. Leuven University Press, 2018. https://doi.org/10.2307/j.ctv6zdcpg.6

Badiou, Alain. *Deleuze: Varlığın Uğultusu*. çev. Murat Erşen. İstanbul: Monokl, 1. Basım, 2019.

Bıçak, Ayhan. *Felsefenin Kuruluşu*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2. Basım, 2017.

Bıçak, Mutlu. *Gilles Deleuze'de Anlam Üretimi*. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Bogue, Ronald. *Deleuze ve Guattari*. çev. Ali Utku - İsmail Öğretir. İstanbul: Birey Yayınları, 1. Basım, 2002.

Bogue, Ronald. *Thinking with Deleuze*. Edinburgh: Edinburgh university press, 1. Basım, 2019.

Brusseau, James. "Deleuze's Postscript on the Societies of Control: Updated for Big Data and Predictive Analytics". *Theoria: A Journal of Social and Political Theory* 67/3 (164) (2020), 1-25.

Brusseau, James. *What is Decadence in Philosophy? How Does It Come Between Rorty and Deleuze? - Delivered at 42Nd Meeting North Texas Philosophical Association, 2009*. https://philarchive.org/rec/BRUWID-3

Buchanan, Ian. *The Incomplete Project of Schizoanalysis*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2021. https://edinburghuniversitypress.com/book-the-incomplete-project-of-schizoanalysis.html

Buchanan, Ian. *The Incomplete Project of Schizoanalysis*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2021. https://edinburghuniversitypress.com/book-the-incomplete-project-of-schizoanalysis.html

Buchanan, Ian. "The Little Hans Assemblage". *Visual Arts Research* 39/1 (2013), 9-17. https://doi.org/10.5406/visuartsrese.39.1.0009

Callard, Felicity - Papoulias, Constantina. "Biology's Gift: Interrogating the Turn to Affect". *Body and Society* 16/1 (2010), 29-56. https://doi.org/10.1177/1357034x09355231

Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2005. https://www.nadirkitap.com/felsefe-sozlugu-ahmet-cevizci-kitap7099353.html

Cevizci, Ahmet. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say, 12. Basım, 2022.

Colebrook, Claire. *Gilles Deleuze*. ed. Taşkın Takış - Sunay Aksoy. çev. Cem Soydemir. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 3. Basım, 2013.

Colebrook, Claire. "Questioning Representation". *SubStance* 29/2 (2000), 47-67. https://doi.org/10.2307/3685774

Colson, Daniel. *Proudhon'dan Deleuze'e: Anarşist Felsefe Sözlüğü*. çev. Işık. Ergüden. İstanbul: Versus Kitap, 1. Basım, 2011.
Conway, Daniel W. "Tumbling Dice: Gilles Deleuze and the Economy of Répétition". *symplokē* 6/1/2 (1998), 7-25.
Cross, D. J. S. *Deleuze and the Problem of Affect*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2021. https://www.jstor.org/stable/10.3366/j.ctv21ptsh6
Çüçen, A. Kadir. *Felsefeye Giriş*. Bursa: Asa Kitabevi, 5. Basım, 2008.
De Miranda, Luıs. *The Dark Precursor: Deleuze and Artistic Research*. The Netherlands: Leuven University Press, 2017.
Deleuze, Gılles. *Fark ve Tekrar*. İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 1. Basım, 2017.
DELEUZE, GILLES - GUATTARI, FELIX. *Felsefe Nedir?* çev. TURHAN ILGAZ. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 6. Basım, 2001.
Deleuze, Gilles. *Ampirizm ve Öznellik*. çev. Ece Erbay. İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 3. Basım, 2021.
Deleuze, Gilles. *Fark ve Tekrar*. çev. Burcu Yalım - Emre Koyuncu. İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 1. Basım, 2017.
Deleuze, Gilles. *Kritik ve Klinik*. çev. İnci Uysal. İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 3. Basım, 2021.
Deleuze, Gilles. *MÜZAKERELER*. çev. İnci Uysal. İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2. Basım, 2013.
Deleuze, Gilles. *Nietzsche*. çev. İlke Karadağ. İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2. Basım, 2016.
Deleuze, Gilles. *Spinoza: Pratik Felsefe*. çev. Alber Nahum. İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 5. Basım, 2022.
Deleuze, Gilles - Guattari, Felix. *Anti-Ödipus: Kapitalizm ve Şizofreni 1*. çev. Fahrettin Ege vd. Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 2. Basım, 2014.
Deleuze, Gilles - Guattari, Felix. *Felsefe Nedir*. çev. Turhan Ilgaz. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 14. Basım, 2023.
Deleuze, Gilles - Guattari, Felix. *Kapitalizm ve Şizofreni 2: Bin Yayla*. çev. Emre Sünter. İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 1. Basım, 2023.
Deleuze, Gilles - Guattari, Félix. *What Is Philosophy?* New York: Colombia University Press, 1994.
Deleuze, Gilles - Kılıç, Talat. *Kant Üzerine Dört Ders*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2015.
Deleuze, Gilles - Parnet, Claire. *Diyaloglar*. çev. Ali Akay. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1. Basım, 2016.
Deleuze, Gilles - Yücefer, Hakan. *Anlamın Mantığı*. İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 1. Basım, 2015.
Demirtaş, Mustafa. "Arzu ve Etik". *Cogito* 82 (Ocak 2020).
Dewsbury, J-D. "The Deleuze-Guattarian assemblage: plastic habits". *Area* 43/2 (2011), 148-153.
Dillet, Benoît. "What Is Called Thinking?: When Deleuze Walks along Heideggerian Paths". *Deleuze Studies* 7/2 (2013), 250-274.
Dittrich, Joshua. "A Life of Matter and Death: Inorganic Life in Worringer, Deleuze, and Guattari". *Discourse: Journal for Theoretical Studies in Media and Culture* 33/2 (09 Ocak 2013), 242-262.
Doğrusözlü, Fatma. *Hareket İmgeden Zaman İmgeye Yersiz Yurtsuz İmajlar: Deleuze ve Guattari Düşüncesi Ekseninde Göç Filmleri ve Yersizyurtsuzluk*. Sakarya:

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
Ege, Fahrettin. "68'in Yansıması Olarak Anti-Ödipus". *Cogito* 82 (Ocak 2020).
Ellrich, Lutz - Picker, Marion. "Negativity and Difference: On Gilles Deleuze's Criticism of Dialectics". *MLN* 111/3 (1996), 463-487.
Faucher, Kane X. "Critical Forces: True Critique or Mere Criticism of Deleuze Contra Hegel?" *Deleuze and Guattari Studies* 4/3 (2010), 329-355. https://doi.org/10.3366/dls.2010.0103
Goodchild, Philip. *Deleuze Guattari/Arzu Politikasına Giriş*. çev. Rahmi G. Öğdül. Ayrıntı Yayınları, 2005.
Gough, Noel. "Shaking the Tree, Making a Rhizome: Towards a Nomadic Geophilosophy of Science Education". *Educational Philosophy and Theory* 38/5 (2006), 625-645. https://doi.org/10.1111/j.1469-5812.2006.00216.x
Greenstine, Abraham Jacob. "Diverging Ways: On the Trajectories of Ontology in Parmenides, Aristotle, and Deleuze". *Contemporary Encounters with Ancient Metaphysics*. ed. Abraham Jacob Greenstine - Ryan J. Johnson. Edinburgh University Press, 2017.
Gülerkaptan, Pelin. *Deleuze Felsefesinde Bedenin Özgürleşme İmkanları*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
Hardt, Michael. "The Power to be Affected". *International Journal of Politics, Culture, and Society* 28/3 (2015), 215-222.
Holland, Eugene W. "The Anti-Oedipus: Postmodernism in Theory; Or, the Post-Lacanian Historical Contextualization of Psychoanalysis". *boundary 2* 14/1/2 (1985), 291-307. https://doi.org/10.2307/303526
Hughes, Joe. *Deleuze'den sonra felsefe*. çev. Fahrettin Ege. Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1. Baskı: Ankara, 2014., 2014.
Ian Buchanan. *Deleuze ve Guattari'nin Anti-Ödipusu*. Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1. Basım, 2014.
Janning, Finn. "Happy Death of Gilles Deleuze". *Tamara - Journal for Critical Organization Inquiry* 11/1 (2013), 29-37.
Janning, Finn. "Who Lives a Life Worth Living?" *Philosophical Papers and Review* 4/1 (2013), 8-16.
Jorgensen, Estelle R. - Yob, Iris M. "Deconstructing Deleuze and Guattari's A Thousand Plateaus for Music Education". *Journal of Aesthetic Education* 47/3 (2013), 36-55. https://doi.org/10.5406/jaesteduc.47.3.0036
Kennedy, Barbara M. "'Memoirs of a Geisha': The Material Poesis of Temporality". *Discourse* 33/2 (2011), 203-220.
Kılıç, Sinan. *Deleuze-Guattari / Şizoanaliz Yaratıcı Bir Fark ve Arzu Ontolojisi*. ed. A.Kadir Çüçen. Ankara: Sentez Yayınları, 1. Basım, 2013.
Köroğlu, Ertuğrul. *DSM-5 tanı ölçütleri başvuru el kitabı*. Ankara: Hekimler Yayın Birliği Yayıncılık, 1. Basım, 2013.
Küçükalp, Kasım. *Çağdaş Felsefede Farklılık Tartışmaları*. Bursa: Emin Yayınları, 1. Basım, 2016.
Küçükalp, Kasım. "DELEUZE VE GUATTARI'NİN ARZU FELSEFESİ ve POLİTİKASI". *Felsefe Dünyası* 49 (15 Temmuz 2009), 233-249.
Leys, Ruth. *The Ascent of Affect: Genealogy and Critique*. London: University of Chicago Press, 2017.
Massumi, Brian. *Kapitalizm ve Şizofreni İçin Kullanıcı Rehberi*. çev. Fahrettin Ege.

Ankara: Bilim Ve Sosyalizm Yayınları, 1. Basım, 2013.
Mazzarella, William. "Affect: What is it Good for?" *Enchantments of Modernity*. New York: Routledge India, 2009.
Miller, Christopher L. "'We Shouldn't Judge Deleuze and Guattari': A Response to Eugene Holland". *Research in African Literatures* 34/3 (2003), 129-141.
Olkowski, Dorothea. *Gilles Deleuze and the Ruin of Representation*. London, England: University of California Press, 1999.
Pedersen, Helena - Pini, Barbara. "Educational epistemologies and methods in a more-than-human world". *Routledge* 49/11 (2017), 1051-1054.
Perniola, Mario. "Becoming Deleuzian?" *Deleuze and Guattari Studies* 13/4 (2019), 482-494.
Pezzano, Giacomo. "BUT IN THE END, WHY IS DELEUZE 'ANTI-HEGELIAN'? AT THE ROOT OF THE HEGEL–DELEUZE AFFAIR". *Religija Ir Kultura [Religion and Culture]* 14 (2014), 89-110.
Plotnitsky, Arkady. "Chaosmologies: Quantum Field Theory, Chaos and Thought in Deleuze and Guattari's What is Philosophy?" *Paragraph* 29/2 (Temmuz 2006), 40-56. https://doi.org/10.3366/prg.2006.0017
Rajchman, John. *Deleuze Bağlantıları*. çev. Barış Şannan. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2013.
Roberts, Marc. "Gilles Deleuze: Psychiatry, Subjectivity, and the Passive Synthesis of Time". *Nursing Philosophy: An International Journal for Healthcare Professionals* 7/4 (Ekim 2006), 191-204. https://doi.org/10.1111/j.1466-769X.2006.00264.x
Sadık Erol Er. *Deleuze ve Antik Felsefe*. İstanbul: Çizgi Kitapevi, 1. Basım, 2020.
Say, Ömer. "Deleuze ve Guattari'de Öznenin Şizoanalitik Özgürlüğü ve Arkaplanı". *Akademik İncelemeler Dergisi*. https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.286896
Say, Ömer. "Deleuze ve Guattari'de Toplum ve Dil Görünümü". *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 9 (2017), 377-394. https://doi.org/10.16947/fsmia.323397
Schaefer, Donovan O. *The Evolution of Affect Theory: The Humanities, the Sciences, and the Study of Power*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. https://doi.org/10.1017/9781108765343
Scheer, Monique. "Are Emotions a Kind of Practice (and Is That What Makes Them Have a History)? A Bourdieuian Approach to Understanding Emotion". *History and Theory* 51/2 (2012), 193-220.
Seigworth, Gregory J. - Gregg, Melissa. "An Inventory of Shimmers". *The Affect Theory Reader*. ed. Melissa Gregg - Gregory J. Seigworth. London: Duke University Press, 2010. https://doi.org/10.1515/9780822393047-002
Smith, Daniel W. "Deleuze and Derrida, Immanence and Transcendence : Two Directions in Recent French Thought". *Between Deleuze and Derrida*. ed. Paul Patton - John Protevi. 46-66. Continuum, 2003. https://philarchive.org/rec/SMIDAD-6
Smith, Daniel W. "Deleuze and the Question of Desire: Toward an Immanent Theory of Ethics". *Parrhesia* 2 (2007), 66-78.
Smith, Daniel W. *Essays on Deleuze*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2012. https://www.jstor.org/stable/10.3366/j.ctt3fgqq7
Smith, Daniel W. "Immanence and Desire: Deleuze and the Political". *Stasis* 7/1 (2019), 124-138.

Smith, Daniel W. “On the Nature of Concepts”. *Parallax* 18/1 (Şubat 2012), 62-73. https://doi.org/10.1080/13534645.2012.632976

Smith, Daniel W. *“on the Noumena of History”: On the Status of Nomads in Deleuze’s Thought*. Erişim 07 Ocak 2025. https://philarchive.org/rec/SMIQTN

Smith, Daniel W. “The Concept of the Simulacrum: Deleuze and the Overturning of Platonism”. *Continental Philosophy Review* 38/1-2 (2005), 89-123. https://doi.org/10.1007/s11007-006-3305-8

Stern, Robert. “Hegelianism Vs. Spinozism?” *Philosophical Topics* 43/1-2 (2015), 97-112. https://doi.org/10.5840/philtopics2015431/27

Stivale, Charles J. “Gilles Deleuze & Félix Guattari: Schizoanalysis & Literary Discourse”. *SubStance* 9/4 (1980), 46-57. https://doi.org/10.2307/3684040

Stuhr, John J. Review of *Review of What Is Philosophy?; The Fold: Leibniz and the Baroque, Gilles Deleuze*, sad. Gilles Deleuze vd. sad. Gilles Deleuze vd. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 54/2 (1996), 181-183. https://doi.org/10.2307/431089

Su, Süreyya - Aytekin, Arif. *Kaygan Uzamda Hareketler*. Ankara: Nobel, 1. Basım, 2022.

Sutton, Damian - Jones, David Martin. *Yeni Bir Bakışla Deleuze*. çev. Yetkin Başkavak - Murat Özbank. İstanbul: Kolektif Kitap, 3. Basım, 2020.

Şahin, Aydın. *Deleuze ve Guattari’nin Anti-Ödipus: Kapitalizm ve Şizofreni Adlı Eseri Üzerine Bir Çalışma*. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Taghızade, Yıldız. *Feminist Teoriye Yeni Bir Müttefik Aramak: Deleuze ve Guattari*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, ts.

Tormey, Simon. “‘Not in my Name’: Deleuze, Zapatismo and the Critique of Representation1”. *Parliamentary Affairs* 59/1 (01 Ocak 2006), 138-154. https://doi.org/10.1093/pa/gsj001

Uyar, Turgut. *Büyük Saat*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 11. Basım, 2011.

Uzunlar, Bahattin. “Deleuze ve Müzik: Klasik, Caz ve Elektronik Müziğin İmkanları”. *Kilikya Felsefe Dergisi* 1 (30 Nisan 2024), 84-106.

Villani, Arnaud. “Deleuze’le Söyleşi”. çev. Hakan Yücefer. *Cogito* 82 (Ocak 2020).

Williams, James. “An Affirmation of Independence: What is Philosophy? by Gilles Deleuze and Félix Guattari”. *Journal of the British Society for Phenomenology* 26/3 (01 Ocak 1995), 326-331. https://doi.org/10.1080/00071773.1995.11007128

Young, Eugene B. vd. *The Deleuze and Guattari dictionary*. London ; New York: Bloomsbury, 1. Basım, 2013.

Zourabichvili, François. *Deleuze: bir olay felsefesi*. çev. Aziz Ufuk Kılıç. İstanbul: Bağlam, 2. Basım, 2021.

Zourabichvili, François. *Deleuze Sözlüğü*. çev. Aziz Ufuk Kılıç. İstanbul: Say Yayınları, 1. Basım, 2011.